

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
**Εθνικών και Καποδιστριακών
Πανεπιστημίων Αθηνών**

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017 -2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Ελένης Ρ. Βοϊκολάρη

ΑΜ 7340010917003

με τίτλο:

**Απάτη περί την πρόσληψη
στον Ιδιωτικό και Δημόσιο Τομέα**

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αλέξανδρος Δημάκης

Τριμελής Επιτροπή:

Αναγνωστόπουλος Ηλίας, Καθηγητής
Δημάκης Αλέξανδρος, Επίκ. Καθηγητής
Κιούπης Δημήτρης, Αναπλ. Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ, 2018

Copyright © , **Ελένη Ρ. Βοϊκολάρη**, 2018

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΠΡΟΛΟΓΟΣ</u>	9
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ</u>	12
<u>1. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό</u>	12
<u>2. Η έννοια της περιουσίας</u>	12
<u>3. Η νομική θεωρία</u>	13
<u>3. Η οικονομική θεωρία</u>	14
<u>3. Η νομική-οικονομική θεωρία</u>	15
<u>4. Η κρατούσα στην ελληνική θεωρία και νομολογία θέση</u>	16
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ</u>	17
<u>1. Τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης</u>	17
<u>1.1 Απάτη περί την πρόσληψη στον ιδιωτικό τομέα</u>	17
<u>1.1.1 Πράξη εξαπάτησης</u>	17
<u>1.1.2 Η έννοια του γεγονότος</u>	19
<u>1.1.3 Η παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών</u>	21
<u>1.1.4 Η απόκρυψη αληθινών γεγονότων</u>	21
<u>1.1.5 Η παρασιώπηση αληθών γεγονότων</u>	22
<u>1.1.6 Η έννοια του αθεμίτου</u>	24
<u>1.1.7 Η παραπλάνηση του εργοδότη</u>	25
<u>1.1.8 Περιουσιακή διάθεση</u>	29
<u>1.1.9 Το πρόσωπο του πλανηθέντος</u>	30
<u>1.1.10 Η περιουσιακή βλάβη του εργοδότη</u>	32
<u>α. Έννοια</u>	32
<u>β. Η βλάβη της περιουσίας κατά σύναψη συμβάσεως εργασίας</u>	33
<u>γ. Η απειλή μείωσης της περιουσίας ως βλάβη</u>	34

δ. Η παροχή εργασίας ως ισάξια αντιπαροχή	35
ε. Η ωφέλεια του εργοδότη υπό το πρίσμα του Αστικού Δικαίου	36
στ. Το νομολογιακό προαπαιτούμενο της «νομιμότητας της αντιπαροχής»	42
ζ. Η προσωπική πλευρά της ζημίας	43
η. Συμπέρασμα – πλήρης ορισμός για την απάτη περί την πρόσληψη	45
1.2 Η απάτη περί την πρόσληψη στο Δημόσιο Τομέα	46
1.2.1 Ειδικότερες μορφές νομικά σημαντικής συμπεριφοράς του προσλαμβανομένου	49
γ. Η χρήση πλαστού τίτλου για την κατάληψη θέσεως εργασίας	52
1.3 Η αντιμετώπιση του ζητήματος στα πλαίσια της γερμανικής έννομης τάξης	62
2. Αιτιώδης σύνδεσμος	67
3. Η υλική αντιστοιχία βλάβης – οφέλους	68
4. Υποκειμενική Υπόσταση	69
4. 1 Υπαιτιότητα	69
4.2 Σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	71
1. Ποινικές κυρώσεις	71
1.1 Η κατ' επάγγελμα τέλεση	71
1.2 Η κατά συνήθεια τέλεση	72
1.3 Η κατ' εξακολούθηση τέλεση	73
1.4 Απάτη εις βάρος του Δημοσίου (Ν. 1608/1950)	79
2. Χρόνος τέλεσης - παραγραφή	81
3. Απόπειρα	82
4. Ζητήματα συρροής	83
4. Ζητήματα πλάνης	84
5. Άρση του αδίκου	86
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	91

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ-----93

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ-----93

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
άρθρ.	άρθρο
αριθμ.	αριθμός
Αιτ. Έκθ.	Αιτιολογική Έκθεση
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
βλ.	βλέπε
εδ.	εδάφιο
ΔΕ	Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
έκδ,	έκδοση
ΕλΣυν	Ελεγκτικό Συνέδριο
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΠατρ	Εφετείο Πατρών
Κεφ.	Κεφάλαιο
κ.λπ.	και λοιπά
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
Ολομ.	Ολομέλεια
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
περίπτ.	περίπτωση
ΠεντΕφ	Πενταμελές Εφετείο
ΠλημΑθ	Πλημμελειοδικείο Αθηνών
ΠοινΛογ	Ποινικός Λόγος
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρον	Ποινικά Χρονικά
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΣΕΕΔΔ	Σώμα Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης
σελ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣυμβΑπ	Συμβούλιο Αρείου Πάγου
ΣυμβΕφ	Συμβούλιο Εφετών
ΣυμβΕφΘεσ	Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης
Συντ	Σύνταγμα
Τεύχ.	Τεύχος
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Τόμ.	Τόμος
ΤριμΕφΚακΑθ	Τριμελές Εφετείο Κακουρηγμάτων Αθηνών
ΤριμΕφΚακΘεσ	Τριμελές Εφετείο Κακουρηγμάτων Θεσσαλονίκης
ΥΕ	Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης
Υπέρ.	Υπεράσπιση
υποσημ.	υποσημείωση
Aufl.	Auflage
BGH	Bundesgerichtshof
BGH St	Bundesgerichtshof in Strafsachen
OLG	Oberlandsgericht
StGB	Strafgesetzbuch

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα επιχειρείται η ανάλυση της αξιόποινης πράξης της απάτης περί την πρόσληψη τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στο δημόσιο τομέα. Η προβληματική της ιδιάζουσας αυτής παραλλαγής της απάτης του άρθρ. 386 ΠΚ εντοπίζεται ιδίως στο μείζον ζήτημα της ερμηνευτικής προσπέλασης της έννοιας της περιουσιακής βλάβης του εργοδότη, επί προσλήψεως κάποιου κατόπιν από μέρους του εξαπατήσεως ως προς ορισμένο γεγονός που αφορά το πρόσωπό του και συνάπτεται με την υπό ευρεία έννοια εργασιακή σύμβαση.

Το φαινόμενο της απάτης περί την πρόσληψη έχει προσλάβει στη χώρα μας μεγάλες διαστάσεις ιδίως στο Δημόσιο Τομέα, όπου τα τελευταία χρόνια αποκαλύφθηκαν πολυάριθμες περιπτώσεις διορισμών στο Δημόσιο με πλαστούς τίτλους σπουδών και δικαιολογητικά εν γένει. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με πρόσφατα επίσημα στοιχεία του Σώματος Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης (ΣΕΕΔΔ)¹, από το 2014 έως και τον Οκτώβριο του 2018 εντοπίστηκαν 1.737 πλαστοί τίτλοι στο Δημόσιο, γεγονός που οδήγησε σε οριστική απομάκρυνση των κατόχων τους (κάποιοι εκ των οποίων ακόμα και με δύο ή τρεις πλαστούς τίτλους) από την υπηρεσία τους. Παράλληλα δε, διερευνώνται ακόμα 2.002 υποθέσεις με σοβαρές ενδείξεις πλαστότητας. Σύμφωνα τουλάχιστον με τα μέχρι τώρα δημοσιευμένα στοιχεία «*Η πλειονότητα των πλαστών τίτλων έχει εντοπιστεί σε φορείς του υπουργείου Υγείας (449), σε υπουργεία (177), δήμους (144) και ΔΕΚΟ (135). Επιπλέον, 46 πλαστοί τίτλοι εντοπίστηκαν στην κατοχή υπαλλήλων που εργάζονταν σε φορείς του υπουργείου Εργασίας, 46 σε εργαζόμενους ανεξάρτητων αρχών και 17 σε φορείς του υπουργείου Υποδομών. Ως επί το πλείστον, οι πλαστογραφημένοι τίτλοι που εντοπίστηκαν αφορούν πτυχία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (849)!, πτυχία πανεπιστημίου (461), πτυχία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (158), πτυχία ΤΕΙ (60), ενώ ένα ποσοστό πλαστογραφημένων τίτλων αφορά τη γνώση ξένων γλωσσών, κυρίως αγγλικών (71), ενώ εντοπίστηκαν και 31 πλαστοί τίτλοι γνώσης ηλεκτρονικών υπολογιστών. Στόχος εκείνων που έκαναν χρήση τους, ήταν η είσοδος στο Δημόσιο, η μετάταξη, η απολαβή επιδομάτων, η βαθμολογική και η μισθολογική εξέλιξη. Από τις 1.737 υποθέσεις που*

¹ Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τον ιστότοπο www.kathimerini.gr

ερευνήθηκαν, 599 παραπέμφθηκαν σε ακρόαση, 423 σε πειθαρχική διαδικασία, 405 διαβιβάστηκαν στους αρμόδιους φορείς (Εισαγγελία, Ελεγκτικό Συνέδριο κ.ά.), για 476 περιπτώσεις έγινε ανάκληση διορισμού, για 212 υποθέσεις έγινε καταγγελία σύμβασης, για 108 ανάκληση πράξης μετάταξης, ενώ σε 111 περιπτώσεις ασκήθηκε και ποινική δίωξη. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία, ακόμη 2.002 υποθέσεις με σοβαρές ενδείξεις πλαστοτήτων τίτλων βρίσκονται υπό διερεύνηση. Η πλειονότητά τους αφορά πτυχία αγγλικών (567), πανεπιστημίων (333), τίτλους αλλοδαπής (288), πτυχία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (240), γνώση Η/Υ (120), πτυχία γερμανικών (96) και γαλλικών (92) αλλά και πτυχία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (70)».

Οι διορισμοί αυτοί είχαν λάβει χώρα ως επί το πλείστον σε χρονικό σημείο αναγόμενο στο μακρινό παρελθόν, ώστε η κίνηση ποινικών διώξεων για το αδίκημα της πλαστογραφίας ή της χρήσης πλαστού να κινδύνευε να βρει εμπόδιο στις διατάξεις περί παραγραφής του αξιοποιούν. Η αποκατάσταση του κύρους και της αξιοπιστίας των κρατικών θεσμών, αλλά και η εμπέδωση της απονομής της δικαιοσύνης στη συνείδηση των πολιτών υπήρξε ομολογουμένως επιτακτική. Η λύση όμως της αποδοχής και κατάφασης της συνδρομής των στοιχείων της απάτης, με ανεπιεική πολλές φορές αποτελέσματα, ανέδειξε την ανάγκη μιας ουσιαστικότερης προσέγγισης της έννοιας της βλάβης της περιουσίας, ως προκαλούμενης από την απατηλή συμπεριφορά του εργαζομένου.

Χαρακτηριστική περίπτωση, που απασχόλησε τη νομική και κοινωνική επικαιρότητα πυροδοτώντας έντονες συζητήσεις με αναφορά στο στοιχείο της περιουσιακής ζημίας που υφίσταται ο εργοδότης από την παράνομη πρόσληψη, αλλά και της εφαρμογής των διακεκριμένων μορφών τέλεσης του αδικήματος, υπήρξε η πρόσφατη υπόθεση της καθαρίστριας, η οποία είχε διοριστεί στο Δημόσιο με νοθευμένο πιστοποιητικό Δημοτικού και οδηγήθηκε στις φυλακές κατόπιν καταδίκης της σε ποινή δεκαετούς καθειρίζεως. Παρά το γεγονός, ότι, από το έτος 1996, παρείχε υπηρεσίες που χρειάζονταν μάλλον τον προσωπικό της μόχθο, παρά την μια παραπάνω τάξη Δημοτικού που δεν είχε περατώσει, θεωρήθηκε από το Δικαστήριο ότι δεν ήταν κατάλληλη για τη συγκεκριμένη θέση και ότι δεν δικαιούτο τις αποδοχές που αποκόμιζε, επιφέροντας βλάβη του Δημοσίου, υπαγόμενη στις επιβαρυντικές περιστάσεις των καταχραστών του Δημοσίου!

Φυσικά στόχος της παρούσας δεν είναι η μονοδιάστατη ανάδειξη της ιδιόζουσας περίπτωσης της απάτης περί την πρόσληψη στο Δημόσιο Τομέα ενόψει των υποθέσεων των πλαστών πτυχίων, αλλά η εν γένει ενασχόληση με το ζήτημα της

«αντιπαροχής» της παρεχόμενης εργασίας ως δυνάμενης να ισοσταθμίσει την απώλεια του εργοδότη, που καταβάλλει ή αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλει μισθό σε κάποιον που δεν πληροί τις προϋποθέσεις που έχουν τεθεί για την πρόσληψή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό

Η νομική ανάλυση οποιασδήποτε αξιόποινης πράξης, αδιαμφισβήτητα, προϋποθέτει ως αφετηρία τον προσδιορισμό του εννόμου εκείνου αγαθού που προστατεύεται με την οικεία ποινική διάταξη. Από τη συστηματική ένταξη του άρθρου 386 ΠΚ στο ΚΔ' Κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, που φέρει τον τίτλο *«Εγκλήματα κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων»* προκύπτει ένα πρώτο συμπέρασμα περί του προστατευόμενου εννόμου αγαθού της εξεταζόμενης ποινικής διάταξης. Η περιουσία, λοιπόν, αποτελεί το νομικά εκείνο σημαντικό αγαθό, το οποίο ο νομοθέτης περιέβαλε με αυξημένη προστασία στην νομοτυπική μορφή του, υπό την έποψη της διάκρισης που αναγνωρίζει ο Αστικός Κώδικας, κατά τον οποίο περιουσιακά δικαιώματα είναι εκείνα με τα οποία ικανοποιείται οικονομικό συμφέρον και, συνεπώς, ενέχουν οικονομική αξία. Ιδιαίτερως χρήσιμη, ωστόσο, καθίσταται η διασαφήνιση και οριοθέτηση της περιουσίας, υπό το πρίσμα του Ποινικού Δικαίου, δεδομένου ότι ο προσδιορισμός του εννόμου αγαθού αποτελεί τον πυρήνα της προσέγγισης του ερευνώμενου ζητήματος.

2. Η έννοια της περιουσίας

Σχετικά με την έννοια της περιουσίας στο Ποινικό Δίκαιο δεν υπάρχει ομοφωνία². Οι απόψεις που υποστηρίχθηκαν στο παρελθόν από την γερμανική κυρίως θεωρία, ότι ως προστατευόμενο έννομο αγαθό πρέπει να εκλαμβάνεται μια μη υλική αξία, όπως η καλή πίστη (*öffentliche Treu und Glauben*), η εμπιστοσύνη των τρίτων (*fremdes Vertrauen*) ή η αληθινή βούληση του εξαπατώμενου (*wahrer Wille des Getauschten*) έχουν σήμερα εγκαταλειφθεί³.

² Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας – της περιουσίας – περί τα υπομνήματα, εκδ. Σάκκουλα Π.Ν., 2016, σελ. 339.

³ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., Το έγκλημα της απάτης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2001, σελ. 24.

3. Η νομική θεωρία

Σύμφωνα με τη *νομική θεωρία* (juristische Vermögenslehre) ως περιουσία νοείται το άθροισμα των περιουσιακών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του προσώπου, ανεξάρτητα από το αν αυτά έχουν οικονομική αξία⁴. Από τον παραπάνω ορισμό συνάγεται, ότι και η περιουσιακή βλάβη θα συνίσταται αντίστοιχα στην απώλεια περιουσιακού δικαιώματος ή στην ανάληψη υποχρεώσεως. Η περιουσία, δηλαδή, δεν προσβάλλεται ως ένα ενιαίο σύνολο, αλλά ως προς τα επιμέρους συστατικά της, τα οποία διατηρούν την αυτοτέλειά τους αποδεδειγμένα από την ύπαρξη οποιασδήποτε οικονομικής αξίας στο περιεχόμενό τους. Τούτο δε, διότι αφενός μεν φαίνεται να περιλαμβάνει τόσον τα δικαιώματα, τα οποία έχουν μάλλον συναισθηματική μόνον αξία, παρά οικονομική, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκτιμηθούν λογιστικά, αφετέρου δε, καταλείπει εκτός του εννοιολογικού της πλαισίου τις πραγματικές καταστάσεις με οικονομικό περιεχόμενο, όπως για παράδειγμα την προσδοκία δικαιώματος, την απλή κατοχή, την εργασιακή δύναμη, αλλά και αγώγιμες ακόμα αξιώσεις⁵.

Ειδικά επί αμφοτεροβαρών συμβάσεων, κατά την νομική θεωρία η ζημία φαίνεται να μην εξαρτάται από την οικονομική σχέση παροχής-αντιπαροχής, αλλά από το εάν ο «εξαπατηθείς» εκλαμβάνει την αντιπαροχή ως ισοδύναμη και ισάξια της παροχής του (der Getäuschte das ihm Gebotene als äquivalent gelten lässt)⁶. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές, ότι κατά τη νομική θεωρία, η ύπαρξη της ζημίας εξαρτάται από παράγοντες καθαρά και μόνον υποκειμενικούς, κάτι που θα είχε ως αποτέλεσμα ένα έγκλημα στρεφόμενο κατά του εννόμου αγαθού της περιουσίας, ως εν προκειμένω και η απάτη, να καθίστατο έγκλημα και κατά της ελευθερίας της διάθεσης, που θα σήμαινε μιαν επικίνδυνη διεύρυνση του αξιοποίνου και σε περιπτώσεις εντελώς ασήμαντων υλικών αγαθών. Θα αρκούσε δηλαδή η διαπίστωση

⁴ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 338

⁵ Βλ. Αποστολίδου Α., Απάτη – η πλάνη ως αποτέλεσμα πράξης εξαπάτησης και η περιουσιακή διάθεση στο έγκλημα της απάτης: άρθρο 386 ΠΚ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000, σελ. 81 (:Κυρίαρχη στη νομική θεωρία είναι η έννοια του δικαιώματος, όπως αυτή ορίζεται στο αστικό δίκαιο, χωρίς καμία αναφοράς την οικονομική αξία του δικαιώματος).

⁶ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π. σελ. 81-82

μόνον της απομείωσης των δικαιωμάτων του παθόντος χωρίς την ελεύθερη βούλησή του, προκειμένου να γίνει δεκτή η ύπαρξη ζημίας⁷. Από την άλλη, όμως, από πλευράς αντεγκληματικής πολιτικής, με την κατασκευή της νομικής θεωρίας θα έμεναν αδικαιολόγητα χωρίς προστασία αρκετές περιπτώσεις καίριας σημασίας στα πλαίσια της συναλλακτικής πρακτικής.

3. Η οικονομική θεωρία

Κατά την *οικονομική θεωρία* (wirtschaftliche Vermögenslehre) ως περιουσία νοείται το σύνολο των οικονομικών αγαθών του προσώπου που δύνανται να αποτιμηθούν σε οικονομική – λογιστική αξία, αφού αφαιρεθούν και οι υποχρεώσεις του. Εδώ η περιουσία απολαμβάνει προστασίας ανεξαρτήτως της ένταξης των οικείων αγαθών στον κύκλο επιρροής ορισμένου ατόμου, δηλαδή από την αναγνώριση ή μη από το δίκαιο της απόλαυσης αυτών, ως κτηθέντων με νόμιμο ή μη τρόπο. Ο προσδιορισμός της περιουσιακής βλάβης καθίσταται ευχερής, καθόσον τοποθετείται στον συμψηφισμό της περιουσιακής μείωσης προς το τυχόν οικονομικό πλεόνασμα που αμέσως συνδέεται με αυτήν⁸. Αν από την πράξη του συμψηφισμού ή της σύγκρισης προκύψει αποτέλεσμα παθητικό, η περιουσιακή βλάβη θα θεωρείται δεδομένη⁹. Σύμφωνα με τις παραδοχές της οικονομικής θεωρίας, περιουσιακή ζημία υφίσταται όποιος, κατ' αποτέλεσμα, καθίσταται «φτωχότερος».

Η θεωρία αυτή έχει επικριθεί για πολλούς λόγους. Ένα πρώτο βασικό σημείο κριτικής στηρίζεται στο ότι η οικονομική θεώρηση της περιουσίας υπό τους ορισμούς του αστικού δικαίου, άγει σε μια αοριστία και αδυναμία επαρκούς χάραξης των ορίων του προστατευόμενου εννόμου αγαθού στην κοινή συνείδηση στις συναλλαγές¹⁰, γεγονός που ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση της δομής του εγκλήματος, ως εγκλήματος περιουσιακής μετατόπισης. Περαιτέρω δε, η προστασία αξιώσεων που πηγάζουν από άκυρη συμφωνία ή ακόμα και αξιόποινη ή ανήθικη αιτία αποδομεί την ενότητα της εννόμου τάξεως, και συνιστά αντίφαση μέσα στο

⁷ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 94.

⁸ Βλ. Παπαδαμάκη Α., Τα περιουσιακά εγκλήματα, εκδ. Σάκκουλα, 2^η έκδ., 2016 σελ. 7

⁹ Βλ. Σπινέλλη Δ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα. 1985, σελ. 17.

¹⁰ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 17, Αποστολίδου Α, ό.π., σελ. 116.

πλαίσιο του νομικού συστήματος¹¹, διότι με τον τρόπο αυτόν, συγκαταλέγονται στην έννοια της περιουσίας και οικονομικοί πόροι, οι οποίοι ενίοτε αποδοκιμάζονται από την έννομη τάξη. Όπως, ορθώς, επισημαίνεται η έννοια της περιουσίας, ακόμη και υπό την ακραία οικονομική της θεώρηση, δεν μπορεί να νοηθεί σε χώρο εκτός δικαίου, αλλά μόνον ενταγμένη στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης έννομης τάξης, διότι πρωτίστως αποτελεί έννομο αγαθό¹²!

Η απομάκρυνση αυτή της έννοιας της περιουσίας από τα στενά όρια του αστικού δικαίου οδηγεί, από την άλλη, σε ένα βασικό πλεονέκτημα της οικονομικής θεωρίας, που συνίσταται στην στροφή προς τον πραγματικό πυρήνα των οικονομικών συναλλαγών, που έχει μάλλον περισσότερη σημασία στα πλαίσια του ποινικού δικαίου. Επομένως, η οικονομική θεωρία ανάγοντας την περιουσία σε έννοια μάλλον οικονομική, παρά νομική, φαίνεται, καταρχήν, να συνάδει περισσότερο με τις ανάγκες της οικονομικής ζωής.

3. Η νομική-οικονομική θεωρία

Η ενδιάμεση **νομική-οικονομική θεωρία** (juristisch- ökonomische Vermittlungslehre), η οποία συνδυάζει τα πλεονεκτήματα της νομικής και της οικονομικής θεωρίας, εκκινεί από τη θεώρηση, ότι στην έννοια της περιουσία περιλαμβάνονται, κατ' αρχήν, όλες οι οικονομικές αξίες ενός προσώπου, εφόσον, όμως, αυτές προστατεύονται ή έστω δεν αποδοκιμάζονται από την έννομη τάξη¹³. Οι υποστηρικτές της θεωρίας αυτής ξεκινούν ομόφωνα από την άποψη ότι το ποινικό δίκαιο δεν μπορεί να χειραφετηθεί πλήρως από την υπόλοιπη έννομη τάξη¹⁴. Στα πλαίσια, λοιπόν, της ενδιάμεσης αυτής σύλληψης της έννοιας της περιουσίας οι δικαίως απαγορευμένες ή ανήθικες δικαιοπραξίες δεν εμπίπτουν στο προστατευτικό πεδίο των οικείων νομικών διατάξεων, αν και οι υποστηρικτές της νομικής-οικονομικής θεωρίας αρνούνται, κατά βάση, μια εκτεταμένη σύνδεση του ποινικού με το αστικό δίκαιο, κάτι που γίνεται εμφανές από την αποδοχή και μιας γεγονοτικής απλώς φύσεως της περιουσιακής διάθεσης.

¹¹Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 18

¹²Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 342, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 97,

¹³Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π. σελ. 19, Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 119.

¹⁴ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 97, με περαιτέρω παραπομπή σε γερμανική θεωρία

Σύμφωνα δηλαδή με τη νομική - οικονομική θεωρία, για να θεωρηθεί μια έννομη σχέση ή ένα οικονομικό αγαθό ως άξιο προστασίας, θα πρέπει πρωτίστως να αξιολογείται θετικά από την έννομη τάξη στο σύνολό της. Διότι η παροχή προστασίας μόνον υπό την έποψη του ποινικού δικαίου, τη στιγμή που στα πλαίσια της υπόλοιπης έννομης τάξης, το οικονομικό αγαθό ή η έννομη σχέση αποδοκιμάζετο, θα οδηγούσε σε αφόρητη αξιολογική αντινομία.

4. Η κρατούσα στην ελληνική θεωρία και νομολογία θέση

Στον χώρο της ελληνικής θεωρίας παραδοσιακά κυρίαρχη υπήρξε η οικονομική θεωρία¹⁵, η οποία μάλλον εξακολουθεί να κρατεί, με αρκετούς όμως πλέον υποστηρικτές και της νεώτερης νομική-οικονομικής θεωρίας¹⁶. Στη νομολογία παγίως κρατεί, επίσης, η οικονομική θεωρία. Στα πλαίσια της θεωρίας αυτής, ως περιουσία νοείται «το σύνολο των οικονομικών, δηλαδή των εχόντων χρηματική αξία αγαθών, είτε αυτά είναι πράγματα, είτε δικαιώματα, καθώς και προσδοκίες κτήσεως και ελπίδες, όχι γενικές και αόριστες αλλά οι με ορισμένη σταθερότητα περιβαλλόμενες προσδοκίες και οι εφ' ορισμένης πιθανότητας στηριζόμενες ελπίδες»¹⁷. Παρατηρείται, ότι η αποδοχή της οικονομικής έννοιας της περιουσίας από τη νομολογία οδηγεί στην αντανάκλαστική παραδοχή, ότι ως περιουσιακή βλάβη μπορεί να εκληφθεί και η μετά την απάτη ανακύπτουσα διαφορά μεταξύ χρηματικής αξίας του συνόλου της περιουσίας του βλαπτόμενου σε σύγκριση με την αξία εκείνη, που θα είχε χωρίς τη μεσολάβηση της παραπλανητικής συμπεριφοράς. Κατ' επέκταση, η νομολογία μας δέχεται ως βλάβη όχι μόνον την

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 8, Γάφο Ηλ., Ποινικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος Τεύχ.. ΣΤ', 1967, σελ. 107, Χαραλαμπίκη Α./Γιαννίδη Ι., Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2009, (υπό άρθρ. 386 ΠΚ), σελ. 1815

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 343, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 97, Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 19, Αποστολίδου Ά., ό.π., σελ.119, η οποία παρατηρεί ότι η προτίμηση στην οικονομική – νομική έννοια της περιουσίας έγκειται στο γεγονός ότι η προσφυγή σε άλλους κλάδους του δικαίου κρίνεται απαραίτητη και αναγκαία, όχι για την υιοθέτηση εννοιών και ρυθμίσεων, αλλά για την παροχή κατευθυντήριων γραμμών, Μανωλεδάκη Ι., Η διαλεκτική έννοια των εννόμων αγαθών, εκδ. Σάκκουλα, 1973, σελ. 118-119

¹⁷ Βλ. Αποστολίδου Ά., ό.π., σελ. 109

ενεστώσα μείωση της περιουσίας, αλλά και την δημιουργούμενη απλώς απειλή κατ' αυτής. Ο Άρειος Πάγος έχει ωστόσο με ορισμένες πιο πρόσφατες αποφάσεις του υπέρ της νομικής-οικονομικής θεωρίας μνημονεύοντας ότι *«περιουσία νοείται το σύνολο των εχόντων χρηματική αξία οικονομικών αγαθών του προσώπου που μπορεί να διατίθενται νομίμως, δηλαδή αγαθών κάθε είδους, κινητών (μεταξύ των οποίων και το χρήμα), ακινήτων, απαιτήσεων, δικαιωμάτων, εμπραγμάτων ή ενοχικών, καθώς επίσης η νομή, η σταθερή πελατεία, η με σταθερότητα περιβαλλόμενη προσδοκία κτήσης τέτοιων γενικώς οικονομικών αγαθών και οι ελπίδες ακόμη, όχι οι γενικές, απλές και ακαθάριστες, αλλά οι στηριζόμενες σε ορισμένες πιθανότητες»*¹⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης

1.1 Απάτη περί την πρόσληψη στον ιδιωτικό τομέα

1.1.1 Πράξη εξαπάτησης

Η συμπεριφορά του δράστη της απάτης, κατ' άρθρ. 386 ΠΚ παρ. 1¹⁹, τυποποιείται ως η εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή η αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων²⁰. Πρόκειται για γνήσιο πολύτροπο ή

¹⁸Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 345 με παραπομπές σε σχετική νομολογία. Χαρακτηριστική η **ΑΠ 4/2003** ΠοινΛογ, 2033.45, κατά την οποία *«Ως περιουσία νοείται το σύνολο των εχόντων χρηματική αξία οικονομικών αγαθών του προσώπου που μπορεί να διατίθενται νομίμως»*

¹⁹ *«Όποιος με σκοπό να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος βλέπει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών· και αν η ζημία που προξενήθηκε είναι ιδιαίτερα μεγάλη, με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών».*

²⁰ Αντίστοιχα ο γερμανικός ΠΚ στο άρθρ. 263 περιλαμβάνει παρεμφερή διάκριση των τρόπων τέλεσης της απάτης, ήτοι παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών (Vorspiegelung), παραποίηση αληθινού γεγονότος (Entstellung) και την απόκρυψη αληθινού γεγονότος (Unterdrückung).

υπαλλακτικώς μεικτό έγκλημα, στο οποίο οι τρεις περιγραφόμενοι τρόποι τέλεσης μπορούν να εναλλαχθούν, ενώ ο δράστης τιμωρείται για την τέλεση μιας μόνο πράξης απάτης. Από τον χαρακτηρισμό αυτόν της απάτης, συνάγεται ότι ο δράστης που παραπλανά άλλον με την παράσταση ενός ψευδούς γεγονότος ως αληθινού και ταυτοχρόνως ή διαδοχικώς αποκρύπτει ή παρασιωπά ένα αληθινό γεγονός από τον τελευταίο, θεωρείται, καταρχήν, ότι έχει διαπράξει μια πράξη απάτης²¹.

Στη νομολογία υποστηρίζεται²² σχετικά ότι η παραδοχή δύο ή και τριών τρόπων τελέσεως δημιουργεί ασάφεια και αντίφαση, που καθιστά αδύνατο τον αναιρετικό έλεγχο, ενώ δεν δημιουργείται τέτοια ασάφεια και αντίφαση από την αναφορά των δύο πρώτων τρόπων, εάν στην απόφαση εξειδικεύεται ο ένας από αυτούς και η απλή αναφορά του άλλου δεν διαφοροποιεί τον τρόπο τέλεσης, αλλά απλώς προσδιορίζει τον δόλο του δράστη. Για τον λόγο αυτόν, κατά την άποψη αυτή προκρίνεται ως πιο ενδεδειγμένη **η αντιμετώπιση της πράξης ως ενότητας**, αντί της τεχνητής διάσπασης σε αυτοτελή τμήματα. Έτσι, εφόσον η συνολική συμπεριφορά του δράστη εμπεριέχει ενέργεια, κρίνεται ως απάτη τετελεσμένη με θετική συμπεριφορά, εφαρμοζομένου του λεγομένου «*κριτηρίου της αιτιότητας*», κατά το οποίο αν η θετική συμπεριφορά του δράστη υπήρξε αιτιώδης για την πρόκληση του αποτελέσματος, η απάτη θεωρείται τετελεσμένη με ενέργεια απωθώντας την παράλειψη ως επικουρική.

Δεδομένου, ότι με την παρούσα εξετάζεται ειδικότερα η απάτη κατά τη διαδικασία της πρόσληψης, ως ποινικώς σημαίνουσα συμπεριφορά του εργαζομένου, δέον όπως ο παραπάνω εννοιολογικός προσδιορισμός του εγκλήματος της απάτης κατ' άρθρ. 386 ΠΚ, προσαρμοσθεί έστω και πρώιμα στην υπό κρίσιν ερευνώμενη αξιόποινη πράξη. Έτσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, καταρχήν, **απάτη περί την πρόσληψη** (Anstellungsbetrug) στοιχειοθετείται, όταν ο εργοδότης παραπλανάται ως προς τις γνώσεις και ικανότητες του προσλαμβανομένου, κατόπιν παραστάσεως από τον τελευταίο ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή αθέμιτης απόκρυψης ή παρασιώπησης αληθινών γεγονότων, με αποτέλεσμα να ζημιωθεί ο εργοδότης.

²¹ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 27

²² ΣυμβΕφΘεσ 532/2016, ΠοινΔικ 2017.295

1.1.2 Η έννοια του γεγονότος

Ως *γεγονός*, κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, νοείται κάθε πραγματικό περιστατικό, συμβάν, πράξη, ιδιότητα και πραγματική κατάσταση του εξωτερικού κόσμου, που ανάγεται στο παρελθόν ή στο παρόν και είναι δετικό απόδειξης²³. Επομένως, σύμφωνα με την άποψη που γίνεται παγίως δεκτή και από την ημεδαπή νομολογία, κατά κανόνα δεν συνιστούν γεγονότα, υπό την έννοια του άρθρ. 386 ΠΚ, εκείνα τα περιστατικά που αναφέρονται στο *μέλλον*²⁴ (υποσχέσεις ή συμβατικές υποχρεώσεις). Είναι, όμως, δυνατόν να συνιστούν γεγονότα, οι αναφερόμενες στο μέλλον διαβεβαιώσεις, εφόσον συνδέονται με μια κατάσταση που υπάρχει στο παρόν ή υπήρχε στο παρελθόν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργούν την εντύπωση της μελλοντικής εκπληρώσεως με βάση την εμφανιζόμενη ήδη στο παρόν ψευδή κατάσταση πραγμάτων από τον δράστη, που έχει ειλημμένη την απόφαση να μην εκπληρώσει την υποχρέωσή του. Περαιτέρω δε, στην έννοια του γεγονότος είναι δυνατόν να υπαχθούν και οι περιπτώσεις μελλοντικών περιστατικών, η επέλευση των οποίων όμως μπορεί να ελεγχθεί και επαληθευθεί ως προς τη βεβαιότητά τους στο παρόν. Στην τελευταία περίπτωση, η γερμανική θεωρία κάνει λόγο για «διϋποκειμενική ελεγχσιμότητα» του γεγονότος²⁵. Έτσι, για παράδειγμα, γεγονός θεωρείται και η επίκληση από υποψήφιο υπάλληλο, ο οποίος παριστάνει στον εργοδότη ότι είναι βέβαιο ότι αναμένεται η λήψη απαιτούμενης επαγγελματικής άδειας, διότι συμμετείχε σε σχετικές εξετάσεις και πήγε καλά, ενώ είναι βέβαιη η μη επέλευση του γεγονότος, εάν δεν εξετάστηκε καν.

Επιπρόσθετα, τα γεγονότα που ανάγονται στην υποκειμενική – ψυχική στάση του προσώπου, ήτοι καταστάσεις και συμβάντα που ενυπάρχουν στον εσωτερικό του κόσμο, τα λεγόμενα εσωτερικά γεγονότα, κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο δεν

²³ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 403-404, βλ. όμως και Μπιτζιλέκη Ν., Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, 2004, σελ. 102, όπου ως γεγονός ορίζεται, καταρχήν, «ό,τι ισχύει βάση στη γνωστική αναζήτηση και ανθρώπινη επικοινωνία, ανεξάρτητα, από το αν ανήκει στον εξωτερικό ή τον εσωτερικό κόσμο, ή αν αναφέρεται στο παρελθόν, το παρόν ή το μέλλον και αν έχει αξιολογικό χαρακτήρα»

²⁴ Βλ. Γάφο Ηλ., ό.π., σελ. 129, «Η ένταξη μελλοντικών περιστατικών στην έννοια του γεγονότος είναι ήδη per definitionem αποκεκλεισμένη»

²⁵ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 407, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., με παραπομπή σε σχετική γερμαν. βιβλιογραφία, σελ. 29, ιδίως υποσημ. 18.

συνιστούν γεγονότα, υπό την έννοια του άρθρ. 386 παρ. 1 ΠΚ²⁶ και οι απλές αξιολογικές κρίσεις²⁷. Διαφορετικά αντιμετωπίζονται τα εσωτερικά γεγονότα «*τρίτων προσώπων*», τα οποία εμπίπτουν στην έννοια του άρθρ. 386 παρ. 1 ΠΚ, αφού στην περίπτωση που ο παριστάνων γεγονός το οποίο αφορά τις υποκειμενικές διαθέσεις τρίτων, αναπόφευκτα αναφέρεται σε καταστάσεις και συμβάντα που κατά τις δηλώσεις του έχουν εξωτερικευθεί και συνεπώς δεν πρόκειται κατ' ακριβολογία για εσωτερικά γεγονότα.

Συναφώς, επί αθέτησης συμβατικών υποχρεώσεων, κατά την ημεδαπή νομολογία η εξ υπαρχής πρόθεση του ενός συμβαλλομένου να μην εκπληρώσει την υποχρέωση αντιπαροχής του δεν αποτελεί παράσταση ψευδούς γεγονότος, εφόσον η πρόθεση συνιστά κατεξοχήν εσωτερικό γεγονός. Από την περίπτωση αυτή βέβαια διακρίνεται η παράσταση ψευδών (εξωτερικών) γεγονότων ή η απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών, εξαιτίας των οποίων ο αντισυμβαλλόμενος εύλογα πιστεύει και αναμένει ότι το άλλο μέρος θα τηρήσει τη συμβατική του υποχρέωση, δεδομένου ότι πληροί τις προϋποθέσεις να το πράξει. Έτσι, διαφέρει η περίπτωση εκείνη που ο εργαζόμενος αν και έχει όλα τα απαιτούμενα προσόντα και ουδέν κώλυμα να παράσχει τις υπηρεσίες του επ' ωφελεία του εργοδότη, αλλά δεν έχει σκοπό να το πράξει από οκνηρία από την περίπτωση εκείνου που παριστάνει ότι έχει ορισμένη ιδιότητα ή ικανότητα (εξωτερικό γεγονός) ένεκα της οποίας μπορεί να εκπληρώσει την υποχρέωσή του προσηκόντως.

Τέλος, επισημαίνεται σχετικά, ότι ο νομοθέτης αναφερόμενος σε «ψευδές γεγονός» στο άρθρ. 386 ΠΚ, προφανώς εννοεί, κατ' ορθότερη ερμηνευτική προσέγγιση, την (ψευδή) ανακοίνωση, που αναφέρεται εν τοις πράγμασι σε γεγονός ανύπαρκτο²⁸.

²⁶ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 408. Αντιθέτως στη γερμανική θεωρία και νομολογία κρατεί ότι στην έννοια του γεγονότος περιλαμβάνονται και οι εσωτερικές καταστάσεις του προσώπου (βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 32, με σχετικές παραπομπές).

²⁷ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 404

²⁸ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 28.

1.1.3 Η παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών

Η παράσταση ενός ψευδούς γεγονότος ως αληθινού συνίσταται στην με οποιονδήποτε τρόπο ανακοίνωση, δήλωση ή ισχυρισμό, στον οποίον εμπεριέχεται ανακριβής απεικόνιση της πραγματικότητας. Μπορεί δε η παράσταση αυτή να είναι ρητή ή να συντελείται με συμπερασματικώς συναγόμενη δήλωση του δράστη (konkludentes Verhalten)²⁹. Η τελευταία περίπτωση, ειδικότερα, συντρέχει, όταν η εν γένει συμπεριφορά του δράστη, που κατευθύνεται στην παραπλάνηση άλλου, κατά τις αντιλήψεις των συναλλαγών, μπορεί να έχει μονοσήμαντη κοινωνική σημασία δήλωσης με ορισμένο περιεχόμενο. Εξάλλου, από μια συγκεκριμένη ρητή δήλωση του δράστη δεν αποκλείεται να προκύπτει, εμμέσως πλην σαφώς, άλλη συμπερασματικώς συναγόμενη δήλωση. Στην τελευταία περίπτωση, η τέλεση της απάτης θεωρείται ότι συντελείται με θετική συμπεριφορά και όχι με παράλειψη. Έτσι, για παράδειγμα, ο υποψήφιος για μια θέση εργασίας, ο οποίος δηλώνει σε συνέντευξη, ότι διαθέτει όλα τα προαπαιτούμενα προσόντα, τα οποία απαριθμούνται ειδικώς σε μια αγγελία εργασίας (στην οποία περιλαμβάνεται και η γνώση της γερμανικής γλώσσας), εμμέσως υποδηλώνει ότι γνωρίζει τη γλώσσα αυτή, χωρίς να είναι απαραίτητο, προκειμένου να θεωρηθεί ότι εξαπάτησε τον εργοδότη του, να ερωτηθεί ειδικά και να απαντήσει καταφατικά.

1.1.4 Η απόκρυψη αληθινών γεγονότων

Η απόκρυψη συνίσταται σε ορισμένη θετική συμπεριφορά του δράστη, με την οποία μεταβάλλεται μια πραγματική κατάσταση, με αποτέλεσμα ο πλανώμενος παρεμποδίζεται να λάβει γνώση της αλήθειας³⁰. Συνεπώς, αν και έχει υποστηριχθεί³¹, ότι η παράσταση ψευδούς γεγονότος ως αληθινού θα περιέχει συνήθως και απόκρυψη της αληθινής κατάστασης, ορθότερο είναι ότι για τη συνδρομή της απόκρυψης ως αυτοτελούς τρόπου τέλεσης, απαιτείται πρόσθετη ενέργεια του δράστη, πέραν της παράστασης ενός ψευδούς γεγονότος (που συνήθως θα έχει προηγηθεί). Διαφωτιστική είναι, εν προκειμένω, η οριοθέτηση της απόκρυψης από την παράσταση ψευδούς γεγονότος, συνιστάμενη στο ότι η ευθεία επίδραση στην

²⁹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 417

³⁰ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., σελ. 420

³¹ Βλ. Παπαδαμάκη Α., σελ. 101, Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 75

αντίληψη του θύματος συνιστά παράσταση ψευδούς γεγονότος, ενώ η μεταβολή (αλλοίωση) μιας πραγματικής κατάστασης με επέμβαση του δράστη, μέσω της οποίας επηρεάζεται η αντίληψη του θύματος, συνιστά πράξη εξαπάτησης με τη μορφή της απόκρυψης³².

1.1.5 Η παρασιώπηση αληθών γεγονότων

Ο τρίτος τυποποιημένος τρόπος εκδήλωσης της παραπλανητικής συμπεριφοράς είναι η αθέμιτη παρασιώπηση ενός αληθινού γεγονότος. Ως παρασιώπηση νοείται η παράλειψη ανακοίνωσης ενός γεγονότος. Κατά την κρατούσα άποψη³³, η παρασιώπηση συνιστά μη γνήσιο έγκλημα παραλείψεως, παρότι στο άρθρ. 386 παρ. 1 ΠΚ γίνεται ευθέως λόγος για «παράλειψη». Αυτό σημαίνει ότι η απάτη που τελείται με τον τρόπο αυτόν, λογίζεται ως έγκλημα ενεργείας, δια παραλείψεως τελούμενο από αυτόν που έχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση ανακοίνωσης (μη γνήσιας παράλειψης, άρθρ. 15 ΠΚ)³⁴, όπως παγίως δέχεται και η νομολογία του Αρείου Πάγου. Η νομική αυτή υποχρέωση προκύπτει είτε από το νόμο, είτε από σύμβαση, είτε από προηγούμενη ενέργεια του δράστη³⁵.

Η κατ' αυτόν τον τρόπο τελούμενη δια παραλείψεως απάτη συνίσταται είτε στο ότι ο δράστης παραλείπει, παρά την ιδιαίτερη νομική του υποχρέωση, να αποτρέψει τη δημιουργία πλάνης στο πρόσωπο αυτού που προβαίνει στην περιουσιακή διάθεση, είτε στο ότι με την παράλειψή του παραλείπει να ανακοινώσει ένα γεγονός, συμβάλλοντας έτσι στην διατήρηση της ήδη δημιουργηθείσης πλάνης.

³² Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 184

³³ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 422, Γάφο, ό.π., σελ. 133, ενώ αντιθέτως υπέρ του χαρακτήρα της παρασιώπησης ως γνήσιου εγκλήματος παραλείψεως τάσσονται Αποστολίδου σελ. 209, Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 102

³⁴ Βλ. αντίθ. Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 89, ο οποίος υποστηρίζει ότι όταν τελείται η απάτη με παρασιώπηση είναι έγκλημα γνήσιας παράλειψης, διότι η αντικειμενική της υπόσταση δεν έγκεται σε θετική ενέργεια αλλά σε παράλειψη ορισμένης ενέργειας, η οποία συνίσταται στην ανακοίνωση ορισμένου γεγονότος για την αποφυγή εξαπάτησης. Για τον λόγο αυτόν η άποψη αυτή θεωρεί ότι η ευθεία εφαρμογή του άρθρ. 15 ΠΚ δεν είναι αναγκαία.

³⁵ Βλ. Κονταξή Αθ., Ποινικός Κώδικας, Κατ' άρθρ. ερμηνεία, 2000, Τόμ. Β', σελ. 3483

Σχετικά, έχει παρατηρηθεί³⁶, ότι ως διατήρηση πλάνης δεν νοείται μια αρχήθεν υφιστάμενη αμετάβλητη παράσταση, αλλά η παράλειψη του δράστη να αποτρέψει ή να άρει μια επιγενόμενη πλάνη, που οφείλεται στην πεποίθηση του διαθέτοντος ότι υφίσταται μια κατάσταση, που όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, διότι έχει εν τω μεταξύ μεταβληθεί. Η πλάνη, υπ' αυτή την έννοια, αντιμετωπίζεται ως μια διαρκώς ανανεούμενη παράσταση για την πραγματικότητα.

Συνεχίζοντας την παραπάνω σκέψη, ορθώς έχει διατυπωθεί³⁷ ότι η παράλειψη πλάνης, η οποία έχει ήδη επέλθει χωρίς όμως προηγούμενη και συγκεκριμένη επικοινωνία μεταξύ πείθοντος και πειθόμενου σαφώς δεν εμπίπτει στην έννοια του άρθρ. 15 ΠΚ, το οποίο προβλέπει και εξομοιώνει προς την δι' ενεργείας παραγωγή μόνον τη μη αποτροπή ενός αποτελέσματος που δεν έχει ήδη επέλθει και όχι τη μη άρση ενός ήδη επελθόντος αποτελέσματος.

Κατ' άλλη βέβαια προσέγγιση³⁸, η άποψη αυτή είναι εσφαλμένη, διότι το άρθρ. 15 ΠΚ αναφέρεται στο «αξιόποινο» αποτέλεσμα, ενώ η πλάνη του άρθρ. 386 ΠΚ δεν συνιστά τέτοιο αξιόποινο αποτέλεσμα (εδώ αξιόποινο αποτέλεσμα είναι η ζημία). Σύμφωνα με την ίδια θέση συντρέχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση του δράστη προς άρση της πλάνης του θύματος, μόνον στις περιπτώσεις εκείνες που οι ψευδείς παραστάσεις έγιναν εξ' αμελείας του δράστη ή πάντως χωρίς δόλο να ζημιώσει το θύμα, οπότε και γίνεται δεκτή η απάτη δια παρασιωπήσεως, εάν εν συνεχεία ο δράστης όχι μόνον δεν αίρει την πλάνη που εξ αβλεψίας του δημιούργησε, αλλά απεναντίας την εκμεταλλεύεται δι' αποσιωπήσεως. Παρά την όποια διαφοροποίηση της δεύτερης διατυπωθείσας θέσης, κατ' αποτέλεσμα οδηγείται, επίσης, στο συμπέρασμα πως αν προηγήθηκε εν γνώσει ψευδής παράσταση με σκοπό ζημιώσεως του πειθόμενου, τότε ως πράξη εξαπατήσεως θα ισχύει μόνον αυτή (η ψευδής παράσταση), ενώ η προς συντήρηση αυτής παρασιώπηση θα απορροφάται. Εξάλλου, δεδομένου ότι η άρση της πλάνης δι' ανακοινώσεως των ψευδών παραστάσεων (στις οποίες προέβη ο ίδιος ο ανακοινώσας) θα οδηγεί συνακόλουθα σε καταγγελία παρανόμου πράξεώς του, η οποία θα συνεπάγεται πειθαρχική ή ποινική του ευθύνη,

³⁶ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 440 (Ο δράστης δεν διατηρεί την ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα παράσταση του υπαλλήλου για την αρχική κατάσταση αλλά παραλείπει να αποτρέψει τον σχηματισμό μιας εσφαλμένης παράστασης αυτού για την υφιστάμενη κατά τη στιγμή της περιουσιακής διάθεσης κατάσταση), **ΣυμβΕφΘεσ 532/2016**, ΠοινΔικ 2017.296

³⁷ Βλ. Ανδρουλάκη Ν., ΠοινΧρον ΜΕ', σελ. 678

³⁸ Βλ. Κονταξή Αθ., ό.π., σελ. 3486

πρέπει σε κάθε περίπτωση να γίνεται δεκτή η ηθική αδυναμία ενεργείας που δεν μπορεί να θεμελιώσει καθήκον διαφωτίσεως.

Συνεπώς, από όσα προελέχθησαν καταλήγουμε στο συμπέρασμα, πως εκ της διατήρησης της πλάνης που λαμβάνει χώρα με θετική συμπεριφορά του δράστη στοιχειοθετείται σε κάθε περίπτωση απάτη, ενώ η διατήρηση της πλάνης που γίνεται με παράλειψη θα οδηγεί σε κατάφαση της απάτης, *μόνον όταν ο δράστης που είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση, σύμφωνα με τα παραπάνω, δεν παρεμπόδισε το σχηματισμό επιγενόμενης πλάνης*³⁹.

1.1.6 Η έννοια του αθεμίτου

Αθέμιτη είναι η απόκρυψη ή παρασιώπηση του αληθινού γεγονότος, όταν γίνεται χωρίς ο δράστης να έχει εκ του νόμου δικαίωμα προς τούτο. Με τον όρο αυτό, λέγεται, ότι καθιερώνεται ειδικό στοιχείο του αδίκου με το οποίο επιδιώκεται να περιορισθεί το πεδίο εφαρμογής της διάταξης σε λογικά όρια, εν όψει της αρχής *«έξεστι κατά φύσιν αλλήλοις περιγράφειν τους συναλλασσομένους»*⁴⁰. Επομένως, εάν η απόκρυψη ή παρασιώπηση δεν είναι αθέμιτες, δεν στοιχειοθετείται καν η αντικειμενική υπόσταση και εξ υπαρχής αποκλείεται ο άδικος χαρακτήρας της πράξης. Τα όρια του σχετικού δικαιώματος του δράστη χαράσσονται, όπως προελέχθη, από την ίδια την έννομη τάξη και τις αρχές που τη διέπουν, καθώς και από τις ιδιαιτερότητες μιας συναλλακτικής σχέσης.

Ειδικά ως προς τις συμβατικές σχέσεις, γίνεται δεκτό ότι δεν μπορεί να αξιώνεται σε κάθε περίπτωση αορίστως η ύπαρξη καθήκοντος πληροφόρησης και διαφώτισης του αντισυμβαλλομένου. Τούτο δε, διότι πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, ότι οι συναλλασσόμενοι επωμίζονται πάντα κάποιον κίνδυνο εκ του οποίου ο αντισυμβαλλόμενος δεν μπορεί να υποχρεωθεί να τους προφυλάξει πλήρως, αποκαλύπτοντας σε αυτούς οτιδήποτε μπορεί να αποβεί δυσμενές για τα συμφέροντά

³⁹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 441, αλλά και Παπαχαραλάμπους Χ., Υπερ, 1994.725 (:ο δράστης ευθύνεται για τη διατήρηση της πλάνης, την γέννηση της οποίας έστω δεν παρέλειψε να αποτρέψει, ακριβώς διότι υποχρεούται (άρθρ. 15 ΠΚ) να αποτρέψει την απειλούμενη διάθεση, ευθυνόμενος άρα και για την παράλειψη αποτροπής της διατηρήσεως της πλάνης που γεννήθηκε μεν από άλλον έστω, αλλά που τώρα απειλεί να οδηγήσει σε περιουσιακή διάθεση).

⁴⁰ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 427

τους⁴¹. Αθέμιτη, ως εκ τούτου, αξιολογείται η απόκρυψη ή παρασιώπηση όταν συντρέχουν συγκεκριμένες πρόσθετες περιστάσεις που να θεμελιώνουν την υποχρέωση αυτή ως προς ορισμένους γεγονόες⁴², όπως για παράδειγμα η ειδικά συμφωνημένη υποχρέωση διαφώτισης, αλλά και ο ιδιαίτερα εμπιστευτικός χαρακτήρας της σύμβασης. Επισημαίνεται⁴³ συναφώς, ότι το καθήκον πληροφόρησης έχει ιδιαίτερη σημασία, όταν έχει προηγηθεί προηγούμενη πράξη εξαπατήσεως του ιδίου του δράστη (που έχει υποχρέωση πληροφόρησης και αποσιωπά). Από την άλλη, υποστηρίζεται, επίσης, ότι ιδιαίτερη νομική υποχρέωση δεν θεμελιώνεται όταν η αποκάλυψη από το δράστη της προγενέστερης επικίνδυνης ενέργειάς του συνεφλέκεται ποινική ή πειθαρχική δίωξη του δράστη, διότι στην περίπτωση αυτή υφίσταται ηθική αδυναμία προς ενέργεια. Η τελευταία βέβαια άποψη, συνεχίζει, διαχωρίζοντας την ηθική αυτή αδυναμία που τείνει στην ατιμώρητη αυτουπόθαλψη, που στρέφεται κατά της απονομής της δικαιοσύνης από την τέλεση απάτης, που στρέφεται κατά διαφορετικού εννόμου αγαθού (περιουσίας)⁴⁴.

Στα πλαίσια μάλιστα της γερμανικής έννομης τάξης γίνεται διατυπώνεται και η πιο ακραία ίσως εκδοχή, ότι η υποχρέωση του ενός συμβαλλομένου να προφυλάξει τον αντισυμβαλλόμενο του από την πρόκληση πλάνης πρέπει να αναγράφεται ρητά στη σύμβαση. Το νόημα όμως της προηγούμενης θέσης είναι μάλλον ότι σε κάθε τέτοια περίπτωση, αυτονόητα δεν θα δημιουργείται ζήτημα ανεύρεσης νομικής υποχρέωσης. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις, σύμφωνα με τη γερμανική θεωρία και νομολογία, κατά τις οποίες, καίτοι δεν συμφωνήθηκε ρητά η αποτροπή πρόκλησης τέτοιας πλάνης, δημιουργείται τέτοιο καθήκον, εκ της υπάρξεως και μόνον ορισμένης ιδιαίτερης σχέσης μεταξύ των μερών⁴⁵.

1.1.7 Η παραπλάνηση του εργοδότη

⁴¹ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 78, Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 111

⁴² Βλ. Κονταξή Αθ., ό.π., σελ. 3486-3487 (:Τέτοια σχέση γίνεται δεκτό ότι δημιουργείται όπου οι συμβαλλόμενοι επιδιώκουν ορισμένο από κοινού σκοπό)

⁴³ Βλ. Κονταξή Αθ., ό.π., σελ. 3494

⁴⁴ ΣυμβΕφΘεσ 532/2016, ΠοινΔικ 2017.295

⁴⁵ Βλ. Κονταξή Αθ., ό.π., σελ. 3488, με σχετικές παραπομπές.

Από το γράμμα του άρθρου. 386 παρ. 1 ΠΚ προκύπτει ότι ο δράστης της απάτης πρέπει με την απατηλή του συμπεριφορά να «πείσει άλλον» σε ζημιογόνο πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Από την λέξη «*πείθει*» οδηγούμαστε σε δύο βασικές παραδοχές⁴⁶: *αφενός* μεν ότι απαιτείται ορισμένη επικοινωνία μεταξύ του δράστη και του πειθόμενου, πριν ο τελευταίος διαμορφώσει ορισμένη μη ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα παράσταση στο νου του ή λάβει την απόφαση να προβεί στο επόμενο «βήμα», ήτοι την περιουσιακή διάθεση, *αφετέρου* δε ότι η πειθώς αυτή που ασκεί ο δράστης στον πειθόμενο με κάποιον από τους παραπάνω τρόπους εξαπάτησης αιτιωδώς προκαλεί σε αυτόν πλάνη ένεκα της οποίας προβαίνει σε ζημιογόνο πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Έτσι, η προκαλούμενη από την επικοινωνιακή αυτή επίδραση⁴⁷ πλάνη αποτελεί οντολογικό στοιχείο του όρου «*πείθοντας*», χωρίς ωστόσο να εξαντλεί το νοηματικό του περιεχόμενο, αφού στο τελευταίο γίνεται δεκτό ότι εμπεριέχεται και ο σχηματισμός της βούλησης του πειθόμενου θύματος, ο οποίος προβαίνει αιτιωδώς στην περιουσιακή διάθεση.

Παρόλο που η πλάνη δεν συμπεριλαμβάνεται στις ρητώς και αυτοτελώς διατυπωμένες εκφραστικές όψεις του αδικού της απάτης, γίνεται, εν γένει δεκτό, ότι αυτή συνάγεται ερμηνευτικά⁴⁸. Πρόκειται, συνεπώς, για άγραφο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του άρθρ. 386 ΠΚ⁴⁹, με διπλή λειτουργία, η οποία συνίσταται τόσο στο ότι μέσω της πλάνης η πράξη της εξαπάτησης αποκτά νοηματικό περιεχόμενο, όσον και στο ότι από την πρόκληση της πλάνης δρομολογείται η επέλευση της περιουσιακής βλάβης, αφού ήδη με την πλάνη επέρχεται μια πρώτη μεταβολή (σε γνωστικό τουλάχιστον επίπεδο), η οποία μεταβολή δύναται να οδηγήσει σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή⁵⁰.

⁴⁶ Βλ. Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 98-99

⁴⁷ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 350 (:Η απάτη συγκαταλέγεται στα εγκλήματα σχέσης (Beziehungsgelikte), τα οποία χαρακτηρίζονται από ενεργό και παρούσα αλληλεπίδραση μεταξύ δράστη και θύματος).

⁴⁸ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ.433, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., σελ. 61 και ειδικότερα υποσημ. 137, Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 99.

⁴⁹ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 122-123, κατά την οποία η ένταξη της πλάνης στα στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος της απάτης θεωρείται προβληματική, δεδομένου ότι πρόκειται, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για καθαρά υποκειμενικό μέγεθος (του πνευματικού κόσμου του ανθρώπου) και η προβληματική της εντάσσεται στη δογματική του δόλου.

⁵⁰ Ενώ η πλάνη του διαθέτοντος στο ημεδαπό ποινικό δίκαιο συνάγεται ερμηνευτικά, στο αντίστοιχο γερμανικό άρθρ.263 StGB γίνεται λόγος ρητώς για δημιουργία ή διατήρηση πλάνης «*Wer in der*

Από τις παραπάνω θέσεις, συνάγεται, λοιπόν, ότι ως πλάνη θεωρείται κάθε παράσταση στη συνείδηση του πλανώμενου ως προς ορισμένο πραγματικό περιστατικό, το οποίο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, άλλως η διάσταση ανάμεσα στην πραγματικότητα και την αντίληψη του ατόμου γι' αυτήν⁵¹. Η πλάνη αυτή μπορεί να υπάρχει τόσο όταν η εσφαλμένη παράσταση στο νου του διαθέτοντος είναι εντελώς αντίθετη προς την πραγματικότητα, όσον και όταν είναι απλώς ελλιπής σε σχέση με αυτήν.

Η πράξη όμως με την οποία ο δράστης εξαπατά τον διαθέτοντα ως προς την πραγματικότητα προϋποθέτει, κατά την άποψη της θεωρίας και νομολογίας, κάποια ελάχιστη νοητική επικοινωνία του δράστη και του διαθέτοντος⁵². Η απλή άγνοια πραγματικών περιστατικών του διαθέτοντος (*ignonantia facti*), ακόμα και όταν οφείλεται σε μη ενημέρωσή του, δεν στοιχειοθετεί πράξη εξαπάτησης, παρά μόνον, κατ' εξαίρεση, στις περιπτώσεις εκείνες που η συμπεριφορά του δράστη κατά τη συγκεκριμένη νοητική επικοινωνία προσέλαβε τη μορφή της συμπερασματικά συναγόμενης δήλωσης, αλλά και όταν ο δράστης παρότι είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση προς πληροφόρηση του αντισυμβαλλομένου του παρασιώπησε αθέμιτα ένα αληθινό γεγονός. Ως εκ τούτου, αυτός που δεν έχει καμία παράσταση αναφορικά με συγκεκριμένο γεγονός δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εξαπατήθηκε.

Η τελευταία αυτή περίπτωση της άγνοιας γεγονότος χαρακτηρίζεται από τη θεωρία και ως αρνητικά υπάρχουσα πλάνη, η οποία αντιδιαστέλλεται από την έστω και ελλιπή παράσταση γεγονότος. Όπως επισημαίνεται, ειδικότερα, οι δύο όροι, ήτοι της αρνητικά υπάρχουσας πλάνης και της ελλιπούς γνώσης έχουν ως κοινό γνώρισμα την άγνοια της πραγματικότητας. Διαφοροποιούνται όμως ως προς το ότι στην περίπτωση της ελλιπούς ή εσφαλμένης γνώσης, ο διαθέτων έχει θετικά αποδεχθεί ως

*Absicht, sich oder einem Dritten einen rechtswidrigen Vermögensvorteil zu verschaffen, das Vermögen eines anderen dadurch beschädigt, daß er durch Vorspiegelung falscher oder durch Entstellung oder Unterdrückung wahrer Tatsachen **einen Irrtum erregt oder unterhält**, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft».*

⁵¹ Βλ. Σπινέλλη Δ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος ό.π., σελ. 82, Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 132-133, σύμφωνα με την οποία εν πρώτοις η πλάνη στην απάτη προσομοιάζει με την έννοια της πραγματικής πλάνης, κατ' άρθρ. 30 παρ. 1 ΠΚ, που αποκλείει τον δόλο και Ανδρουλάκη Ν., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος ΙΙ, έκδ. 1986, σελ. 121, ο οποίος προσεγγίζει την πλάνη ως ανάστροφη όψη του δόλου.

⁵² Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 436

αληθινή μια εικόνα για την πραγματικότητα διαφορετική, ενώ επί παντελούς άγνοιας ελλείπει ακόμα και αυτή η θετική αποδοχή.⁵³

Επομένως, το ότι ο διαθέτων έχει ένα γενικό αίσθημα ασφάλειας και βεβαιότητας ότι «όλα είναι εντάξει» χωρίς όμως κάποια προηγούμενη επικοινωνία και κάποιο σχετικό ερώτημα αναφορικά με συγκεκριμένο γεγονός, δεν αρκεί για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης⁵⁴. Είναι όμως δυνατόν ενίοτε να πλανάται και αυτός που υπολαμβάνει ότι «όλα είναι εντάξει», εφόσον η γενική του παράσταση στηρίζεται στο ότι συγκεκριμένο γεγονός, το οποίο μπορεί ανά πάσα στιγμή να σκεφτεί, υπέπεσε στην αντίληψή του⁵⁵.

Εντούτοις για την κατάφαση της πλάνης υπό την παραπάνω έννοια δεν είναι απαραίτητη η εναργής παράσταση του διαθέτοντος για συγκεκριμένο πραγματικό περιστατικό. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι ο δράστης δημιούργησε πλάνη στο θύμα και όχι αν αυτό μπορούσε να αποφευχθεί με περισσότερη προσοχή και επιμέλεια⁵⁶. Αυτό που ορθώς υποστηρίζεται στην περίπτωση αυτή είναι ότι σε περίπτωση συνυπαιτιότητας του θύματος, το άδικο της απάτης δεν αποκλείεται μεν, μειώνεται όμως. Δεδομένου δε ότι σε μειωμένο άδικο αντιστοιχεί και μειωμένη ενοχή, για την οποία κατ' επέκταση πρέπει να επιβάλλεται μειωμένη ποινή.

Στον χώρο της νομολογίας, σχετικό ενδιαφέρον, αναφορικά με το στοιχείο της παραπλάνησης ως ουσιώδους όρου αποδοχής της αντικειμενικής υπόστασης του άρθρ. 386 ΠΚ, παρουσιάζει το *υπ' αριθμ. 970/2017*⁵⁷ βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Αθηνών, με το οποίο παραπέμφθηκε για τις κακουργηματικές πράξεις της πλαστογραφίας μετά χρήσεως και της απάτης η κατηγορούμενη, η οποία κατήρτισε πλαστό τίτλο εκπαιδευτικού ιδρύματος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης προκειμένου, με τη χρήση του, να προσληφθεί σε ανώνυμη εταιρεία και ακολούθως να πετύχει τη μετάταξή της στο Υπουργείο Εργασίας με σκοπό να προσπορισθεί μέσω της μισθοδοσίας της παράνομο περιουσιακό όφελος. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι η συγκεκριμένη κατηγορούμενη παραπλάνησε την Ανώνυμη Εταιρεία και μετέπειτα τους Υπουργούς Εργασίας και Διοικητικής Μεταρρύθμισης (για την ακρίβεια τους υπ' αυτούς εντεταλμένους για το χειρισμό της υποθέσεως της υπαλλήλους) ως προς

⁵³ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 63

⁵⁴ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 64

⁵⁵ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., 437

⁵⁶ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 84

⁵⁷ ΣυμβΠλημΑθ 970/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

τη συνδρομή στο πρόσωπό της των προϋποθέσεων για την πρόσληψή της, που στην πραγματικότητα δεν συνέτρεχαν διότι αυτή, *ως στερούμενη της στοιχειώδους ακόμα σχολικής εκπαίδευσης, ήταν απολύτως ακατάλληλη για την εργασία που της ανατέθηκε*, ιδίως εκείνη στην Επιθεώρηση Εργασίας που σχετίζεται και με την τήρηση πολυποίκιλων διατάξεων της εργατικής νομοθεσίας. Έτσι, κατά το σκεπτικό του βουλεύματος, αμφότεροι οι παραπάνω εργοδότες της κατηγορουμένης, *εάν γνώριζαν ότι αυτή στερείται και του ανωτέρω στοιχειώδους προσόντος δεν θα προέβαιναν στις ανωτέρω διαθετικές και επιβλαβείς για την περιουσία των υπ' αυτών εκπροσωπούμενων νομικών προσώπων πράξεις.*

1.1.8 Περιουσιακή διάθεση

Με την έννοια *περιουσιακή διάθεση* ορίζεται συνήθως μια πράξη, παράλειψη ή ανοχή, από την οποία επέρχεται άμεσα μια μείωση στην περιουσία του θύματος του ιδίου του διαθέτοντος ή τρίτου προσώπου⁵⁸. Υπ' αυτή την έννοια, ο πλανώμενος λειτουργεί ως ενεργούν όργανο του εξαπατώντος και βλάπτει την ίδια του την περιουσία και για τον λόγο αυτόν το έγκλημα της απάτης χαρακτηρίζεται και ως έγκλημα «αυτοβλάβης». Η προσέγγιση αυτή, ορθώς, δεν γίνεται αποδεκτή από μέρος της θεωρίας⁵⁹. Τούτο δε, διότι *περιουσιακή διάθεση* μπορεί να υφίσταται και χωρίς αντίστοιχη βλάβη ή μείωση της περιουσίας. Η *περιουσιακή διάθεση* αποτελεί ένα από τα αποτελέσματα που τυποποιούνται στον κυρωτικό κανόνα του άρθρ. 386 ΠΚ και σαφώς προηγείται του τελικού αποτελέσματος της περιουσιακής βλάβης, που συνιστά και το αξιόποιο αποτέλεσμα για το οποίο αποδίδεται μομφή στον δράστη.

Η μη αμφισβητούμενη περιουσιακή μετατόπιση που αιτιωδώς συνδέεται με την περιουσιακή διάθεση, δεν έχει πάντοτε ως αποτέλεσμα την οριστική μείωση της

⁵⁸ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 85-86

⁵⁹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π. 444-445, Αποστολίδου Α., σελ. 485, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 72, υποσημ. 187 όπου εύστοχα παρατηρεί (:Τη χρονική στιγμή της περιουσιακής διάθεσης δεν αξιολογείται η περιουσιακή κατάσταση αυτού που διαθέτει ή του φορέα της περιουσίας... Το αποτέλεσμα της περιουσιακής διάθεσης κρίνεται οντολογικά - διαπιστωτικά και δεν ταυτίζεται αναγκαία με την περιουσιακή βλάβη του ζημιωθέντος φορέα της προσβαλλόμενης περιουσίας, δεδομένου ότι παρά τη διαπίστωση μιας περιουσιακής μετατόπισης από την περιουσία του θύματος την περιουσία του δράστη μπορεί να ακολουθήσει μία αντιπαροχή που να συμψηφίσει την απώλεια που επέφερε στο θύμα η περιουσιακή διάθεση)

περιουσίας του διαθέτοντος, αφού ενδέχεται αυτός να αποκομίζει αντίστοιχα κάποια ωφέλεια, η οποία κατόπιν συμψηφισμού, να αποκλείει την όποια βλάβη του. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που πρέπει να διασαφηνιστεί είναι ότι η κατάφαση περί περιουσιακής βλάβης ή μη, είναι κάτι που εξετάζεται σε επόμενο της διάθεσης στάδιο.

Συμπερασματικώς, ως **περιουσιακή διάθεση** νοείται κάθε πράξη, παράλειψη ή ανοχή του πλανώμενου με την οποία αυτός επενεργεί **άμεσα**, ως όργανο του δράστη, στην περιουσία του ιδίου ή τρίτου, υπό την προϋπόθεση όμως ότι έχει εξουσία διάθεσης. Ο όρος «επενεργεί άμεσα» σημαίνει ότι ο διαθέτων επιφέρει κάποια μεταβολή στην περιουσιακή του κατάσταση, χωρίς να χρειάζεται η παρεμβολή με αυτόνομη πράξη τρίτου προσώπου⁶⁰. Περαιτέρω δε, η περιουσιακή διάθεση μπορεί να συνίσταται σε κάθε νομική ή υλική ενέργεια, στην οποία οδηγήθηκε ο παθών ακόμη και συνάπτοντας μια ακυρώσιμη (κατ' άρθρ. 147 επ.ΑΚ) σύμβαση⁶¹. Ειδικότερα, επί υποσχετικών συμβάσεων η μείωση της περιουσίας (που πάντως εξετάζεται σε ένα επόμενο στάδιο)⁶² επέρχεται επειδή με αυτήν ο διαθέτων αναλαμβάνει την υποχρέωση προς αποχή. Η μείωση, συνεπώς, έγκειται, καταρχήν, στην αύξηση του παθητικού της περιουσίας του διαθέτοντος κατά το μέρος της αναληφθείσης υποχρέωσης.

1.1.9 Το πρόσωπο του πλανηθέντος

Από το περιεχόμενο του άρθρ. 386 ΠΚ προκύπτει, ότι το πρόσωπο αυτού που πλανάται από την παραπλανητική συμπεριφορά του δράστη πρέπει να ταυτίζεται με εκείνο που διαθέτει⁶³. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται εκ της φράσεως «βλάπτει ξένη

⁶⁰ Βλ. Μαργαρίτη Μ., Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Σάκκουλα Π.Ν., 2014, σελ. 1283

⁶¹ Βλ. Μαργαρίτη Μ., ό.π., σελ. 1283, σύμφωνα με τον οποίο η θεώρηση της περιουσιακής διάθεσης ως στοιχείου της απάτης επί ακυρώσιμης δικαιοπραξίας στηρίζεται στην άποψη ότι στην περίπτωση αυτή ο παθών θα υποβληθεί σε δαπάνη για τη διεξαγωγή δικαστικού αγώνα,

⁶² Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 484 (: Το αποτέλεσμα της περιουσιακής διάθεσης, δηλαδή η απομάκρυνση κάποιου περιουσιακού στοιχείου από την περιουσία του εξαπατηθέντος ή η ανάληψη μια οικονομικής υποχρέωσης κλ.π. προηγούνται της διαδικασίας συμψηφισμού, οποίος δεν ανήκει στην οντολογία του εγκλήματος, αλλά στην υπαγωγή).

⁶³ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 420, Μαργαρίτη Μ., ό.π., σελ. 1282

περιουσία πείθοντας άλλον» αντί για «βλάπτει την περιουσία του». Είναι, λοιπόν, δυνατόν το πρόσωπο αυτού που διαθέτει και αυτού που βλάπτεται ή ζημιώνεται (αν αυτό τελικά συμβαίνει) από την περιουσιακή διάθεση να μην ταυτίζονται. Πρόκειται για την λεγόμενη περίπτωση της **τριγωνικής απάτης** (Dreiecksbetrug), η οποία είναι το αποτέλεσμα μια διαμορφωθείσας τριγωνικής σχέσης.

Δεδομένου όμως ότι, όπως προεκτέθηκε, η απάτη αποτελεί έγκλημα αυτοβλάβης (εφόσον φυσικά διαπιστώνεται βλάβη καθαυτή), χρήζει μάλλον διασαφήνισης ποια πρέπει να είναι η σχέση του προσώπου με το υλικό αντικείμενο της περιουσίας, αφ' ης στιγμής φορέας αυτής ως εννόμου αγαθού είναι κάποιος άλλος. Απαιτείται, δηλαδή, κάποιο πρόσθετο στοιχείο, πέραν της πράξης, παράλειψης ή ανοχής που να δικαιολογεί την εξουσία του προσώπου αυτού να διαθέτει την περιουσία του πραγματικά βλαπτόμενου.

Παλαιότερα, υποστηριζόταν από τους οπαδούς της νομικής θεωρίας για την περιουσία η «*θεωρία της νομικής εξουσιοδότησης*», κατά την οποία βασική προϋπόθεση, ώστε να μπορεί ο τρίτος να προβαίνει σε περιουσιακή διάθεση, είναι η ύπαρξη κάποιας νομικής εξουσίας. Απαιτείται δηλαδή σύμφωνα με τη θεωρία αυτή να έχει χορηγηθεί στον τρίτο εκ του νόμου ή από τον φορέα της περιουσίας ρητή ή σιωπηρή εξουσιοδότηση. Η θεώρηση αυτή επικρίθηκε ως αόριστη δεδομένου ότι δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθεί σε κάθε περίπτωση η συγκεκριμένη εξουσία που αρχικά χορηγήθηκε στον τρίτο και αν η πράξη διάθεσής του κείται εντός των ορίων της παρασχεθείσας εξουσιοδότησης. Κατά μια νεώτερη και μάλλον κρατούσα πλέον θεωρία και νομολογία εκδοχή, η νομική εξουσιοδότηση υπό την προηγούμενη έννοια δεν είναι αναγκαία, αλλά αρκεί και μια πραγματική δυνατότητα του τρίτου να επενεργεί και να διαθέτει την ξένη περιουσία, στηριζόμενη σε σχέση εγγυτητάς του προς αυτήν. Στην περίπτωση αυτή βέβαια θα είναι δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ αυτοβλάβης και βλάβης ξένης περιουσίας. Κατά μια άλλη ενδιάμεση άποψη⁶⁴, η οποία προκρίνεται ως δογματικά συνεπέστερη από μέρος της ημεδαπής και γερμανικής θεωρίας και εκκινεί από τη βασική παραδοχή του χαρακτήρα της απάτης ως εγκλήματος αυτοβλάβης, προσθέτοντας όμως το στοιχείο της *de facto* σχέσης παραχώρησης σχετικής εξουσίας, που πάντως θα πρέπει να αναζητείται αντικειμενικά.

⁶⁴ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 87, με παραπομπές σε γερμανική θεωρία.

Από την παραπάνω ανάλυση, έπεται, λοιπόν ότι και στην περίπτωση εκείνη, που, για παράδειγμα, κάποιος πετυχαίνει να συνάψει σύμβαση εργασίας με ένα νομικό πρόσωπο έχοντας εξαπατήσει ως προς συγκεκριμένο γεγονός το αρμόδιο φυσικό πρόσωπο ή συλλογικό όργανο να προβαίνει σε προσλήψεις για λογαριασμό του εν λόγω νομικού προσώπου, είναι προφανές πως η ενδεχόμενη περιουσιακή βλάβη εξετάζεται ως προς το νομικό πρόσωπο. Σημειώνεται, ότι στον ιδιωτικό τομέα η σχέση του διαθέτοντος τρίτου προς την περιουσία του βλαπτόμενου δεν αποκλείεται να στηρίζεται και σε μια άτυπη πραγματική σχέση εξουσίας, εν αντιθέσει με τον Δημόσιο τομέα, όπου εν τοις πράγμασι και λαμβανομένου υπ' όψιν του τρόπου που λειτουργεί η Δημόσια Διοίκηση δεν μπορεί παρά να αξιωθεί ορισμένη «νομική εξουσία», με την έννοια της δράσης του σχετικού οργάνου, εντός του κύκλου αρμοδιοτήτων του⁶⁵.

1.1.10 Η περιουσιακή βλάβη του εργοδότη

α. Έννοια

Ως βλάβη της περιουσίας νοείται η μείωση αυτής, δηλαδή η επί έλαττον λογιστική διαφορά μεταξύ της περιουσιακής κατάστασης (χρηματικής αξίας), την οποία είχε προ της περιουσιακής του διαθέσεως που προκλήθηκε από την απατηλή συμπεριφορά και εκείνης που απέμεινε μετά από αυτήν⁶⁶. Η θεώρηση αυτή της περιουσιακής βλάβης συνάδει με την έως και σήμερα κρατούσα στη νομολογία μας οικονομική θεωρία της περιουσίας. Η βλάβη της περιουσίας, μάλιστα, προσδιορίζει και τη φυσιογνωμία της απάτης, αφού η επέλευσή της, ως άμεσο αποτέλεσμα της περιουσιακής διάθεσης, σημαίνει και την τυπική αποπεράτωση του εγκλήματος⁶⁷.

⁶⁵ Υπό την προσέγγιση του ιδιωτικού δικαίου ωστόσο οι πράξεις των προσώπων που δεσμεύουν το Δημόσιο, θεωρούνται πράξεις του ιδίου του Δημοσίου, κατά την οργανική θεωρία. Εξυπακούεται δε, ότι στην περίπτωση αυτή ο τρίτος που παραπείσθηκε ως ενδιάμεσο πρόσωπο (εκτελεστικό όργανο), δεν ταυτίζεται με τον δράστη της απάτης.

⁶⁶ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 458, Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 486, κατά την οποία ο ορισμός αυτός είναι σύμφωνος τόσο με την οικονομική έννοια της περιουσίας, όσον και με την νομικο-οικονομική.

⁶⁷ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 113

Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί, όμως, ότι για τον προσδιορισμό της βλάβης (είτε ως μείωση του ενεργητικού, είτε ως αύξηση του παθητικού), ναι μεν η διαφορά προς το χειρότερο της συνολικής περιουσιακής κατάστασης συνιστά την πρωτογενή εκφραστική της διάσταση, εν τούτοις δεν είναι αρκετή. Ευνόητο είναι πως αν από τη σύγκριση διαπιστώνεται ότι η αντιπαροχή που έλαβε ο πλανηθείς έχει μικρότερη οικονομική αξία από την παροχή στην οποία προέβη, η περιουσιακή ζημιά είναι μάλλον δεδομένη⁶⁸. Ωστόσο, η λογιστική διαφορά παροχής και αντιπαροχής είναι ικανή αλλά όχι αναγκαία συνθήκη της περιουσιακής ζημιάς.

β. Η βλάβη της περιουσίας κατά σύναψη συμβάσεως εργασίας

Υποστηρίζεται ότι περιουσιακή βλάβη μπορεί να προκληθεί και εκ μόνου του γεγονότος κατάρτισης μιας σύμβασης (Eigenhungsbetrug). Στην περίπτωση αυτή, οι προϋποθέσεις της απάτης πληρούνται, εφόσον μετά από σύγκριση των αμοιβαίων ανειλημμένων υποχρεώσεων, η απαίτηση του πλανηθέντος εργοδότη υπολείπεται σε αξία, έναντι της αναληφθείσης από αυτόν υποχρέωσης⁶⁹. Δηλαδή προκειμένου να στοιχειοθετηθεί απάτη κατά τη σύναψη μιας σύμβασης, πρέπει το ένα εκ των υποσχομένων μερών να αδυνατεί από υπαιτιότητά του να εκπληρώσει την παροχή του. Σαφώς, η κατάφαση απάτης αφορά τις περιπτώσεις εκείνες που η αδυναμία εκπλήρωσης εντάσσεται στο συνολικό και αρχικό εγκληματικό σχέδιο του συμβαλλομένου να αποκομίσει παράνομο περιουσιακό όφελος εξαπατώντας τον αντισυμβαλλόμενο του και όχι η απλή αθέτηση συμβατικών υποχρεώσεων υπό την έννοια της ανώμαλης εξέλιξης μια σύμβασης που μπορεί να αντιμετωπιστεί στα στενά πλαίσια του αστικού δικαίου.

Υπ' αυτή την έννοια, ένα πρώιμο συμπέρασμα είναι ότι ο εργοδότης που πλανάται ως προς ορισμένο προσόν, ικανότητα ή ιδιότητα του προσώπου, που σχετίζεται άμεσα με την παροχή των υπηρεσιών του, *υφίσταται θετική ζημιά που έγκειται στη διαφορά μεταξύ του μισθού που θα συμφωνούσε με τον συγκεκριμένο εργαζόμενο αν κατά τη σύναψη της εργασιακής σύμβασης γνώριζε την αλήθεια και*

⁶⁸ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ. , ό.π., σελ. 459, ως επίσης παρατηρήσεις ιδίου επί της ΑΠ 1277/1990 (σε Συμβούλιο), ΠοινΧρον, ΜΑ', σελ. 568.

⁶⁹ Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., σελ. 119

εκείνου του μισθού που λόγω της παραπλάνησής του ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλει, υπό την προϋπόθεση, ότι ο συγκεκριμένος εργαζόμενος θα παράσχει εργασία δυσανάλογα μειωμένης ποιότητας, η οποία δεν δικαιολογεί την καταβολή του συμφωνηθέντος μισθού.

γ. Η απειλή μείωσης της περιουσίας ως βλάβη

Από τη θεωρία⁷⁰ γίνεται δεκτό ότι ενεστώσα οικονομική ζημία συνιστά όχι μόνον η οριστική απώλεια που έχει ήδη λάβει χώρα και γίνεται αισθητή στον θιγόμενο και σε τρίτους, αλλά και συγκεκριμένος κίνδυνος απώλειας κάποιου περιουσιακού στοιχείου της περιουσίας. Η εκδοχή αυτή της περιουσιακής βλάβης είναι σύμφωνη με τις θέσεις τόσο της νομικής – οικονομικής θεωρίας, όσο και της αμιγώς οικονομικής. Στις περιπτώσεις που ως αποτέλεσμα της περιουσιακής διάθεσης εμφανίζεται η διακινδύνευση της παρούσας περιουσιακής κατάστασης ο δράστης ωφελείται, όπως χαρακτηριστικά έχει λεχθεί, όχι από την περιουσία αλλά «*διά της περιουσίας*» και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο επισημαίνεται, ότι ο κίνδυνος μείωσης δεν μπορεί να εξισωθεί με βλάβη, παρά μόνον αν επηρεάζει αρνητικά την περιουσία του παθόντος⁷¹.

Η παραπάνω θεώρηση της διακινδύνευσης της περιουσίας ως βλάβης και η συναφής εξίσωσή τους έχει από παλιά βρει απήχηση και στη γερμανική θεωρία, υπό την προϋπόθεση να οδηγεί ο συγκεκριμένος κίνδυνος οριστικά και βέβαια σε απώλεια της οικονομικής αξίας του συγκεκριμένου περιουσιακού στοιχείου. Άλλωστε και κατ' άλλη προσέγγιση, στα πλαίσια της ίδιας έννομης τάξης, καταφάσκει ότι προκειμένου να υπάρχει περιουσιακή διάθεση, ως προϋπόθεση της απάτης, πρέπει για

⁷⁰ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 464, Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 496, η οποία θέτει ως προϋπόθεση την αποτύπωση της χρηματικής μείωσης της περιουσίας, ως εμπειρικά διαπιστώσιμου και μετρήσιμου μεγέθους, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π. σελ. 128-129, ο οποίος διευκρινίζει ότι πρέπει να διευκρινιστεί ότι με τον τρόπο αυτόν δεν τιμωρείται η απάτη ως έγκλημα διακινδύνευσης, αλλά απλώς καθορίζεται ευρύτερα η έννοια της περιουσιακής βλάβης.

⁷¹ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 105 κατά τον οποίο πάντως η τιμώρηση της διακινδύνευσης ως ισοδύναμης της τελειωμένης απάτης συνιστά απαγορευμένη αναλογία, ενώ και με τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του εγκλήματος της απάτης σχετικοποιεί τα όρια ανάμεσα στη διακινδύνευση και τη βλάβη της περιουσίας

τον θιγόμενο να δημιουργείται μια κατάσταση τέτοια που να αναγνωρίζει σε αυτόν αξίωση αποζημίωσης ή επαναφοράς στην προτέρα κατάσταση⁷².

δ. Η παροχή εργασίας ως ισάξια αντιπαροχή

Από τον συγκερασμό όσων θέσεων αναπτύχθηκαν παραπάνω, για τον προσδιορισμό της βλάβης στο έγκλημα της απάτης **συνυπολογίζεται** στην (αρχικώς διαγνωσθείσα ζημία) του παθόντος εργοδότη η τυχόν αποκατάσταση της περιουσιακής του μείωσης εκ της αντιπαροχής του προσληφθέντος στα πλαίσια της ίδιας σύμβασης και, αν η περιουσία του επαυξάνεται (π.χ. με την αξιοποίηση της εργασιακής δύναμης), όσο είχε αρχικά μειωθεί, τότε έγκλημα απάτης δεν τελείται⁷³. Ειδικά, για τις αμοφτεροβαρείς συμβάσεις (ως και η σύμβαση εργασίας) προτείνεται ως ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη μεθοδολογική διάγνωση της περιουσιακής ζημίας η σύγκριση της λογιστικής διαφοράς μεταξύ παροχής και αντιπαροχής (με κριτήρια καθαρά αντικειμενικά)⁷⁴. Η θέση αυτή, ότι δηλαδή απάτη δεν στοιχειοθετείται, αν η ζημία του εξαπατηθέντος ισοσταθμίζεται με ισάξια αντιπαροχή, από την πράξη στην οποία παραπείσθηκε, είναι κρατούσα τόσο στη νομολογία⁷⁵ των δικαστηρίων μας όσο και στη θεωρία.

Κατά συνέπεια, ως προς το αν η παρεχόμενη εργασία του προσληφθέντος αντισταθμίζει *πλήρως* την παρεχόμενη από τον εργοδότη αμοιβή, ισχύει ο παραπάνω αναφερόμενος γενικός κανόνας του συνυπολογισμού και ουδεμία βλάβη υφίσταται η περιουσία του εργοδότη υπό την προϋπόθεση, όμως, που αναφέρθηκε. Αυτό συμβαίνει, *για παράδειγμα*, όταν ο προσληφθείς υπάλληλος έχει παραστήσει ψευδώς ότι έχει περισσότερα χρόνια εμπειρίας, γεγονός που δημιουργεί στον εργοδότη την πεπλανημένη εντύπωση ότι η απόδοσή του θα είναι ανώτερη σε ποιότητα έναντι της

⁷² Βλ. αναλυτικά Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., , σελ. 129-130, υποσημ. 393.

⁷³ Βλ. Μπαλά Σ., «Το ζήτημα της ύπαρξης ή μη περιουσιακής βλάβης του εργοδότη που έχει προσλάβει εργαζόμενο με πλαστό αποδεικτικό προσόντων ενόψει συγκεκριμένης θέσης εργασίας», παρατηρήσεις σε ΑΠ..., ΠοινΔικ 1/2017, σελ. 49

⁷⁴ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 504

⁷⁵ **ΑΠ 971/2009**, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, **ΑΠ 625/2005** ΠοινΧρ ΝΣΤ, **ΑΠ 1203/99** ΠοινΧρ Ν σελ. 610, **ΑΠ 1277/90** ΠοινΧρ ΜΑ σελ. 564, σελ.21, **ΑΠ 353/64** ΠοινΧρ ΙΕ σελ. 15

απόδοσης κάποιου άπειρου, παρόλα αυτά όμως ο συγκεκριμένος υπάλληλος παρέχει την αναμενόμενη εργασία κατά τρόπο άπογο⁷⁶.

ε. Η ωφέλεια του εργοδότη υπό το πρίσμα του Αστικού Δικαίου

Από τη διάταξη του άρθρ. 904 ΑΚ, κατά την οποία «όποιος έγινε πλουσιότερος χωρίς νόμιμη αιτία από την περιουσία ή με ζημία άλλου έχει υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια. Η υποχρέωση αυτή γεννιέται ιδίως σε περίπτωση παροχής αχρεώστητης ή παροχής για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε ή αιτία παράνομη ή ανήθικη», προκύπτει ότι η αξίωση κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού προς αναζήτηση των παροχών που τυχόν καταβλήθηκαν μπορεί να ασκηθεί αν η σύμβαση είναι ή καταστεί ανίσχυρη ή ακυρώσιμη ή αν ανατραπούν τα δικαιοπρακτικά της αποτελέσματα από οποιοδήποτε λόγο, όπως επί λύσεως της ένεκα υπαναχωρήσεως ή πληρώσεως διαλυτικής αιρέσεως ή εκδόσεως δικαστικής αποφάσεως κατά το άρθρο 388 ΑΚ⁷⁷. Έτσι, *γίνεται δεκτό ότι η ωφέλεια του εργοδότη συνίσταται στο ποσό, το οποίο ο ωφελούμενος θα κατέβαλε σε άλλον αντισυμβαλλόμενο, τον οποίο θα απασχολούσε με βάση έγκυρη σύμβαση.*

Η σύμβαση εργασίας διέπεται από τις γενικές διατάξεις, που αφορούν τη σύναψη και το κύρος των δικαιοπραξιών (άρθρα 127 επ. ΑΚ). Στην πράξη, συνθηθέστερο ίσως λόγο ακυρότητας αποτελεί η σύναψη της σύμβασης εργασίας αντίθετα προς ορισμένη απαγορευτική διάταξη νόμου, όπως για παράδειγμα όταν ο εργαζόμενος δεν διαθέτει την απαιτούμενη από τον νόμο άδεια, πτυχίο ή βιβλιάριο⁷⁸.

⁷⁶ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ. , ό.π., σελ. 468, ο οποίος ως προς την πρόσληψη σε κρατικό φορέα αντιτίθεται στο κριτήριο της ισάξιας αντιπαροχής αντλώντας το εξής παράδειγμα από την γερμανική νομολογία: Η προσληφθείσα παρέστησε ψευδώς ότι έχει λευκό ποινικό μητρώο (ενώ είχε προηγούμενες καταδίκες για πλαστογραφίες) και πέτυχε με αυτόν τον τρόπο την πρόσληψή της στην Κρατική Αεροπορική Επιχείρηση. Αν και η εργασία που παρείχε ισοστάθμιζε πλήρως την παρεχόμενη αμοιβή, εντούτοις υποστηρίζεται ότι στοιχειοθετείται απάτη, επειδή βάσει των συγκεκριμένων κρατικών αναγκών και επιδιώξεων, οι οποίες μάλιστα προσδιορίζονται από το νόμο (υπαλληλικό κώδικα) ο εργοδότης αποβλέπει σε ορισμένες ιδιότητες που εξασφαλίζουν ένα minimum ηθικών εγγυήσεων στο δημόσιο τομέα και οι οποίες εν προκειμένω δεν συντρέχουν.

⁷⁷ ΑΠ 836/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1457/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁷⁸ Βλ. Ζερδέλη Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, εκδ. Σάκκουλα, 2015, σελ. 350

Περαιτέρω δε, μια σύμβαση εργασίας μπορεί να τυγχάνει ακυρώσιμη, όπως κάθε δικαιοπραξία, η οποία υπήρξε προϊόν πλάνης (140 ΑΚ), απάτης (147 ΑΚ) ή απειλής (150 ΑΚ). Ειδικότερα, ακυρώσιμη λόγω απάτης μπορεί να είναι η σύμβαση εργασίας, όταν ο μισθωτός προβαίνει σε ψευδείς δηλώσεις ή αποκρύπτει ή αποσιωπά περιστατικά, που θα έπρεπε να είχε δηλώσει στον εργοδότη του κατά την πρόσληψή του.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, από την έποψη του εργατικού δικαίου, το δικαίωμα του εργοδότη να ζητεί πληροφορίες από τον μισθωτό, περιορίζεται σε όσες μόνον περιπτώσεις κρίνονται, αντικειμενικά και σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης, ως πρόσφορες να συμβάλουν στην σωστή λειτουργία της υπό σύσταση σχέσης εργασίας. Έτσι, εάν ο υποψήφιος καλείται να αντιμετωπίσει ανεπίτρεπτες ερωτήσεις, σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο μισθωτός μπορεί να απαντήσει ανειλικρινώς, χωρίς μάλιστα να διατρέχει τον κίνδυνο να προσβληθεί η εν λόγω σύμβαση εργασίας ως ακυρώσιμη λόγω απάτης⁷⁹.

Αλλά και την περίπτωση εκείνη που πληρούνται οι προϋποθέσεις ακυρώσεως της εργασιακής σύμβασης, εν όψει της αυξημένης προστασίας που πρέπει να παρέχεται στο πρόσωπο εργαζομένου, που απασχολείται στα πλαίσια μιας άκυρης σύμβασης, διαμορφώθηκε στα πλαίσια του εργατικού δικαίου η αρχή της μη αναδρομικής επέλευσης των αποτελεσμάτων της ακύρωσης σύμβασης, για όσο διάστημα λειτούργησε η εργασιακή σχέση, η οποία πρέπει να θεωρείται, σύμφωνα με

⁷⁹ Βλ. Καρακατσάνη, Αλ. Σύμβαση και σχέση εργασίας, 1995, σελ. 154-155, ο οποίος θέτει το όποιο δικαίωμα του εργοδότη να επιδιώξει την ακύρωση της συμβάσεως εργασίας λόγω απάτης, υπό τον περιορισμό του δικαιολογημένου συμφέροντος του μισθωτού να προστατεύσει την προσωπικότητά του,

των κατοχυρωμένων συνταγματικών του δικαιωμάτων και της διαπραγματευτικής του θέσης κατά το στάδιο αναζήτησεως εργασίας. Έτσι, εξαιρεί από τα γεγονότα που οφείλει να γνωρίζει ο εργοδότης περιστάσεις, όπως οι ασθένειες, η εγκυμοσύνη, η σωματική αναπηρία ή η συνδικαλιστική ταυτότητα, εφόσον αυτά δεν συνάπτονται άμεσα ή έμμεσα με τη συγκεκριμένη θέση εργασίας. **Αντιθέτως**, σύμφωνα με τον Καραάση Μ., Η προσυμβατική ευθύνη, ΧρΙΔ 2005, σελ. 772, εάν ο συναλλασσόμενος δεν επιθυμεί να απαντήσει με πληρότητα και ειλικρίνεια, θα πρέπει να αρνηθεί να απαντήσει. Τούτο δε διότι, ενώ η υποχρέωση διαφωτίσεως υπάρχει υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η υποχρέωση αληθείας είναι απόλυτη και συνεπώς η παροχή ψευδών πληροφοριών θα συνιστά σε κάθε περίπτωση παράνομη συμπεριφορά.

την εν λόγω αρχή ως *ανύπαρκτη ex nunc*⁸⁰, κατ' απόκλιση του γενικού κανόνα του άρθρου 184 ΑΚ, κατά το οποίο *η ακυρώσιμη δικαιοπραξία μετά την ακύρωσή της εξομοιώνεται με εξ αρχής άκυρη*.

Στον αντίποδα, έχει υποστηριχθεί⁸¹ και η θέση, κατά την οποία ειδικά στην περίπτωση που η ελαττωματικότητα της ακυρώσιμης σύμβαση οφείλεται σε απατηλή συμπεριφορά του εργαζομένου (ΑΚ 147), είναι ορθότερο να ισχύει ο γενικός κανόνας του άρθρου 184 ΑΚ και κατ' επέκταση η ακυρώσιμη σύμβαση εργασίας μετά την ακύρωσή της με δικαστική απόφαση να εξομοιώνεται με εξ αρχής άκυρη. Η ανεπιεικής αυτή άποψη στηρίζεται στην παραδοχή πως ο αποκλεισμός των αναδρομικών αποτελεσμάτων της ακύρωσης υπηρετεί την προστασία του εργαζομένου, προστασία η οποία όμως δεν πρέπει να παρέχεται, όταν αυτός προέβη σε πράξη εξαπάτησης εις βάρος του εργοδότη.

Συναφής για την προσέγγιση του υπό κρίσιν εριζόμενου ζητήματος, είναι η διάταξη του άρθρ. 148 ΑΚ, κατά την οποία *«αν η πλάνη που προκλήθηκε από την απάτη δεν είναι ουσιώδης και το άλλο μέρος αποδέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως τη θέλησε αυτός που απατήθηκε, το δικαστήριο μπορεί να μην ακυρώσει τη δικαιοπραξία»*⁸². Προσαρμόζοντας στο ρυθμιστικό πεδίο της συγκεκριμένης διάταξης, την περίπτωση του εργαζομένου, που εν γνώσει του έχει εξαπατήσει τον εργοδότη του ως προς συγκεκριμένο επαγγελματικό προσόν του ή εν γένει κρίσιμο για την παροχή εργασίας πραγματικό γεγονός, αλλά εξακολούθησε πάραυτα επί μακρό χρονικό διάστημα να παρέχει σε εκείνον την εργασία του χωρίς πρόβλημα, το

⁸⁰ Βλ. Καρακατσάνη, ό.π., σελ. 157 (:Όταν αρχίσει να λειτουργεί η άκυρη ή ακυρώσιμη σύμβαση εργασίας... δημιουργείται οραγματική κατάσταση. Η σχέση εργασίας βιώνεται σαν να ήταν έγκυρη), Ζερδέλη Δ., Η ελαττωματική σύμβαση εργασίας, ΕΕργΔ 1996.737

⁸¹ Βλ. Ζερδέλη Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, ό.π. σελ 355

⁸² Βλ. Σταθόπουλο Μ./Γεωργιάδη Απ., ΕρμΑΚ, Τόμ. Ι, Γενικά Αρχαί, σελ. 228, (:Για τη σχετική κρίση του το δικαστήριο θα εκτιμήσει, τις συνθήκες, υπό τις οποίες τελέσθηκε η απάτη, του επιδιωκόμενους με τη δικαιοπραξία σκοπούς και τη ζημία, την οποία θα υποστεί ο εξαπατηθείς σε κάθε περίπτωση).

πραγματικό γεγονός της (de facto) παροχής εργασίας δύσκολα θα μπορούσε να παρακαμφθεί⁸³.

Με τον όρο *de facto σχέση εργασίας*, λοιπόν, νοείται εκείνη που δημιουργείται από την πραγματική απασχόληση του εργαζομένου ανεξάρτητα από το κύρος της σύμβασης εργασίας⁸⁴ και επιφέρει ως αποτέλεσμα την παραδοχή της αξίωσης του εργαζομένου στα πλαίσια ελαττωματικής εργασιακής σχέσης⁸⁵. Λαμβανομένης όμως υπ' όψιν της κρατούσας στην ελληνική νομολογία θέσης, που αντιμετωπίζει την εξ υπαρχής άκυρη σύμβαση εργασίας, ή την ακυρώσιμη που ακυρώθηκε υπό το πρίσμα των άρθρ. 180 και 184 ΑΚ, οι όποιες αξιώσεις του εργαζομένου περί δεδουλευμένων μισθών αναγνωρίζονται ευχερέστερα μέσω των διατάξεων για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό⁸⁶.

Ο προσδιορισμός της ωφέλειας του εργοδότη από την παρεχόμενη εργασία γίνεται με βάση την εργασία που πράγματι παρείχε ο εργαζόμενος και όχι το αποτέλεσμα. Περαιτέρω δε, η ωφέλεια αυτή ισούται με τις αποδοχές που θα κατέβαλε ο εργοδότης σε άλλο μισθωτό στα πλαίσια έγκυρης σύμβασης εργασίας για την

⁸³ Βλ. Μπαλτά Σ, ό.π., σελ. 49-50, όπου γίνεται σαφής διαχωρισμός ότι «η επιλογή αυτή δε συντρέχει περί προσλήψεων στο Δημόσιο ή περί προσλήψεων για δημόσια ή ευρωπαϊκά επιχορηγούμενα έργα που χρηματοδοτούνται βάσει ύπαρξης συγκεκριμένων προσόντων προσωπικού, όταν ελλείπει πλήρως το κρίσιμο προσόν».

⁸⁴ Ο ορισμός αυτός προκύπτει και από το άρθρ. 2 παρ. 1 εδ. β' του Ν 1387/1983.

⁸⁵ Βλ. Ζερδελή Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, ό.π., σελ. 356

⁸⁶ **ΟΛΑΠ 23/2003** (Πολιτική), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία «Από το άρθρο 904 του ΑΚ που ορίζει ότι όποιος έγινε πλουσιότερος χωρίς νόμιμη αιτία από την περιουσία ή με ζημία άλλου έχει υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια, προκύπτει ότι στοιχείο του πραγματικού κάθε απαιτήσεως αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι, εκτός άλλων, και η ανυπαρξία ή η ελαττωματικότητα της αιτίας, βάσει της οποίας έγινε η περιουσιακή μετακίνηση και επήλθε ο πλουτισμός του λήπτη. Αν λείπει το στοιχείο αυτό, δηλαδή αν η ως άνω αιτία δεν είναι ανύπαρκτη ή ελαττωματική, δεν στοιχειοθετείται απαίτηση από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, αφού η απαίτηση αυτή προϋποθέτει έλλειψη αξιώσεως από την αιτία. **Τέτοια έλλειψη υπάρχει και όταν η αιτία της παροχής είναι παράνομη, εξαιτίας απαγορευτικής διατάξεως νόμου, τούτο δε συμβαίνει και στην περίπτωση της παροχής εργασίας από εργαζόμενο που δεν έχει τα απαιτούμενα, κατά νόμο, για τη συγκεκριμένη εργασία τυπικά προσόντα**»

παροχή της ίδιας εργασίας και κάτω από τις ίδιες συνθήκες⁸⁷. Η ωφέλεια του εργοδότη, εν ολίγοις, προσλαμβάνει τη μορφή της εξοικονόμησης δαπάνης.

Ως προς το κρίσιμο αυτό ζήτημα σημαντική είναι και η αξιολόγηση από την πλευρά του εργοδότη της παρασχεθείσας εργασίας από τον άξιο μομφής εργαζόμενο που τον εξαπάτησε. Διότι αν η καταβολή του μισθού γινόταν χωρίς την παραμικρή επιφύλαξη ή διαμαρτυρία περί της ποιότητας των υπηρεσιών που παρείχε, ***τότε υπάρχει ισχυρή ένδειξη ότι η πλάνη που όντως είχε προκληθεί στον εργοδότη πάντως δεν επηρέαζε ουσιωδώς την ποιότητα της παρεχόμενης εργασίας***, η οποία σταθερά γινόταν αποδεκτή⁸⁸, συνιστώντας ως εκ τούτου επαρκή και προσήκουσα εργασία, σύμφωνα με τους όρους του άρθρ. 652 ΑΚ⁸⁹.

Συνάγεται, ως εκ τούτου, ότι εφόσον ο εργαζόμενος παρείχε εργασία που εντάχθηκε ως περιουσιακή αξία στην περιουσία του εργοδότη (*θεωρία της ένταξης*)⁹⁰, έστω και στο πλαίσιο μιας άκυρης ή ακυρώσιμης σύμβασης εργασίας, περιουσιακή βλάβη του παραπλανηθέντος εργοδότη δεν συντρέχει, γενομένης δεκτής της ισοστάθμισης της περιουσιακής διάθεσης του μισθού και της ανάληψης σχετικής υποχρέωσης από τον εργοδότη από την ισάξια αντιπαροχή της παρεχόμενης εργασίας.

Η ανάγκη μιας πιο εμπεριστατωμένης επισήμανσης του ζητήματος επιβάλλει όμως και μια ακόμα παρατήρηση. Η αυτοπρόσωπη παροχή εργασίας αποτελεί όρο για την εκπλήρωση της σύστοιχης προς αυτή υποχρέωσης για προσήκουσα εκπλήρωση

⁸⁷ ΑΠ 131/2015 (Πολιτική), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ Ζερδελή Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, ό.π., σελ. 362 και εκεί νομολογία, Ληξουριώτη Ι., Άκυρη σύμβαση εργασίας – αδικαολόγητος πλουτισμός, ΕΕργΔ 1989.251

⁸⁸ Βλ. Μπαλτά Σ., ό.π., σελ. 52.

⁸⁹ Το άρθρ. 652 ΑΚ ορίζει ότι «Ο εργαζόμενος οφείλει να εκτελέσει με επιμέλεια την εργασία που ανέλαβε και ευθύνεται για τη ζημία που προξενείται στον εργοδότη από δόλο ή από αμέλειά του. Ο βαθμός επιμέλειας, για την οποία ευθύνεται ο εργαζόμενος, κρίνεται με βάση τη σύμβαση, ενόψει της μόρφωσης ή των ειδικών γνώσεων που απαιτούνται για την εργασία, καθώς και των ικανοτήτων και των ιδιοτήτων του εργαζομένου που ο εργοδότης γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει»

⁹⁰ Βλ. Ζερδελή Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, ό.π., σελ. 357 (:Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η οποία στηρίχθηκε στη διδασκαλία του Haupt, για τις πραγματικές συμβατικές (de facto) σχέσεις, γενεσιουργός λόγος της εργασιακής σχέσης δεν είναι η σύμβαση αλλά το γεγονός της πραγματικής απασχόλησης του εργαζομένου στην υπηρεσία ενός άλλου προσώπου, της ένταξής του δηλαδή στην οικονομική εκμετάλλευση που διευθύνει και ελέγχει ένας τρίτος).

της εκ μέρους του προσληφθέντος, ο οποίος κάθε ημέρα που προσέρχεται στην εργασία του, προκειμένου να παράσχει τις υπηρεσίες του, χωρίς να διαθέτει τις απαιτούμενες για τη θέση του ικανότητες, παραβιάζει το καταλυτικό αυτό στοιχείο της σύμβασης, εργασίας. Τούτο δε, καταφάσκει, διότι παρά το πραγματικό γεγονός της καταρτισθείσης «συμβάσεως» ο συγκεκριμένος εργαζόμενος δεν είναι το πρόσωπο εκείνο, που βάσει ιδιοτήτων, όριζε ο νόμος ότι έπρεπε να συμβληθεί. Όπως, μάλιστα, έχει σχετικά επισημανθεί⁹¹, η αυτοπρόσωπη παροχή εργασίας δεν εξαντλείται συνδυαστικά και αλληλένδετα με την προσήκουσα εκπλήρωσή της. Με τον τρόπο αυτόν, η έννοια της πλήρως ισάξιας αντιπαροχής, σύμφωνα και με την οικονομική θεωρία, καθίσταται συμβατή προς όλους του κλάδους του δικαίου.

Όταν δε γίνεται λόγος για αυτοπρόσωπη παροχή εργασίας, κατά την άποψη αυτή, κρίσιμη είναι και η διάκριση ανάμεσα στην απλή προσφορά και την παροχή εργασίας που συνήθως συγχέονται⁹². Διασαφηνίζεται, ειδικότερα, ότι η προσφορά κάποιου να παρέχει εργασία, για την οποία ο νόμος ή η σύμβαση απαιτεί πρόσθετες ικανότητες, που ο συγκεκριμένος εργαζόμενος δεν διαθέτει, είναι εντελώς διαφορετικό πράγμα από την τω όντι παροχή της, λαμβανομένων υπ' όψιν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των όρων της συγκεκριμένης σύμβασεως⁹³. Η προσέγγιση αυτή είναι χρήσιμη, ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που απαιτείται να έχει ο εργαζόμενος τυπικά προσόντα, χωρίς τα οποία δεν είναι σε θέση να παρέχει με βεβαιότητα προσήκουσα (σε ποιότητα) υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα θα συμβαίνει με κάποιον που εργάζεται ως ιατρός και ως προς τον οποίον δεν μπορεί να γίνει λόγος

⁹¹ Βλ. Δεληδήμο Ν. , Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης, ΠοινΧρον, 2014., σελ. 477-478, ο οποίος αναφερόμενος στην περίπτωση που εργοδότης είναι το Δημόσιο, θεωρεί πως «για εκείνον που έχει παραπλανήσει τον εργοδότη του... ως προς τις απαιτούμενες να συντρέχουν στο πρόσωπό του προϋποθέσεις για την κατάρτιση συμβάσεως εργασίας, έχοντας συνηθέστατα διαπράξει αξιόποινες πράξεις προκειμένου να επιτύχει την πρόσληψη... δεν μπορεί να κρίνεται ότι νομίμως ή ευλόγως και αζημίως για το Ελληνικό Δημόσιο λαμβάνει μισθό, εκ του λόγου και μόνον ότι δεν απολύθηκε ή ότι προσέρχεται στον τόπο της εργασίας του κατά την καθορισμένη ώρα και, αναλόγως, αποχωρεί. Τούτο δε διότι τα παραπάνω δεν συνιστούν άνευ ετέρου ισάξια αντιπαροχή, αφού βάσει των συγκεκριμένων αναγκών και επιδιώξεων, ο εργοδότης απέβλεπε σε συγκεκριμένες ιδιότητες, προσδιοριζόμενες μάλιστα από το νόμο, που εξασφαλίζουν ένα minimum ηθικών (και άλλων) εγγυήσεων στο δημόσιο τομέα»

⁹² Βλ. Δεληδήμο, ό.π., σελ. 478

⁹³ Βλ. Δεληδήμο, ό.π., σελ. 477, όπου επισημαίνει εύστοχα την ανάγκη «ποιοτικού αντισταθμίσματος» της παρεχόμενης προς την αντικειμενικώς απαιτούμενη εργασία.

για de facto παροχή εργασίας, αυτού που δεν έχει νομότυπα αποκτήσει την ιδιότητα αυτή.

στ. Το νομολογιακό προαπαιτούμενο της «νομιμότητας της αντιπαροχής»

Αν και πάγια παραμένει η θέση της νομολογίας των ποινικών δικαστηρίων ως προς το ότι «δεν υπάρχει βλάβη όταν η ζημία που επήλθε από την απατηλή συμπεριφορά του εξαπατώντος ισοσταθμίζεται από μία ισάξια αντιπαροχή η οποία περιήλθε στον εξαπατηθέντα από την πράξη την οποία αυτός παραπείσθηκε να διαπράξει», διευκρινίζουν εντούτοις, παράλληλα τα ποινικά δικαστήρια της ουσίας, ιδίως μετά την υπ' αριθμ. 196/2015 ⁹⁴απόφαση του Αρείου Πάγου, για την οποία θα γίνει εκτενέστερα λόγος παρακάτω⁹⁵, ότι η άποψη αυτή γίνεται δεκτή μόνον όταν «η αντιπαροχή είναι νόμιμη»,

Πρέπει βέβαια να επισημανθεί, στο σημείο τούτο, ότι, παράνομη μπορεί να θεωρηθεί η αντιπαροχή, μόνον στις περιπτώσεις εκείνες που ο ίδιος ο νόμος την ορίζει ως τέτοια, δηλαδή όταν συμφωνείται η παροχή υπηρεσιών, παρότι ο υποσχόμενος σε εκπλήρωσή τους δεν έχει τις εκ του νόμου τιθέμενες προϋποθέσεις για να ασκήσει κάποιο επάγγελμα ή λειτούργημα, όπως για παράδειγμα εκείνο στο οποίο χρειάζεται η λήψη αδείας, ορισμένος τίτλος σπουδών ή ειδίκευσης (π.χ. περίπτωση γιατρού ή μηχανικού). Είναι ευνόητο πως ο γιατρός, όπως προελέχθη, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί, ότι ασκεί προσηκόντως το επάγγελμα του γιατρού, ακόμη και αν αποδεικνύεται, ότι οι μέχρι τώρα υπηρεσίες του παρέχονται

⁹⁴ Η συγκεκριμένη απόφαση αφορούσε πρόσληψη ιατρού με πλαστό πτυχίο ιατρικής! στον Δημόσιο Τομέα.

⁹⁵ Η νομολογία, δηλαδή, προκειμένου να προσπεράσει τον σκόπελο της ισάξιας αντιπαροχής, δέχεται ότι «Ναι μεν δεν υπάρχει βλάβη όταν η ζημία που επήλθε από την απατηλή συμπεριφορά του εξαπατώντος ισοσταθμίζεται από μία ισάξια αντιπαροχή η οποία περιήλθε στον εξαπατηθέντα από την πράξη την οποία αυτός παραπείσθηκε να διαπράξει, πλην αυτό **προϋποθέτει ότι η αντιπαροχή είναι νόμιμη**. Στην περίπτωση, π.χ. όπου κάποιος, προσκομίζοντας πλαστό πτυχίο, πετύχει να προσληφθεί σε δημόσια θέση, καίτοι δεν έχει τα **νόμιμα προσόντα** να καταλάβει αυτή την θέση και συνεπώς να παράσχει τις υπηρεσίες που παρέχει όποιος έχει τις απαιτούμενες γνώσεις και τα νόμιμα προσόντα και προσελήφθη εκ του λόγου αυτού παρανόμως, δεν μπορεί να επικαλεσθεί ότι η ζημία του Δημοσίου από την καταβολή σ' αυτόν αποδοχών της θέσεως που παρανόμως κατέλαβε έχει **ισοσταθμισθεί από την παροχή της (μη νόμιμης) εργασίας του** και ότι, επομένως, δεν έχει τελεσθεί το έγκλημα της απάτης».

lege artis. Ως εκ τούτου, ο όρος «νόμιμη αντιπαροχή», θα πρέπει να αναφέρεται, κατ' ορθότερη προσέγγιση, σε νομιμότητα της αντιπαροχής καθεαυτής, παρά σε νομιμότητα καταρτίσεως της σύμβασης εργασίας.

Η καθεαυτή παροχή όμως της εργασίας δεν μπορεί να θεωρείται σε κάθε περίπτωση a priori ως παράνομη, παρά μόνον αν ομιλούμε για απαγορευμένες από το νόμο ή τα χρηστά ήθη συμβάσεις. Η παραδοχή ότι η «αντιπαροχή» και όχι η πρόσληψη (ως διαδικασία) είναι παράνομη και συνεπώς οδηγεί σε βλάβη, αντιφάσκει προς το υπόλοιπο δικαϊκό σύστημα, ιδίως δε με την από πλευράς αστικού κα εργατικού δικαίου κατάφαση της ωφέλειας που αποκομίζει ο εργοδότης, παρά την όποια ελαττωματικότητα της σύμβασης εργασίας. Σημειώνεται, ότι η επισήμανση αυτή γίνεται ως προς το στοιχείο της ωφέλειας του εργοδότη, που μειώνει κατά το αντίστοιχο μέρος της τη βλάβη του και μόνον.

ζ. Η προσωπική πλευρά της ζημίας

Η οικονομική αξία ενός αντικειμένου δεν είναι, κατά λογική αναγκαιότητα η ίδια για όλους, αλλά συμπροσδιορίζεται και από προσωπικές ατομικές ανάγκες επιδιώξεις δυνατότητες και εν γένει περιστάσεις του καθενός⁹⁶. Κατ' εξαίρεση, γίνεται δεκτό ότι μπορεί να υπάρξει ζημία του πλανηθέντος ακόμη κι αν η παροχή του ισοσταθμίζεται ως προς την οικονομική αξία από την αντιπαροχή του αντισυμβαλλομένου του, όταν η τελευταία ενόψει των προσωπικών του αντικειμενικών αναγκών, συνθηκών και συμβατικών επιδιώξεων⁹⁷, αποβαίνει άχρηστη ή επιβαρυντική⁹⁸. Στις περιπτώσεις αυτές, λέγεται, ότι η αντιπαροχή είναι απρόσφορη να ισοσταθμίσει τη ζημία. Με βάση τα παραπάνω διαμορφώθηκε η άποψη ότι η διάγνωση περιουσιακής ζημίας πρέπει να γίνεται σε δύο στάδια⁹⁹. Αρχικά, εξετάζεται η σχέση παροχής και αντιπαροχής και σε περίπτωση ισοστάθμισης διερευνάται, εν συνεχεία, εάν η πρώτη, ακριβώς ενόψει των ιδιαίτερων

⁹⁶ Βλ. παρατηρήσεις Μυλωνόπουλου Χ. σε ΑΠ 1277/1990 (Συμβ.), ΜΑ', σελ. 568.

⁹⁷ Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 98

⁹⁸ ΕφΠατρ 167/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 119/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 637/2017, www.pikramenoslaw.gr, ΕφΠατρ 167/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁹⁹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 144-145

ατομικών αναγκών και επιδιώξεων του παθόντος, συνιστά επαρκές αντιστάθμισμα της δεύτερης.

Φυσικά, η παραπάνω θέση δεν υποστηρίζει ότι η αξία ή χρησιμότητα της συγκεκριμένης αντιπαροχής και κατ' επέκταση η κατάφαση της ζημιάς μπορεί να εξαρτώνται από την υποκειμενική διάθεση του διαθέτοντος. Απεναντίας, η ύπαρξή κατά τρόπο αντικειμενικό, δηλαδή ανάλογα με το εάν το αντικείμενο της αντιπαροχής που αποκόμισε ο πλανηθείς μπορεί να θεωρηθεί ότι για τον αντικειμενικό τουλάχιστον παρατηρητή, του οποίου οι ανάγκες και επιδιώξεις δεν διαφοροποιούνται από εκείνες του φορέα της υπό κρίσιν περιουσίας, θα είχε την ίδια χρησιμότητα. Υπό τα δεδομένα αυτά, για τη διαπίστωση υπάρξεως περιουσιακής βλάβης έχει προκριθεί από τη θεωρία, η αξιοποίηση της αρχής της εξατομίκευσης, βάσει της οποίας κάθε μεμονωμένη περίπτωση θα κρίνεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές της, αλλά και τη χρησιμότητα του αντικειμένου της αντιπαροχής για το συγκεκριμένο άτομο. Έτσι αποφασιστικό, στοιχείο δεν είναι τόσο η γνώμη του πλανηθέντος για το εάν η περιουσία του έχει υποστεί ζημία, αλλά εάν από οικονομικής σκοπιάς εντάσσεται στις εν γένει ανάγκες του.

Συνακόλουθα, στη συναφή προβληματική της πρόσληψης, εάν η παρεχόμενη εκ μέρους του εργαζομένου που πέτυχε τη σύναψη εργασιακής σύμβασης με πράξη εξαπάτησης εργασία αντισταθμίζει πλήρως την παρεχόμενη αμοιβή, πλην όμως ο εργοδότης είχε αποβλέψει σε ιδιαίτερες ικανότητες και ιδιότητες ως προς τις οποίες παραπλανήθηκε, γίνεται δεκτό ότι υπάρχει απάτη¹⁰⁰. Μοναδική, ενδεχομένως εξαίρεση της παραπάνω εξαίρεσης θα μπορούσε να γίνει δεκτή σύμφωνα με την άποψη που δέχεται ότι και στην περίπτωση ακόμα που ο πλανηθείς λαμβάνει αντιπαροχή στην οποία δεν είχε αποβλέψει, μπορεί εντούτοις να την χρησιμοποιήσει κατ' άλλον τρόπο που εναρμονίζεται αντικειμενικά προς τις εν γένει οικονομικές του επιδιώξεις και ανάγκες¹⁰¹. *Παραδείγματος χάριν*, εφόσον ο εργαζόμενος που προσελήφθη, παρότι απέκρυψε ότι δεν γνωρίζει μια ξένη γλώσσα, η οποία ήταν απαραίτητη για τη συγκεκριμένη θέση, εάν παρέχει εργασία προσήκουσα και χρήσιμη για την κάλυψη άλλης θέσης, την οποία είχε ανάγκη ο συγκεκριμένος εργοδότης, μπορεί να θεωρηθεί, ότι δεν προξενεί βλάβη στον πλανηθέντα.

¹⁰⁰ Βλ. Παπαθανασίου σε Χαραλαμπίκη Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 2028 και Παπαχαλαράμπους, Υπερ 1994.725, κατά τον οποίον η μειονεκτική αντιπαροχή κατά κανόνα οδηγεί σε βλάβη.

¹⁰¹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 463

η. Συμπέρασμα – πλήρης ορισμός για την απάτη περί την πρόσληψη

Κατόπιν της παραπάνω ανάλυσης, καθίσταται κατανοητός πλέον ο πλήρης ορισμός που απαντάται στη θεωρία και νομολογία για την απάτη στην πρόσληψη. Ως εκ τούτου, **απάτη περί την πρόσληψη** στοιχειοθετείται, όταν ο εργοδότης παραπλανάται ως προς τις γνώσεις και ικανότητες του προσλαμβανομένου, κατόπιν παραστάσεως από τον τελευταίο ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή αθέμιτης απόκρυψης ή παρασιώπησης αληθινών γεγονότων, με αποτέλεσμα να ζημιωθεί ο εργοδότης, είτε εξ αιτίας της ανάληψης της υποχρέωσης (Eingehnungsbetrug) να καταβάλει αμοιβή (Erfüllungsbetrug) υπερβαίνουσα την ποιότητα των προσδοκώμενων υπηρεσιών, είτε όταν η παρεχόμενη από τον δράστη εργασία δεν ανταποκρίνεται στον καταβαλλόμενο μισθό. Αν, επομένως, η παρεχόμενη εργασία αντισταθμίζει πλήρως την παρεχόμενη αμοιβή, δεν στοιχειοθετείται περιουσιακή ζημιά¹⁰², εκτός εάν έστω και υποκειμενικά η τελευταία είναι επιβαρυντική ή άχρηστη¹⁰³, κάτι που κατά κανόνα θα συντρέχει στην περίπτωση της μειονεκτικής αντιπαροχής. Τούτο θα συμβαίνει όταν ο εργοδότης είχε αποβλέψει στις ιδιαίτερες ικανότητες του προσλαμβανομένου.

Περαιτέρω δε με βάση τα όσα αναπτύχθηκαν, δεν αποκλείεται από τη σύναψη μια σύμβασης εργασίας να προκληθεί βλάβη στην περιουσία του εργοδότη, εάν ο προσληφθείς υποψήφιος, **στερείται επαρκών προσόντων και γνώσεων, προκειμένου να ανταποκριθεί προσηκόντως στη συγκεκριμένη θέση εργασίας**. Ομοίως, ίδια πρέπει να είναι η αντιμετώπιση του υποψηφίου ο οποίος καταλαμβάνει δολίως με αξιόποινη πράξη, ορισμένη θέση, για την οποία απαιτείται κάποια αυξημένη εμπιστοσύνη και αξιοπιστία και για τον λόγο αυτόν ακριβώς αμείβεται και υψηλότερα, ενώ στην πραγματικότητα δεν πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις (η περίπτωση αυτή ωστόσο ενδιαφέρει ιδίως για τις προσλήψεις σε θέσεις στο Δημόσιο).

¹⁰² Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 468, Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 201-202

¹⁰³ Βλ. Παπαχαρλάμπους Χαρ., Υπερ, 1994.726, Γάφο Ηλ., ό.π., σελ. 147-149.

1.2 Η απάτη περί την πρόσληψη στο Δημόσιο Τομέα

Στην έννοια της περιουσιακής διάθεσης υπάγονται και οι πράξεις της κρατικής εξουσίας¹⁰⁴. Οι μορφές αυτές εμφάνισης της περιουσιακής διάθεσης από φορείς ή λειτουργούς του κράτους παρουσιάζεται ως τριγωνική απάτη, όπου ο τρίτος διαθέτει ξένη περιουσία με εξουσία που απορρέει από το νόμο¹⁰⁵. Η προσέγγιση αυτή της απάτης είναι, όμως, μάλλον ορθή μόνο υπό την παλαιότερη εκδοχή της θεώρησης των τρίτων συνυποψηφίων του εν τέλει προσληφθέντος ως παθόντων από την απάτη. Σε κάθε άλλη περίπτωση, το Δημόσιο θεωρείται αμέσως παθόν από την παραπλανητική συμπεριφορά του υπαλλήλου που πέτυχε την πρόσληψή του με απατηλά μέσα.

Προκειμένου να χαρακτηριστεί μια συμπεριφορά του θύματος ως περιουσιακή διάθεση απαιτείται και αρκεί να μην αποκλείει από τη φύση της τη συμμετοχή σε οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το αν διαθέτων είναι ιδιώτης ή φορέας κρατικής εξουσίας¹⁰⁶. Αλλά και στα πλαίσια της γερμανικής θεωρίας, γίνεται, επίσης, δεκτό ότι οι πράξεις που προέρχονται από φορείς κρατικής εξουσίας, για να στοιχειοθετούν περιουσιακή διάθεση, θα πρέπει να προέρχεται από οικονομική συναλλαγή¹⁰⁷. Το ότι, λοιπόν το Δημόσιο, υπό ευρεία εννοία¹⁰⁸, δύναται να εξαπατηθεί στα πλαίσια των συμβάσεων εργασίας που καταρτίζει με πρόσωπα που στερούνται των απαραίτητων προσόντων σαφώς δεν αμφισβητείται. Αυτό όμως που χρήζει εξέτασης στην περίπτωση του Δημοσίου Τομέα είναι, εάν ως προς αυτό μπορεί να γίνει λόγος για ισάξια αντιπαροχή, που αντισταθμίζει πλήρως τον καταβαλλόμενο στον δημόσιο υπάλληλο μισθό, δεδομένου ότι το Δημόσιο ως εργοδότης αποβλέπει στην ύπαρξη ενός minimum ηθικών εγγυήσεων του

¹⁰⁴ Βλ. Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 113

¹⁰⁵ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 400

¹⁰⁶ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 404

¹⁰⁷ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 402

¹⁰⁸ Όπως αυτό οριοθετείται με τους Ν. 1256/1982, 1892/1990, 1943/1991, 2168/1994, 2303/1995, 3050/2002, 3790/2003, 4175/2013, π.δ. 81/2003 και 164/2004 (βλ. και Δεληδήμο, Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης, ό.π., σελ. 476)

προσωπικού του που πρόκειται μετά την πρόσληψή του να ασκήσει δημόσια εξουσία¹⁰⁹.

Πράγματι, γίνεται δεκτό ότι *το κράτος, λόγω της αποστολής του, δεν αποτελεί έναν κοινό εργοδότη και για τον λόγο αυτόν υπάγει τις σχέσεις του με τα όργανά του σε ιδιάζον μονομερώς θεσπιζόμενο νομικό καθεστώς, πυρήνα του οποίου αποτελεί η ειδική λειτουργική σχέση που συνδέει τη Διοίκηση με τους μονίμους υπαλλήλους της*¹¹⁰. Ο ίδιος ο συνταγματικός νομοθέτης φρόντισε να περιβάλει τους δημοσίους υπαλλήλους, οι οποίοι συνδέονται με το Δημόσιο με σχέση ιδιωτικού δικαίου αορίστου ή ορισμένου χρόνου (σχέση συμβατικού χαρακτήρα), με πρόσθετες θεσμικές εγγυήσεις¹¹¹, που καταδεικνύουν την υπερέχουσα θέση που επιφυλάσσεται σε αυτούς έναντι των λοιπών κατηγοριών του προσωπικού της δημόσιας διοίκησης, όπως προκύπτει και από τα προβλεπόμενα στις παρ. 2, 3 και 8 του άρθρ. 103 του Συντάγματος¹¹².

¹⁰⁹ Βλ. Μπαλτά Σ., ό.π., σελ. 50, Δεληδήμο Ν., ό.π., σελ. 477-478,

¹¹⁰ ΣτΕ 773/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹¹ ΕΛΣυν: 1176/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (:Οι πρόσθετες αυτές εγγυήσεις απέρρεαν ήδη από το Σύνταγμα του 1975, όπως αυτό ίσχυε μετά την αναθεώρησή του με το Β΄ Ψήφισμα της 6.3.1986 της ΣΤ΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, επιβεβαιώθηκαν δε και ρητώς σε ό,τι αφορά την πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις με την παράγραφο 7 του ίδιου άρθρου, όπως αυτή προστέθηκε με το Ψήφισμα της 6.4.2001 της Ζ΄ Αναθεωρητικής Βουλής και ισχύει και μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Η΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων. Με τις διατάξεις της παραγράφου αυτής η Ζ΄ Αναθεωρητική Βουλή επέβαλε στον κοινό νομοθέτη και στη διοίκηση αυστηρούς όρους σχετικά με την πρόσληψη προσωπικού για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών του Δημοσίου και των άλλων νομικών προσώπων του δημόσιου τομέα, με σκοπό τη μέγιστη δυνατή διασφάλιση των συνταγματικών αρχών της διαφάνειας, της ισότητας ενώπιον του νόμου και της αξιοκρατίας)

¹¹² Με τις διατάξεις των παρ. 2 και 3 του άρθρ. 103 Συντ. προβλέπεται ειδική ρύθμιση για την κάλυψη των παγίων και διαρκών αναγκών του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. και των Ν.Π.Δ.Δ. και ειδικότερα ορίζεται ότι «Κανένας δεν μπορεί να διοριστεί υπάλληλος σε οργανική θέση που δεν είναι νομοθετημένη. Εξαίρεσεις μπορεί να προβλέπονται από ειδικό νόμο, για να καλυφθούν απρόβλεπτες και επείγουσες ανάγκες με προσωπικό που προσλαμβάνεται για ορισμένη χρονική περίοδο με σχέση ιδιωτικού δικαίου... Οργανικές θέσεις ειδικού Επιστημονικού καθώς και τεχνικού ή βοηθητικού προσωπικού μπορούν να πληρούνται με προσωπικό που προσλαμβάνεται με σχέση ιδιωτικού δικαίου. Νόμος ορίζει τους όρους για την πρόσληψη, καθώς και τις ειδικότερες εγγυήσεις τις οποίες έχει το προσωπικό που προσλαμβάνεται.»

Η ειδική αυτή σχέση, στην οποία τελεί ο δημόσιος υπάλληλος έναντι του κράτους, έχει κριθεί¹¹³, ότι *«συνίσταται στην κατ' αρχήν υπεροχή του δημοσίου συμφέροντος έναντι του ιδιαίτερου προσωπικού συμφέροντος του υπαλλήλου, με στόχο τη διασφάλιση της ορθολογικής, αποτελεσματικής και αδιάλειπτης λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης, καθώς και της άσκησης των κρατικών λειτουργιών, περιλαμβανομένης της παροχής υπηρεσιών στους πολίτες από όργανα (δημόσιους υπαλλήλους), που διαθέτουν τα κατά νόμο απαιτούμενα για την άσκηση των λειτουργιών αυτών και την παροχή των υπηρεσιών προσόντα»*.

Για τον λόγο αυτόν, τόσο η πρόσληψη, όσο και η μετέπειτα σταδιοδρομία των δημοσίων υπαλλήλων, πρέπει να διέπονται από τις αρχές της αντικειμενικότητας, της αξιοκρατίας και της διαφάνειας, οι οποίες αποτελούν ειδικότερη έκφανση της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ισότητας (άρθρ. 4 παρ. 1 Συντ.) και του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας (5 παρ. 1 Συντ.). Οι αρχές αυτές υπαγορεύουν, ότι τόσο η πρόσβαση σε δημόσια αξιώματα και θέσεις όσο και η εξέλιξη σ' αυτές πρέπει να γίνεται *με αντικειμενικά και διαφανή κριτήρια που να συνάπτονται με την προσωπική αξία και ικανότητα των ενδιαφερομένων για την κατάληψή τους*¹¹⁴.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές, ότι η προσέγγιση του ζητήματος της βλάβης του εργοδότη, όταν αυτός ταυτίζεται με το υπό ευρεία έννοια Δημόσιο είναι

Περαιτέρω δε, με τις παρ. 7 και 8 ο νομοθέτης προέβλεψε ότι *«Η πρόσληψη υπαλλήλων στο Δημόσιο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, πλην των περιπτώσεων της παραγράφου 5, γίνεται είτε με διαγωνισμό είτε με επιλογή σύμφωνα με προκαθορισμένα και αντικειμενικά κριτήρια και υπάγεται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής, όπως νόμος ορίζει. Νόμος μπορεί να προβλέπει ειδικές διαδικασίες επιλογής που περιβάλλονται με αυξημένες εγγυήσεις διαφάνειας και αξιοκρατίας ή ειδικές διαδικασίες επιλογής προσωπικού για θέσεις το αντικείμενο των οποίων περιβάλλεται από ειδικές συνταγματικές εγγυήσεις ή προσιδιάζει σε σχέση εντολής... Νόμος ορίζει τους όρους, και τη χρονική διάρκεια των σχέσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, για την κάλυψη είτε οργανικών θέσεων και πέραν των προβλεπόμενων στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου 3 είτε πρόσκαιρων είτε απρόβλεπτων και επειγουσών αναγκών κατά το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2. Νόμος ορίζει επίσης τα καθήκοντα που μπορεί να ασκεί το προσωπικό του προηγούμενου εδαφίου...»*

¹¹³ ΕλΣυν 1176/2018, ΣτΕ Ολομ. 1513/2014, ΣτΕΟλομ.3354/2013

¹¹⁴ ΣτΕ Ολομ. 1120/2016, ΣτΕ 1124/2016

αδιαμφισβήτητη λίγο διαφορετική. Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, όμως, χρήσιμη καθίσταται η επισήμανση, ότι και στην περίπτωση αυτή αναγνωρίζεται ότι ο εργαζόμενος, δημόσιος υπάλληλος, έχει καταρχήν δικαιώματα και μόνο από το πραγματικό γεγονός της «σχέσης εργασίας», είτε κατά τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρ. 904 επ. ΑΚ), είτε από την ίδια τη σύμβαση εργασίας, ακόμα κι αν τελούσε σε γνώση του λόγου της ακυρότητάς της, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση βέβαια της πραγματικής παροχής εργασίας¹¹⁵.

Συναφής και άξια μνείας είναι και η πρόσφατη **υπ' αριθμ. 1176/2018** απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου, το οποίο ασχολούμενο με το ζήτημα της αναγνώρισης δικαιώματος συντάξεως σε δημόσιο υπάλληλο, του οποίου ο διορισμός ανακλήθηκε λόγω πλαστών δικαιολογητικών, αποφάνθηκε ότι υφίσταται τέτοιο δικαίωμα του υπαλλήλου αναπτύσσοντας πλούσιο σκεπτικό, σύμφωνα με το οποίο, μεταξύ άλλων **«από την μακροχρόνια απασχόληση (του υπαλλήλου) το Δημόσιο έχει αντλήσει πραγματική ωφέλεια που δεν είναι δυνατόν να μην αποτιμάται στο πλαίσιο της τήρησης μίας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος που υπηρετείται από την ανάκληση του παράνομου διορισμού και τις αντανakλαστικές της οικονομικές συνέπειες»**.

Η παραπάνω παραδοχή ότι το Δημόσιο αποκομίζει κάποια ωφέλεια από τις υπηρεσίες του υπαλλήλου, κανονικά θα έπρεπε να οδηγεί στο νομικά λογικό συμπέρασμα, πως και υπό την έποψη του Ποινικού Δικαίου η βλάβη του Δημοσίου μειώνεται κατά το μέρος (αν όχι εν όλω) που οι υπηρεσίες αυτές είναι ίδιες με αυτές που θα παρείχε ο εργαζόμενος που θα πληρούσε όντως τις τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις για τη συγκεκριμένη θέση. Διότι στην αντίθετη περίπτωση, που αρνούμαστε έστω αναδρομικά την όποια νόμιμη καταβολή μισθού στον έστω παρανόμως διορισθέντα, θα οδηγούμαστε στο ανεπιεικές αποτέλεσμα να θεωρούμε ότι είναι νομικά ανεκτό να υπάρχει επί μακρόν (στις περισσότερες περιπτώσεις) εργασία άνευ (νομίμων) αποδοχών.

1.2.1 Ειδικότερες μορφές νομικά σημαντικής συμπεριφοράς του προσλαμβανομένου

¹¹⁵ Βλ. Μπαλτά Σ., ό.π., σελ. 49

α. Η παράσταση αναληθούς ισχυρισμού ως υφαρπαγή ψευδούς βεβαιώσεως

Η προβολή αναληθούς ισχυρισμού του υποψηφίου περί ορισμένη ιδιότητα ενός προσώπου μόνο ως περίπτωση διανοητικής πλαστογραφίας μπορεί να θεωρηθεί, όταν δεν συνοδεύεται ταυτόχρονα από επίκληση ή προσκόμιση εγγράφου που αποτελεί προϊόν υλικής πλαστογραφίας (κατ' άρθρ. 216 ΠΚ). Η διαφορά δηλαδή της διανοητικής πλαστογραφίας από την υλική πλαστογραφία που αποτελεί έγκλημα στρεφόμενο κατά της επίσης στα υπομνήματα, συνίσταται στο ότι στην πρώτη περίπτωση το έγγραφο είναι τυπικά έγκυρο, πλην όμως το περιεχόμενό του δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Στην περίπτωση αυτή ο δράστης πετυχαίνει την ψευδή, βεβαίωση που γίνεται χωρίς δόλο από αρμόδιο υπάλληλο, ο οποίος λειτουργεί ως όργανο του δράστη, όταν ο τελευταίος χωρίς να είναι ηθικός αυτουργός, υφαρπάζει ψευδή βεβαίωση για περιστατικό που μπορεί να έχει έννομες συνέπειες¹¹⁶.

Η υφαρπαγή ψευδούς βεβαιώσεως, ειδικότερα, προβλέπεται στο άρθρ. 220 παρ. 1 του ΠΚ, κατά το οποίο *«όποιος επιτυγχάνει με εξαπάτηση να βεβαιωθεί σε δημόσιο έγγραφο αναληθώς περιστατικό που μπορεί να έχει έννομες συνέπειες, καθώς και όποιος χρησιμοποιεί τέτοια ψευδή βεβαίωση για να εξαπατήσει άλλον σχετικά με το περιστατικό αυτό, τιμωρείται με φυλάκιση τριών μηνών μέχρι δύο ετών, αν δεν τιμωρείται βαρύτερα από τις διατάξεις για την ηθική αυτουργία»*. Από το περιεχόμενο της παραπάνω διάταξης συνάγεται ερμηνευτικά ότι για τη στοιχειοθέτηση της υφαρπαγής ψευδούς βεβαιώσεως απαιτείται: **α)** αναληθής βεβαίωση σε δημόσιο, έγγραφο, για περιστατικό που μπορεί να έχει έννομες συνέπειες, δηλαδή που μπορεί να επιφέρει γένεση, αλλοίωση ή απώλεια δικαιώματος ή έννομης σχέσης, **β)** η αναληθής βεβαίωση να προκλήθηκε με οποιοδήποτε απατηλό μέσο δια του οποίου παρασύρθηκε ο υπάλληλος, έστω και από αμέλεια ή ευπιστία, στην παροχή της βεβαιώσεως και **γ)** δόλος που εμπεριέχει τη γνώση του δράστη, ότι το βεβαιούμενο στο δημόσιο έγγραφο γεγονός είναι αναληθές και μπορεί να έχει τις συνέπειες αυτές, είτε για τον εαυτό του είτε για άλλον, αλλά και τη θέληση ή αποδοχή του δράστη να προβεί στην παραπλάνηση του δημοσίου υπαλλήλου με οποιονδήποτε τρόπο.

¹¹⁶ Βλ. Παπαχαράλαμπους Χ., Υπερ, 1994, σελ. 720, κατά τον οποίο η πράξη του «ηθικού αυτουργού» σε τέτοιες περιπτώσεις χωρίς αυτή την ειδική πρόβλεψη και υπό προϋποθέσεις της φιναιστικής θεωρίας της συμπεριφοράς δεν μπορούσε να θεμελιώσει έμμεση αυτουργία του δράστη – extraneus κατά το άρ. 49 παρ. 1 εδ. β' ΠΚ.

Σε επίπεδο νομολογίας σχετικό είναι το *υπ' αριθμ. 5/1987* βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Αθηνών. Στην περίπτωση αυτή, ο κατηγορούμενος είχε υποβάλλει υπεύθυνη δήλωση ότι κατοικεί σε συγκεκριμένη περιοχή, όπου είχε έδρα υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας, ενώ στην πραγματικότητα αυτό ήταν ψευδές. Αποτέλεσμα τούτου ήταν πετύχει τον διορισμό του στην προκηρυχθείσα θέση και στη συνέχεια, αφού αποκαλύφθηκε η παραπάνω πράξη του, συνυποψηφίός του στράφηκε εναντίον του ως θιγείς από την αξιόποινη πράξη της απάτης. Με το υπό κρίσιν βούλευμα, **κρίθηκε ότι δεν στοιχειοθετείται απάτη, διότι η απλή διάψευση της αόριστης ελπίδας πρόσληψης δεν επιφέρει βλάβη.** Πιο συγκεκριμένα, έγινε δεκτό, ότι «η επιδίωξη του μηνυτού προς διορισμό του ως υπαλλήλου της Εθνικής Τράπεζας δεν θεμελίωσε υπέρ αυτού ασφαλή και βεβαία προσδοκία που θα μπορούσε να έχει περιουσιακή αξία, διότι συνέτρεχε με άλλους συνυποψηφίους του, η ύπαρξη των οποίων δημιούργησε μόνο απλή πιθανότητα προσλήψεώς του στο υποκατάστημα της εθνικής τράπεζας, η οποία όμως ηξαρτάτο από μεταγενέστερα γεγονότα, δηλαδή από την επιτυχία του απόδοσης στα εξεταστέα μαθήματα κατά τον παραπάνω διαγωνισμό». Αντίθετη, ωστόσο υπήρξε στην υπόθεση αυτή η εισαγγελική πρόταση, κατά την οποία «με δεδομένο ότι δεν απαιτείται το πρόσωπο που παραπλανήθηκε να είναι ίδιο με εκείνο που ζημιώθηκε... στην προκείμενη περίπτωση η Εθνική τράπεζα είχε τη δυνατότητα να διαθέτει τα περιουσιακά της στοιχεία και να ενεργήσει επιζήμια για τον βλαπτόμενο πράξη ή παράλειψη σε βάρος του, αφού αυτή ήταν αρμόδια να δέχεται ή απορρίπτει τις υποβληθείσες αιτήσεις συμμετοχής στον προκηρυχθέντα διαγωνισμό και να πληρώνει στη συνέχεια από τα περιουσιακά της στοιχεία τους επιτυχόντες υποψηφίους»

Αναφορικά με τα συμπεράσματα του παραπάνω βουλεύματος, παρατηρήθηκε¹¹⁷ από τη θεωρία, ότι ενώ περιλαμβάνεται στην έννοια της περιουσίας, τόσο τον υπό την κρατούσα οικονομική, όσο και την εκδοχή της νομικής - οικονομικής θεωρίας, η προσδοκία διορισμού υποψηφίου σε κενή θέση, όταν αυτός συντρέχει με άλλους υποψηφίους, ώστε να νοείται αντίστοιχη βλάβη της περιουσίας του, ειδικότερα δε οι προσδοκίες και συγκεκριμένες ελπίδες περιουσιακής αύξησης, που παρουσιάζουν σταθερότητα και στηρίζονται σε ορισμένη πιθανότητα, εντούτοις, δεν αποτελούν μέρος της περιουσίας οι απλές επιδιώξεις πολλών ατόμων προς πρόσληψη ή διορισμό σε κάποια θέση, γιατί δεν θεμελιώνουν ασφαλή και βεβαία προσδοκία.

¹¹⁷ Βλ. Κωνσταντινίδη Άγγ., ΠονΧρον Ζ', σελ. 466, ΠλημΑθ 5/1987 (Συμβ.)

Περαιτέρω δε, όπως ορθώς διευκρινίζεται *διαφορετική λύση αρμόζει στην περίπτωση που ο μηνυτής και ο κατηγορούμενος ήσαν οι μοναδικοί υποψήφιοι για μια μόνο θέση.*

β. Η συμμετοχή άλλου προσώπου σε γραπτό διαγωνισμό

Άλλη περίπτωση παραπλάνησης κατά τη διαδικασία της πρόσληψης, που όμως *δεν* συνιστά πράξη απάτης, αλλά πλαστογραφία, είναι εκείνη της συμμετοχής σε διαγωνισμό (δια της συντάξεως εγγράφου με το όνομα άλλου). Η ενδεχόμενη τέλεση απάτης εξετάζεται αναφορικά με τις μετέπειτα επιμέρους περιουσιακές διαθέσεις, υπό τη μορφή της μηνιαίας καταβολής των μισθών από τον εργοδότη, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της καταλήψεως θέσης δια της υφαρπαγής ψευδούς βεβαιώσεως ή της προσκόμισης πλαστών τίτλων. Ενδεικτική στον χώρο της νομολογίας είναι η γνωστή περίπτωση της συνταξάσας σε διαγωνισμό την έκθεση ιδεών της υποψήφιας αδελφής της, ώστε να πετύχει να προσληφθεί η τελευταία ως μη πτυχιούχος υπάλληλος για τον λογιστικό κλάδο της τότε Γενικής Τράπεζας ¹¹⁸. Σημειώνεται, πάντως, ότι με την πράξη της κακουργηματικής πλαστογραφίας στην προκείμενη περίπτωση, θεωρήθηκε πως εθίγη η περιουσία άλλων συνυποψηφίων.

γ . Η χρήση πλαστού τίτλου για την κατάληψη θέσεως εργασίας

Οι συνηθέστερες περιπτώσεις απάτης περί την πρόσληψη που αντιμετωπίζονται από τα δικαστήρια και έχουν απασχολήσει και το Ανώτατο Ακυρωτικό είναι εκείνες που αφορούν την προσκόμιση ή επίκληση πλαστού εγγράφου ως δικαιολογητικού αποδεικνύοντος την ύπαρξη κάποιου τυπικού προσόντος για τη διεκδικούμενη θέση.

Η άποψη που κρατούσε μέχρι το *έτος 2014* στην ελληνική νομολογία ήταν ότι για τον *προσδιορισμό* της βλάβης τόσο στο έγκλημα της απάτης όσο και σε άλλα αντίστοιχης φύσεως εγκλήματα *συνυπολογίζεται* στη ζημία του παθόντος η τυχόν αποκατάσταση της περιουσιακής του μείωσης από τον δράστη του σε βάρος του

¹¹⁸ ΑΠ 1544/1984, ΠοινΧρον 1985.488

εγκλήματος στα πλαίσια, όμως, της ίδιας δικαιοπραξίας. Αν μετά το σχετικό συνυπολογισμός προέκυπτε ότι η περιουσία είχε επαυξηθεί όσο είχε προηγουμένως μειωθεί, τότε έγκλημα δεν τελείτο¹¹⁹. Με τις παραδοχές αυτές η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων, βρισκόταν, μάλιστα, σε πλήρη αρμονία με τα κρατούντα στα πλαίσια του αστικού και εργατικού δικαίου, ως προς την αντιμετώπιση της ωφέλειας του εργοδότη σε περιπτώσεις ακυρώσιμων λόγω απάτης συμβάσεων¹²⁰.

Ενδεικτική της τάσης αυτής της νομολογίας υπήρξε **η υπ' αριθμ 1477/1990** απόφαση του Αρείου Πάγου,¹²¹ με την οποία επικυρώθηκε το σκεπτικό της απόφασης του Εφετείου Κακουργημάτων με την οποία η αναιρεσείουσα είχε καταδικαστεί μεταξύ άλλων για την πράξη της απάτης, διότι είχε πετύχει από κοινού με συγκατηγορούμενή της να καταταχθούν σε πίνακα επιτυχόντων, κατόπιν διαγωνισμού για την πρόσληψη προσωπικού της ΔΕΗ, παριστάνοντας έτσι ψευδώς προς την εξεταστική επιτροπή ότι ε γνώριζαν την αγγλική γλώσσα, όπως απαιτείτο. Ειδικότερα, οι κατηγορούμενες με τη βοήθεια μέλους της επιτροπής αντικατέστησαν, σε μεταγενέστερο της εξέτασης χρόνο, τα αρχικά γραπτά εξέτασης της αγγλικής γλώσσας, που είχαν οι ίδιες συντάξει, με άλλα γραπτά τα οποία ομοίως συνέταξαν οι ίδιες, με ορθό αυτή τη φορά περιεχόμενο, προκειμένου να βαθμολογηθούν με πολύ καλό βαθμό, ενώ στην πραγματικότητα δεν γνώριζαν τη γλώσσα αυτή και συνεπεία των ενεργειών τους αυτών να πετύχουν την κατάταξή τους στον πίνακα επιτυχόντων.

Με την καταδικαστική απόφαση έγινε δεκτό ότι τελέστηκε μεν το αδίκημα της απάτης, εις βάρος όμως των συνυποψηφίων τους! Πιο συγκεκριμένα, έγινε δεκτό ότι με τις ενέργειες αυτές υπήρξε σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους *«το οποίο συνίσταται στην αρρήκτως συνδεδεμένη με την επιτυχία της στον διαγωνισμό πρόσληψή της (με αποδοχή της προτάσεως προς σύναψη συμβάσεως εργασίας από την ΔΕΗ) ως μόνιμης υπαλλήλου και στην απόλαυση των οικονομικών ωφελημάτων από την πρόσληψή της (μισθοδοσία) και να προξενήσουν βλάβη σε ξένη περιουσία»*, διέκρινε όμως η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ότι **«η βλάβη έγινε στις λοιπές**

¹¹⁹ ΠεντΕφΑ0 575/2018 ΠοινΔικ 2018.866, με σχόλια Τσάκωνα

¹²⁰ Όπως έχει ήδη προαναφερθεί η κρατούσα άποψη στη νομολογία δέχεται ότι θεμελιώνεται αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού σε βάρος του Δημοσίου και των ΝΠΔΔ, ακόμα και όταν ο εργαζόμενος έχει παρατύπως «διοριστεί» σε θέση που δεν προβλέπεται από το οργανόγραμμα της υπηρεσίας

¹²¹ ΑΠ 1477/1990, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

συνυποψήφιος και ειδικότερα στην α' επιλαχούσα γ' κατά σειράν επιτυχίας, η οποία ασφαλώς αν δεν μεσολαβούσε η κατά τον παραπάνω τρόπο αντικατάσταση των γραπτών της αναιρεσείουσας - κατηγορουμένης, δεν θα ματαιωνόταν ο παραπάνω διαγωνισμός και έτσι θα καταλάμβανε αυτή την θέση β' στο νομό ... και θα προσλαμβάνονταν στη θέση της, με όλα τα ευμενή για την επιλαχούσα οικονομικά οφέλη (μισθοδοσία)».

Μετά και την αποκάλυψη, τα τελευταία έτη, ιδίως **μετά το 2015**, πλείστων περιπτώσεων στον Δημόσιο Τομέα υπαλλήλων που είχαν προσληφθεί με πλαστά πτυχία και πιστοποιητικά τυπικών προσόντων, παρατηρήθηκε μια μεταστροφή της νομολογίας ως προς τον τρόπο που τα ποινικά δικαστήρια αντιμετώπιζαν το ζήτημα της περιουσιακής βλάβης του εργοδότη (εν προκειμένω του Δημοσίου). Η επιδίωξη, σε νομοθετικό επίπεδο, αποκατάστασης της έως τότε ανεξέλεγκτης, ομολογουμένως, κατάστασης που είχε δημιουργηθεί στο δημόσιο τομέα με το διορισμό, χιλιάδων (όπως απεδείχθη) υπαλλήλων, αποτυπώθηκε στο Ν. 4305/2014 με τον οποίον κατέστη υποχρεωτικός ο έλεγχος νομιμότητας όλων των πτυχίων, πιστοποιητικών και λοιπών στοιχείων του προσωπικού μητρώου του συνόλου των υπαλλήλων του ευρύτερου δημοσίου τομέα.

Διαφωτιστική της βούλησης του νομοθέτη με το εν λόγω μέτρο είναι η σχετική Αιτιολογική Έκθεση, σύμφωνα με την οποία «Ο έλεγχος της γνησιότητας πτυχίων, πιστοποιητικών και λοιπών δικαιολογητικών, τα οποία ελήφθησαν υπόψη για την επιλογή και την πρόσληψη υπαλλήλου μέσα από διαγωνιστικές και άλλες διαδικασίες στο παρελθόν αλλά και για την κατάταξη και τη βαθμολογική και μισθολογική τους εξέλιξη, κατέδειξε ότι σε αρκετές περιπτώσεις τα στοιχεία που είχαν υποβληθεί δεν ήταν γνήσια. Τα αποτελέσματα του ελέγχου αυτού έδειξαν ότι μια απατηλή συμπεριφορά, με έντονη ηθική απαξία, είχε πολύ μεγαλύτερη διάδοση από αυτήν που αναμενόταν και ότι αρκετοί υπάλληλοι ασκούσαν καθήκοντα που δεν αντιστοιχούσαν στα τυπικά και ουσιαστικά τους προσόντα, αλλά και ότι παραμέρισαν άλλους συναδέλφους τους των οποίων προηγήθηκαν κατ' επίκληση των αναληθών στοιχείων. Κατεφάνη από τα παραπάνω η ανάγκη να αποκατασταθεί η βεβαιότητα της υπηρεσίας ότι γίνεται ορθή αντιστοίχιση προσόντων και καθηκόντων, ακόμη περισσότερο όμως να αποκατασταθεί η αξιοκρατία κατά την επιλογή, τοποθέτηση, την προαγωγή και τις εν γένει υπηρεσιακές μεταβολές των υπαλλήλων. Για τον λόγο αυτόν καθιερώνεται ως ουσιώδης τύπος της διαδικασίας που προηγείται του διορισμού ή της

προσλήψεως ενός υπαλλήλου στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα ο έλεγχος της γνησιότητας των δικαιολογητικών που έχει υποβάλει»

Μετά ταύτα, σε νομολογιακό επίπεδο, αφορμή για την προαναφερθείσα μεταστροφή αποτέλεσε η **υπ' αριθμ. 196/2015** απόφαση του Αρείου Πάγου, η θέση της οποίας μετέπειτα υιοθετήθηκε από το σύνολο σχεδόν των αποφάσεων των Δικαστηρίων της ουσίας και των βουλευμάτων των Δικαστικών Συμβουλίων, που χωρίς να αναγνωρίζουν καμία εξαίρεση χρησιμοποίησαν αυτολεξεί τη διατύπωσή σε όλες τις περιπτώσεις τίθετο ζήτημα παραπλάνησης του εργοδότη για την πρόσληψη σε θέση Δημοσίου¹²². Μετά την απόφαση αυτή, παραγνωρίζεται πλέον εντελώς το θεμελιώδες υπερασπιστικό επιχείρημα, ότι η περιουσιακή ζημία μπορεί να αντισταθμίζεται από ισάξια αντιπαροχή¹²³.

Συγκεκριμένα, η ΑΠ 196/2015 ενώ επανέλαβε την πάγια θέση της θεωρίας και μέχρι τότε νομολογίας ότι **«δεν υπάρχει βλάβη όταν η ζημία που επήλθε από την απατηλή συμπεριφορά του εξαπατώντος ισοσταθμίζεται από μία ισάξια αντιπαροχή η οποία περιήλθε στον εξαπατηθέντα από την πράξη την οποία αυτός παραπείσθηκε να διαπράξει»**, διευκρίνισε, παράλληλα, ότι η θέση αυτή γίνεται δεκτή μόνον όταν **«η αντιπαροχή είναι νόμιμη»**. Τέτοια περίπτωση, υπάρχει για παράδειγμα, σύμφωνα με την υπό κρίσιν απόφαση, όταν **«κάποιος προσκομίζοντας πλαστό πτυχίο, πετύχει να προσληφθεί σε δημόσια θέση, καίτοι δεν έχει τα νόμιμα προσόντα να καταλάβει αυτή την θέση και συνεπώς να παράσχει τις υπηρεσίες που παρέχει όποιος έχει τις απαιτούμενες γνώσεις και τα νόμιμα προσόντα, και προσελήφθη εκ του λόγου αυτού παρανόμως, οπότε και δεν μπορεί να επικαλεσθεί ότι η ζημία του Δημοσίου από την καταβολή σ' αυτόν αποδοχών της θέσεως που παρανόμως κατέλαβε έχει ισοσταθμισθεί από την παροχή της (μη νόμιμης) εργασίας του και ότι, επομένως, δεν έχει τελεσθεί το έγκλημα της απάτης.»**

Συγκεκριμένα, η παραπάνω κατηγορούμενη, παρέστησε εν γνώσει της ψευδώς προς τη Γενική Διεύθυνση Υγείας - Διεύθυνση Προσωπικού, ότι πληρούσε τις

¹²² Βλ. Μπαλτά Σ., ό.π., ο οποίος ορθώς εντοπίζει την ανάγκη οριοθέτησης του ερμηνευτικού εύρους της ΑΠ 196/2015, «ενόψει της εφαρμογής των διατάξεων του **N 4305/2014**, ιδίως του άρθρου 28 παρ. 8 αυτού, που επιβάλλει τη διενέργεια ελέγχου νομιμότητας όλων των πτυχίων, πιστοποιητικών και λοιπών στοιχείων του προσωπικού μητρώου του συνόλου των υπηρετούντων υπαλλήλων σε δημόσιες υπηρεσίες, Ανεξάρτητες Αρχές, ΟΤΑ α' και β' βαθμού και στις επιχειρήσεις τους, σε ΝΠΔΔ και κρατικά ΝΠΙΔ και στις δημόσιες επιχειρήσεις».

¹²³ Βλ. Μπαλτά Σ., ό.π.

προϋποθέσεις για να προσληφθεί σε Δημόσιο Νοσοκομείο ως ιατρός με ειδικότητα χειρουργικής, ως επίσης κατείχε νόμιμα πτυχίο Ιατρικής Σχολής του εξωτερικού νομίμως αναγνωρισμένο από τις αρμόδιες Αρχές, ως επίσης και σχετική άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Με τον τρόπο αυτόν η κατηγορούμενη σε πρόσληψή της σε Δημόσιο Νοσοκομείο με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου. Στην πραγματικότητα, όμως η κατηγορούμενη ουδέποτε είχε λάβει πτυχίο Ιατρικής Σχολής, ο δε προσκομισθείς προς αναγνώριση στο ΔΙΚΑΤΣΑ τίτλος σπουδών δεν ήταν γνήσιος αλλά πλαστός.

Έτσι, κρίθηκε ότι η συγκεκριμένη κατηγορούμενη είχε τελέσει τις πράξεις αφενός μεν **της απάτης** σε βάρος του Ελληνικού Δημοσίου, με αντίστοιχο δικό της παράνομο περιουσιακό όφελος, ενόψει του ότι η ίδια δεν είχε δικαίωμα να προσληφθεί και να ασκεί το επάγγελμα του ιατρού, αφού δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις του νόμου αφετέρου δε **της υφαρπαγής ψευδούς βεβαιώσεως** με το να πετύχει την εγγραφή της στον οικείο Ιατρικό Σύλλογο.

Καθίσταται σαφές ότι η εν λόγω απόφαση δεν αφορά σε οποιαδήποτε θέση εργασίας, αλλά σε περίπτωση εργαζομένης ως ιατρού – χειρουργού, η οποία χωρίς να έχει καν την ιδιότητα αυτή, προσελήφθη με πλαστό πτυχίο και ασκούσε ένα από τα κατεξοχήν λειτουργήματα, για τα οποία απαιτείται σύμφωνα με τον νόμο αλλά και τον Ιατρικό Κώδικα Δεοντολογίας η λήψη σχετικού πτυχίου και συναφούς αδείας ασκήσεως επαγγέλματος, ώστε να διασφαλίζεται ότι παρέχονται τα εχέγγυα της *lege artis* εκπλήρωσης των υπηρεσιών του ασκούντος το λειτούργημα.

Ακολουθώς, η προβληματική της ισάξιας αντιπαροχής αποτέλεσε αντικείμενο και του **υπ' αριθμ. 4485/2015** βουλεύματος του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Αθηνών¹²⁴, με το οποίο απορρίφθηκε ο ισχυρισμός του κατηγορουμένου ότι το Δημόσιο δεν υπέστη ζημία, δεδομένου ότι, καθ' όλο το χρονικό διάστημα που διατηρήθηκε ενεργός η εργασιακή του σχέση, προσέφερε την εργασία του, με αποτέλεσμα να μην στοιχειοθετείται η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, αφού η ζημία του Δημοσίου από την καταβολή του μισθού αντισταθμίζεται από ισάξια αντιπαροχή. Η αιτιολογία του παραπάνω βουλεύματος στηρίχθηκε στο γεγονός ότι **δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι νομίμως για το ελληνικό Δημόσιο λαμβάνει αυτός μισθός εκ του λόγου ότι προσερχόταν στην εργασία του, διότι αυτό δεν συνιστά άνευ ετέρου ισάξια αντιπαροχή, καθ' όσον ο εργοδότης απέβλεπε σε**

¹²⁴ ΣυμβΠλημΑθ 4485/2015, ΠοινΔικ 2016.404

*συγκεκριμένες ιδιότητες που εξασφαλίζουν ένα **minimum** εγγυήσεων στο δημόσιο τομέα.*

Ομοίως, με το *υπ' αριθμ. 146/2016*¹²⁵ βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Πατρών κρίθηκε ότι πρέπει να παραπεμφθεί ο κατηγορούμενος για κακουργηματική απάτη σε βάρος δημοτικής περιουσίας, κακουργηματική πλαστογραφία μετά χρήσεως και ψευδή υπεύθυνη δήλωση. Συγκεκριμένα, ο κατηγορούμενος στην περίπτωση αυτή προκειμένου να διορισθεί σε κενή οργανική θέση κλάδου ΤΕ οικονομικού – λογιστικού του Δήμου και η οποία προκηρύχθηκε από τον ΑΣΕΠ, κατήρτισε εξ υπαρχής πλαστό πτυχίο και συγκεκριμένα φωτοαντίγραφο πτυχίου λογιστικής ΤΕΙ, ώστε δήθεν να φαίνεται ότι είναι πτυχιούχος αυτού. Εν συνεχεία δε, προσκόμισε το πλαστό αυτό πτυχίο στην αρμόδια επιτροπή ΑΣΕΠ, πετυχαίνοντας να καταταγεί στον πίνακα διοριστέων υποψηφίων.

Ο εδώ κατηγορούμενος αναφορικά με την πράξη της απάτης προέβαλε τον συνήθη ισχυρισμό *ότι δεν επήλθε περιουσιακή ζημία του Δήμου, λόγω πλήρους ισάξιας αντιστάθμισης από την ισάξια αντιπαροχή των υπηρεσιών το.* Η αιτίαση με την οποία απορρίφθηκε το επιχείρημά του ήταν ότι *«ναι μεν ο κατηγορούμενος είχε την εμπειρία και τις ικανότητες να ανταπεξέλθει στα καθήκοντα του, πλην όμως στερούνταν το απαιτούμενο κατά τους όρους της προκήρυξης, τυπικό προσόν του τίτλου σπουδών και, έτσι, ο διορισμός του δεν είναι νόμιμος»*.¹²⁶

Με το *υπ' αριθμ. 78/2017* βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Πειραιά, κρίθηκε ότι πρέπει να γίνει παραπομπή της κατηγορουμένης για τέλεση κακουργηματικής απάτης και πλαστογραφίας εις βάρος ΝΠΙΔ (Νοσοκομείο) που επιχορηγείτο από το Δημόσιο. Κατ' ακριβολογία, στην υπό κρίσιν περίπτωση η κατηγορούμενη φέρετο να έχει καταρτίσει και προσκομίσει πλαστό τίτλο σπουδών (απολυτήριο Λυκείου), προκειμένου να συμμετάσχει στο πιλοτικό πρόγραμμα απόκτησης εργασίας εμπειρίας ανέργων έναντι αμοιβής και, ακολούθως, πρόσληψή της σε κενή οργανική θέση ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου ειδικότητας ΔΕ. Εν συνεχεία, στο πλαίσιο κινητικότητας υπαλλήλων, συναίνεσε, για τη μεταφορά της σε συνιστώμενη προσωποπαγή θέση κατηγορίας ΥΕ κλάδου Βοηθητικού Υγειονομικού

¹²⁵ ΣυμβΕφΠατρ 146/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹²⁶ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι κατά την αντίθετη πρόταση του Εισαγγελέως κ. Μπισμίκη, η δημοτική περιουσία δεν υπέστη βλάβη, δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος υπάλληλος είχε επιδείξει άριστη επίδοση στην εργασία του, ενώ οι εξίσου άριστες εκθέσεις αξιολόγησής του συνηγορούσαν υπέρ της επαγγελματικής του επάρκειας.

Προσωπικού σε Νοσοκομείο, «με την ίδια σχέση εργασίας», παρότι γνώριζε, όπως δέχθηκε το βούλευμα, ότι δεν ανήκε στην κατηγορία αυτή, ελλείψει γνησίου απολυτηρίου λυκείου, με σκοπό να πετύχει τη κατάληψη της άνω θέσης εργασίας, επικαλούμενη εκ νέου, ότι ως προέκυπτε από το μητρώο της ως υπαλλήλου του Δήμου, κατείχε τα νόμιμα προσόντα, μεταξύ των οποίων ως προαπαιτούμενο δικαιολογητικό απόδειξης αυτών, ότι ήταν κάτοχος τίτλου σπουδών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το Συμβούλιο, εδώ, χρησιμοποιώντας ad hoc το σκεπτικό της ΑΠ 196/2015 επανέλαβε ότι *«ναι μεν δεν υπάρχει βλάβη όταν η ζημία που επήλθε από την απατηλή συμπεριφορά του εξαπατώντος ισοσταθμίζεται από μία ισάξια αντιπαροχή η οποία περιήλθε στον εξαπατηθέντα από την πράξη την οποία αυτός παραπείσθηκε να διαπράξει, πλην αυτό προϋποθέτει ότι η αντιπαροχή είναι νόμιμη»*.

Η πλήρης δε απομείωση της εργασίας που είχε παρασχεθεί αποτυπώθηκε στο συμπέρασμα του βουλεύματος ότι *«Συνεπεία δε, της απατηλής αυτής συμπεριφοράς της, οι υπηρεσίες των άνω νομικών προσώπων, της κατέβαλλαν μισθό που πραγματικά δεν δικαιούταν, αγνοώντας σαφώς την πλαστότητα του ως άνω απολυτηρίου τίτλου σπουδών ΔΕ, διότι αν γνώριζαν την πραγματική κατάσταση των ατομικών προσόντων της, δεν θα ενέδιδαν στην, κατ' εξακολούθηση εκ μέρους της, παράσταση των ψευδών αυτών περιστατικών, εν γνώσει της αναλήθειάς τους, με την ταυτόχρονη αθέμιτη αποσιώπηση των αληθών, με αποτέλεσμα, τα άνω νομικά πρόσωπα, να υποστούν ζημία συμποσούμενη»*.

Αλλά και με το υπ' αριθμ. 1622/2017 βούλευμα¹²⁷ του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, παραπέμφθηκε για απάτη τελεσθείσα κατ' εξακολούθηση και με την επιβαρυντική περίσταση του Ν. 1608/1950, υπάλληλος που είχε προσληφθεί στον κλάδο ΥΕ Βοηθητικού Υγειονομικού Προσωπικού ειδικότητας τραυματιοφορέων, κατόπιν προσκομίσεως πλαστού τίτλου Γυμνασίου! Έτσι, κρίθηκε ότι η κατηγορουμένη έβλαψε την περιουσία του Δημοσίου πείθοντας τους αρμόδιους υπαλλήλους του αντίστοιχου φορέα που την απασχολούσε να της καταβάλουν το ποσό που εισέπραξε ως μισθοδοσία. Μάλιστα, η απάτη θεωρήθηκε τελεσθείσα, εν προκειμένω, δια παραλείψεως, ήτοι παρασιωπήσεως (κατ' εξακολούθηση) του αληθινού γεγονότος, ότι δεν κατείχε απολυτήριο Γυμνασίου από την ημέρα της πρόσληψής της έως και την ημέρα της διαπίστωσης της πλαστότητας του τίτλου.

¹²⁷ Αντλήθηκε από Μέτο Στ., Πλαστά πτυχία και διορισμοί στο Δημόσιο, ΠοινΔικ 2018.613

Όμοια υπήρξε η κρίση του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών και στο *υπ' αριθμ. 1956/2017* βούλευμά του¹²⁸, με το οποίο παραπέμφθηκε, όπως παραπάνω για απάτη σε βαθμό κακουργήματος και για πλαστογραφία μετά χρήσεως!, υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις του Ν. 1608/1950, ο κατηγορούμενος, ο οποίος αφενός μεν υπέβαλε, αιτούμενος πρόσληψή του ως υπαλλήλου Φύλαξης Καταστημάτων Κράτησης, νοθευμένο ως προς τη βαθμολογία το απολυτήριο λυκείου (αναγράφοντας ψευδώς ότι είχε βαθμό «15» αντί του πραγματικού «13,7»), προκειμένου να παραπλανήσει την αρμόδια προς αξιολόγηση των αιτήσεων Επιτροπή και να επιτύχει την πρόσληψή του στην ως άνω θέση, αφετέρου δε, παρασιώπησε αθέμιτα, σύμφωνα με το βούλευμα, παρότι *είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση επί τη βάση της καλής πίστης που συνδέει τον δημόσιο υπάλληλο με την Υπηρεσία του, ελάμβανε για μεγάλο χρονικό διάστημα* (και συγκεκριμένα για το διάστημα από Οκτώβριο 2005 έως Δεκέμβριο 2015) μηνιαίους μισθούς, συνολικού που υπερέβαιναν τις 170.000 ευρώ, με αντίστοιχη βλάβη του Δημοσίου, αφού ο διορισμός του ήταν παράνομος. Η βλάβη δηλαδή και εν προκειμένω κρίθηκε ότι ισούται με το συνολικό ποσό που έλαβε ο υπάλληλος για όσο διάστημα παρείχε υπηρεσίες.

Παρά τις πλείστες αποφάσεις που δέχθηκαν, ότι υφίσταται ζημία του Δημοσίου από την «παρانونόμως» παρασχεθείσα εργασία των υπαλλήλων, που σημειωτέον στις περισσότερες περιπτώσεις οι υπάλληλοι διορίστηκαν σε θέσεις, όπου δεν απαιτούνται παρά ελάχιστα τυπικά προσόντα, εκμηδενίζοντας στο σύνολό της αξίας αυτών των υπηρεσιών, στη νομολογία βρήκε απήχηση σε μικρότερο βαθμό και η αντίθετη άποψη. Έτσι, με την *υπ' αριθμ. 637/2017* απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πλημμελημάτων Αθηνών¹²⁹ η κατηγορούμενη αθωώθηκε κατά πλειοψηφία για απάτη κατ' εξακολούθηση ιδιαιτέρως μεγάλης αξίας εις βάρος του Ελληνικού Δημοσίου. Στην υπόθεση αυτή η κατηγορούμενη (υπάλληλος σε θυρίδα εξυπηρέτησης κοινού) είχε παρασιωπήσει από τους αρμόδιους υπαλλήλους ανθρώπινου δυναμικού της Περιφέρειας Αττικής ότι δεν πληροί τις νόμιμες προϋποθέσεις μετάταξης από θέση κατηγορίας ΥΕ σε θέση κατηγορίας ΔΕ, προσκομίζοντας πλαστό απολυτήριο Λυκείου. **Το Δικαστήριο ακολουθώντας το**

¹²⁸ ΠοινΧρον 2018.711

¹²⁹ Αντλήθηκε από τον ιστότοπο www.pikramenoslaw.gr

κριτήριο της ισάξιας αντιπαροχής αποφάνθηκε ότι δεν στοιχειοθετείτο η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, αφού δεν υπήρξε ζημία του Δημόσιου, δεδομένου ότι η κατηγορούμενη προσέφερε πραγματική και ποιοτική εργασία σε θέση που δεν απαιτούσε εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες.

Επιπλέον, σύμφωνα με τη γνώμη της πλειοψηφίας τα ποσά που η κατηγορούμενη εισέπραξε τα δικαιούνταν, αφού ακόμα και επί άκυρης σύμβασης εργασίας ο εργαζόμενος δικαιούται αμοιβή για την παρασχεθείσα εργασία του. Κατά το ενδιαφέρον σκέλος του σκεπτικού της απόφασης, *«η πρόσληψή της ναι μεν δεν ήταν σύννομη, πλην όμως δεν προκύπτει σκοπός της να βλάψει το Δημόσιο, με αντίστοιχο δικό της παράνομο περιουσιακό όφελος, καθώς για όσο χρονικό διάστημα, της κατέβαλλε τις αντίστοιχες της θέσης της αποδοχές, η κατηγορούμενη παρείχε τις ως άνω υπηρεσίες της, όντας συνεπής στις απορρέουσες από τη θέση αυτή υποχρεώσεις της, δοθέντος μάλιστα ότι η συγκεκριμένη θέση εργασίας δεν απαιτούσε εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες και επομένως η έλλειψη του ως άνω τίτλου σπουδών, δεν μπορούσε αντικειμενικά να επηρεάσει την ποιότητα των παρεχομένων από αυτήν υπηρεσιών. Άλλωστε, δεν προέκυψε ότι η κατηγορούμενη, ως υπάλληλος στη θυρίδα εξυπηρέτησης κοινού, χωρίς τον ως άνω απολυτήριο τίτλο σπουδών, είχε υποδεέστερες ικανότητες και δεξιότητες από κάποιον που κατείχε τον τίτλο αυτό. Ουδεμία συνεπώς ζημία επήλθε εξ αυτού του λόγου στο Δημόσιο, αφού η κατηγορούμενη προσέφερε πραγματική εργασία, σχετικές δε αμοιβές, που της καταβλήθηκαν, θα τις εισέπραττε οποιοσδήποτε άλλος παρείχε τις ως άνω υπηρεσίες, εάν δεν τις παρείχε η κατηγορούμενη»*. Έτσι, το παραπάνω δικαστήριο της ουσίας κατέληξε στο συμπέρασμα πως *«τα ποσά που η κατηγορούμενη εισέπραξε, τα δικαιούνταν ανεξαρτήτως του σύννομου ή μη χαρακτήρα της πρόσληψής της, αφού και επί άκυρης σύμβασης εργασίας ο εργαζόμενος δικαιούται αμοιβή για την παρασχεθείσα εργασία του, έστω και υπό μορφή αποζημίωσης, κατά τις διατάξεις του ΑΚ περί αδικαιολογήτου πλουτισμού»*.

Άλλη σχετική ενδιαφέρουσα απόφαση ήταν η *υπ' αριθμ. 327/2017*¹³⁰ του Εφετείου Αθηνών, η οποία διέλαβε στο σκεπτικό της, ότι *«Η πρόσληψή της ναι μεν δεν ήταν σύννομη, πλην όμως δεν προκύπτει σκοπός της να βλάψει το Δημόσιο, με αντίστοιχο δικό της παράνομο περιουσιακό όφελος, καθώς για όσο χρονικό διάστημα, της κατέβαλλε τις αντίστοιχες της θέσης της αποδοχές, η κατηγορούμενη παρείχε τις ως*

¹³⁰ ΕφΑθ 327/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

άνω υπηρεσίες της, όντας συνεπής στις απορρέουσες από τη θέση αυτή υποχρεώσεις της, δοθέντος μάλιστα ότι η συγκεκριμένη θέση εργασίας δεν απαιτούσε εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες και επομένως η έλλειψη του ως άνω τίτλου σπουδών, δεν μπορούσε αντικειμενικά να επηρεάσει την ποιότητα των παρεχομένων από αυτήν υπηρεσιών. Εν συνεχεία η απόφαση τονίζει, ότι «Άλλωστε δεν προέκυψε ότι η κατηγορούμενη, ως υπάλληλος στη θυρίδα εξυπηρέτησης κοινού, χωρίς τον ως άνω απολυτήριο τίτλο σπουδών, είχε υποδεέστερες ικανότητες και δεξιότητες από κάποιον που κατείχε τον τίτλο αυτό. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα πως «Ουδεμία ζημία επήλθε εξ αυτού του λόγου στο Δημόσιο, αφού η κατηγορουμένη προσέφερε πραγματική εργασία, τις σχετικές δε αμοιβές, που της καταβλήθηκαν, θα τις εισέπραττε οποιοσδήποτε άλλος παρείχε τις ως άνω υπηρεσίες, εάν δεν τις παρείχε η κατηγορούμενη. Συνεπώς, τα ως άνω ποσά που η κατηγορούμενη εισέπραξε, τα δικαιούνταν ανεξαρτήτως του σύννομου ή μη χαρακτήρα της πρόσληψής της, αφού και επί άκυρης σύμβασης εργασίας ο εργαζόμενος δικαιούται αμοιβή για την παρασχεθείσα εργασία του, έστω και υπό μορφή αποζημίωσης, κατά τις διατάξεις του ΑΚ περί αδικαιολογήτου πλουτισμού (τα δε επιδόματα (δώρα) εορτών, αποδοχές αδείας και επιδόματα αδείας δικαιούνται ευθέως εκ του νόμου. Με βάση όσα προαναφέρθηκαν στη μείζονα σκέψη και όσα αποδείχθηκαν δεν στοιχειοθετείται αντικειμενικά το έγκλημα της απάτης, καθόσον το σύνολο των αποδοχών, που το Δημόσιο κατέβαλε στην κατηγορουμένη εξαιτίας της απατηλής συμπεριφοράς της, ισοσταθμίστηκε με την ισάξια αντιπαροχή της – παροχή υπηρεσιών της – και συνεπώς πρέπει να κηρυχθεί αθώα κατά πλειοψηφία κατά τα ειδικότερα στο διατακτικό»¹³¹.

Τέλος, με την πρόσφατη υπ' αριθμ. 575/2018 απόφαση του Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών¹³² κηρύχθηκε αθώα η κατηγορούμενη δημόσια υπάλληλος, η οποία κατά τον διορισμό της προσκόμισε πλαστό απολυτήριο Λυκείου, καθώς η παροχή μισθών εκ μέρους του Δημοσίου ισοσταθμίστηκε από ισάξια αντιπαροχή της κατηγορουμένης, ήτοι την παρασχεθείσα εκ μέρους της εργασία. συνεπώς ουδεμία βλάβη υπέστη το Δημόσιο. άλλωστε για την εν λόγω θέση δεν απαιτούνται ιδιαίτερες γνώσεις και άλλες πνευματικές δεξιότητες και επομένως η έλλειψη του εν λόγω τίτλου σπουδών δεν μπορούσε αντικειμενικώς να επηρεάσει την ποιότητα των παρεχομένων από την κατηγορουμένη υπηρεσιών. Ειδικότερα, κρίθηκε

¹³¹ ΑΠ 627/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 131/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹³² ΣυμβΕφΚακΑθ 575/2018, ΠοινΔικ 2018.613

ότι «δεν προέκυψε ότι η κατηγορούμενη, χωρίς τον άνω απολυτήριο τίτλο σπουδών, είχε υποδέεστερες ικανότητες και δεξιότητες από κάποιον που κατείχε τον τίτλο αυτόν».

1.3 Η αντιμετώπιση του ζητήματος στα πλαίσια της γερμανικής έννομης τάξης

Η απάτη περί την πρόσληψη αποτελεί, κατά τη γερμανική θεωρία¹³³, ειδικότερη περίπτωση απάτης κατά τη σύναψη σύμβασης, στην οποία η ζημία πρέπει να προσδιορίζεται μετά από σύγκριση της αξίας των αμοιβαίων συμβατικών απαιτήσεων. Αν η αξίωση του εργοδότη έναντι του προσληφθέντος για παροχή εργασίας υπολείπεται της αξίωσης του εργαζομένου για την καταβολή του μισθού, η ζημία του εργοδότη θεωρείται, ότι έχει ήδη επέλθει. Η βλάβη, δηλαδή, έγκειται, όπως και παρ' ημίν, στο ότι η ποιότητα της υποσχεθείσας παροχής περί εκτελέσεως της υπηρεσίας δεν είναι ισάξια με το συμφωνηθέντα μισθό¹³⁴.

Έτσι, γενικά ισχύει, ότι ακόμη και η απόκρυψη του εγκληματικού παρελθόντος του υποψηφίου δεν αρκεί καθαυτή για την στοιχειοθέτηση βλάβης, εφόσον υπάρχει η αντιστοιχία της απόδοσης προς τις απαιτήσεις για την απαιτούμενη θέση. Τούτο δε, διότι ο κίνδυνος για διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων που γεννάται με την κατάληψη μιας ευνοϊκής προς τούτο θέσης εργασίας δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί περιουσιακή διάθεση από μέρους του εργοδότη¹³⁵. Ειδικά όμως ως προς το τελευταίο ζήτημα, έχει αναπτυχθεί η θεωρία ότι δημιουργείται ειδικός περιουσιακός κίνδυνος τουλάχιστον στις περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες ο υποψήφιος έχει καταδικαστεί για έγκλημα στρεφόμενο κατά της περιουσίας, εφόσον στη θέση που προσλαμβάνεται του παρέχεται η εξουσία να διαθέτει σημαντικά περιουσιακά στοιχεία της εταιρείας¹³⁶.

Περαιτέρω δε, σχετικά με την ισοστάθμιση της αντιπαροχής, το Γερμανικό Ακυρωτικό (Bundesgerichtshof) επιβεβαιώνοντας την παραδοσιακή θέση για την απάτη περί την πρόσληψη, έχει προβεί στην ακόλουθη διάκριση: **i)** Όταν ο

¹³³ Βλ. Harald Langels, Strafrecht BT 4, § 17 Sonderfragen des Betrugs, σελ. 50

¹³⁴ Βλ. Kindhäuser/Neumann/Paefgen, Nomos KommentarStrafgesetzbuch Band 3, 5. Auflage, 2017, σελ. 718-719

¹³⁵ Βλ. Πατεράκη σε Κουράκη, σελ. 201, υποσημ. 628 και εκεί παραπομπές σε γερμανική βιβλιογραφία και νομολογία, Tiedmann, LK, 11, Auflage, BGH NJW 1978, 2042

¹³⁶ BGH St 17, 254, NJW 1978, 2042, Otto § 51 VI 3

υποψήφιος δημιουργεί πλάνη στον εργοδότη του ως προς τα τυπικά επαγγελματικά προσόντα που απαιτούνται για τη συγκεκριμένη θέση, οδηγούμαστε σε βλάβη του εργοδότη (συνιστάμενη σε υποχρέωση καταβολής το μισθού), ακόμη και αν η απόδοση του εργαζομένου είναι ικανοποιητική, διότι σύμφωνα με την προσωπική πλευρά της ζημίας, ελλείπει η εγγύηση προσήκουσας εκτέλεσης της εργασίας που παρέχεται από την ύπαρξη του προσόντος αυτού. Αυτό συμβαίνει κάθε φορά που ο εργαζόμενος στερείται μια τυπική προϋπόθεση, χωρίς την οποία δεν επιτρέπεται η ίδια η άσκηση του συγκεκριμένου επαγγέλματος. Έτσι, θεωρείται σε κάθε περίπτωση άχρηστη η εργασία που παρέχει κάποιος ως ιατρός, δεδομένου ότι το επάγγελμα αυτό μπορεί να το ασκήσει μόνον αυτός που έχει την απαιτούμενη άδεια επαγγέλματος¹³⁷, ενώ οποιοσδήποτε άλλος κρίνεται ως ακατάλληλος. **ii)** Όταν υπάρχει παραπλάνηση ως προς τα ατομικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προσώπου του εργαζομένου (π.χ. ηλικία), καταφάσκει η βλάβη, μόνο εάν ο εργοδότης για το γνώρισμα αυτό του προσώπου του εργαζομένου καταβάλλει ή δεσμεύεται να καταβάλει μεγαλύτερο μισθό, από αυτόν που θα κατέβαλε σε αυτόν από τον οποίον ελλείπει το γνώρισμα αυτό¹³⁸. Ειδικότερα, γίνεται δεκτό και από τη θεωρία ότι όχι τόσο επί δημοσίων υπαλλήλων, όσο και επί μισθωτών υπάλληλων και εργαζόμενων στον ιδιωτικό τομέα, αυξάνεται ο μισθός λόγω κοινωνικών παραγόντων όπως η ηλικία και η οικογενειακή κατάσταση. Παρά το γεγονός ότι μπορεί να έχει την ίδια απόδοση με κάποιον άλλον, για παράδειγμα, ο υπάλληλος που έχει ανώτερο μορφωτικό επίπεδο, μπορεί να έχει αξίωση για καταβολή υψηλότερου μισθού. Για τον λόγο αυτόν, η επαρκής απόδοση του εργαζομένου δεν θεωρείται ικανός δικαιολογητικός λόγος για την καταβολή ορισμένου ύψους αμοιβής, εάν δεν υφίστανται και άλλοι σχετικοί παράγοντες¹³⁹, όταν βέβαια προβλέπονται τέτοιοι. **iii)** Όταν υπάρχει παραπλάνηση ως προς την προσωπική καταλληλότητα (αξιοπιστία) του προσώπου θεωρείται ότι προκαλείται σε κάθε περίπτωση βλάβη (ενόψει της υποχρέωσης καταβολής του

¹³⁷ Βλ. Harald Langels, Strafrecht BT 4, § 17 Sonderfragen des Betrugs, σελ. 49.

¹³⁸ Βλ. Αποστολίδου Α., ό.π., σελ. 204 (:Σε περιπτώσεις διορισμού σε κάποια θέση το BGH αρνείται τη στοιχειοθέτηση ζημίας, όταν ο προσληφθείς είναι σε θέση να παράσχει τις απαιτούμενες για τη συγκεκριμένη θέση υπηρεσίες. Ζήτημα διαφοροποίησης τίθεται, όμως, όταν ο υποψήφιος δεν έχει τα απαιτούμενα προσόντα και προσφέρεται μεγαλύτερος μισθός εφόσον αυτά συντρέχουν)

¹³⁹ Artzt/Weber, Strafrecht, Besonderer Teil, Lehrbuch, σελ. 513

μισθού), όταν ο προσληφθείς υπάλληλος στερείται αξιοπιστίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε από αυτή την άποψη η απόφαση για την πρόσληψη να εκμηδενίζεται.

Σχετικά, η γερμανική νομολογία¹⁴⁰ αντιμετώπισε περίπτωση, στην οποία η κατηγορούμενη είχε προσκομίσει στον εργοδότη της πλαστούς τίτλους σπουδών και παλιό πιστοποιητικό ποινικού μητρώου προκειμένου να προσληφθεί σε γηροκομείο ως νοσοκόμα. Στην πραγματικότητα η υποψήφια είχε στο παρελθόν καταδικαστεί για βιαιοπραγίες, γεγονός το οποίο απέκρυψε από τον εργοδότη της. Το Δικαστήριο εδώ, αφού επανέλαβε την παραπάνω άποψη της θεωρίας, ότι δηλαδή η απάτη στην πρόσληψη αποτελεί *ιδιαίτερη μορφή απάτης και γι αυτόν τον λόγο πρέπει η ζημία να καθορίζεται μετά τη σύγκριση της υποσχεθείσας αμοιβής με την αναμενόμενη απόδοση του εργαζομένου στα καθήκοντά του*, τόνισε περαιτέρω ότι το κρίσιμο στοιχείο σε τέτοιες περιπτώσεις είναι οι συμφωνηθέντες από τα μέρη όροι εργασίας. Μάλιστα, σύμφωνα με το Δικαστήριο σε ανάλογες περιπτώσεις, πρέπει να γίνει διάκριση στο αιτιολογικό της απόφασης, ανάλογα με το εάν πρόκειται για παραπλάνηση που αφορά σε σύναψη σύμβασης εργασίας ιδιωτικού δικαίου ή διορισμό στο Δημόσιο. Μεταξύ άλλων, στην εν λόγω απόφαση διατυπώθηκε ότι στα πλαίσια σχέσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου, θεωρείται, ότι ο εργοδότης υφίσταται ζημία, εάν οι υπηρεσίες τις οποίες δύναται εν τοις πράγμασι ο συγκεκριμένος εργαζόμενος να παράσχει ισοσταθμίζουν τον καταβαλλόμενο μισθό. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις, που παρά την άποψη εκπλήρωση της υποχρέωσης εργασίας του εργαζομένου, μπορεί κατ' εξαίρεση να γίνει δεκτό ότι υφίσταται ζημία. Αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση, όταν προβλέπεται εκ του νόμου μια ιδιαίτερη σχέση εμπιστοσύνης και ο καταβαλλόμενος μισθός είναι ιδιαίτερα υψηλός, αλλά ο εργαζόμενος δεν διαθέτει τα απαραίτητα προσόντα για αυτή τη θέση, εφόσον έχει απολυθεί από την προηγούμενη εργασία του λόγω αναξιπιστίας, από τη στιγμή που και στη νέα του εργασία πρέπει να θεωρείται αξιόπιστος. Εντούτοις, το Περιφερειακό Δικαστήριο στην κρινόμενη περίπτωση, αφού διευκρίνισε, ότι υφίσταται περιουσιακή ζημία, συνιστάμενη στην μείωση της περιουσίας από την

¹⁴⁰ OLG Düsseldorf, Beschluss vom 18.11.2010, Az.: III-3 Rvs 145/10, στον ιστότοπο www.de-jure.de, με παραπομπές σε Cramer/Perron in Schönke/Schröder, StGB, 28. Aufl., §263 Rdnr. 153; Fischer, StGB, 57. Aufl., § 263 Rdnr. 152).

καταβολή του μισθού, επί απάτης κατά τη διαδικασία της πρόσληψης, διέκρινε ότι πράγματι η παρασχεθείσα εργασία υπήρξε προσήκουσα. Στην περίπτωση, δηλαδή αυτή εισάγεται σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση εξαίρεση, η οποία μάλιστα συνέτρεχε και στην κρινόμενη υπόθεση και συνεπεία αυτού η κατηγορούμενη αθωώθηκε.

Σε άλλη περίπτωση που απασχόλησε τη γερμανική νομολογία¹⁴¹, ο κατηγορούμενος είχε υποβάλλει αίτηση για του θέση αποθηκάριου σε ιδιωτική εταιρεία. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, αν και ερωτήθηκε από τον διευθυντή προσωπικού, εάν έχει βεβαρημένο ποινικό μητρώο, ο κατηγορούμενος απάντησε αρνητικά, παρότι είχε στον παρελθόν καταδικαστεί για την πράξη της κλοπής κατ' εξακολούθηση. Ο διευθυντής προσωπικού όμως συμπτωματικά πληροφορήθηκε το γεγονός από άλλου και έτσι η εταιρεία υπέβαλε μήνυση για την πράξη της απάτης, την οποία στήριζε στο γεγονός ότι ο κατηγορούμενος με το να αποκρύψει το αληθινό αυτό γεγονός, προκάλεσε πλάνη στον υπεύθυνο προσλήψεων, ο οποίος με την υπογραφή της σύμβασης εργασίας δέσμευσε τη συγκεκριμένη εταιρεία να προβεί σε περιουσιακή διάθεση καταβάλλοντας τον συμφωνηθέντα μισθό. Το Δικαστήριο στην υπόθεση αυτή αποφάνθηκε ότι ***ακόμα και στην περίπτωση αυτή που δεν είχε καταβληθεί ακόμα κανένας μισθός, η βλάβη ήταν δεδομένη και συνίστατο στον συγκεκριμένο κίνδυνο για την περιουσία της εταιρείας, έναντι της οποίας ο προσληφθείς θα είχε αξίωση αμοιβής.***

Ως προς την πρόσληψη στο δημόσιο τομέα, η οικονομική ζημία, κατά την έννοια του άρθρ. 263 του γερμανικού ΠΚ θεωρείται πάντοτε υπαρκτή, αν ο υποψήφιος προς διορισμό εξαπάτησε το Δημόσιο σχετικά με την προηγούμενη απασχόλησή του και συγκεκριμένα αναφορικά με την προσωπική του καταλληλότητα (με την έννοια της προσωπικής αξιοπιστίας), ώστε η αρμόδια για τον διορισμό Αρχή, αν γνώριζε την αλήθεια, δεν θα τον είχε προσλάβει, βάσει των σχετικών νομοθετικών διατάξεων. Αυτό ισχύει ακόμη και αν πληροί τις προϋποθέσεις για να εκπληρώσει τις εργασιακές του υποχρεώσεις στα πλαίσια της συγκεκριμένης θέσης, ως επίσης και εάν αφού προσελήφθη ως δημόσιος υπάλληλος, η παροχή της εργασίας του δεν είναι άχρηστη¹⁴².

¹⁴¹ Βλ. Harald Langels, Strafrecht BT 4, § 17 Sonderfragen des Betrugs, Seite 48-49.

¹⁴² BGHSt 45 (1), Anstellungsbetrug durch Verschweigen von MfS Tätigkeit, στον ιστότοπο <http://www.servat.unibe.ch/dfr>

Έτσι, η γερμανική θεωρία δέχεται και εδώ, ότι σε περίπτωση κατάληψης μιας θέσης στην οποία απαιτείται ιδιαίτερη εμπιστοσύνη και αξιοπιστία του υπαλλήλου και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο αμείβεται περισσότερο, ή όταν δίδει ψευδείς πληροφορίες για την ηλικία του ή την οικογενειακή του κατάσταση ή την επαγγελματική του εμπειρία και εξαιτίας αυτού πετυχαίνει να καταταχθεί σε καλύτερη θέση ή μισθολογική κατάσταση¹⁴³. Στον αντίποδα, έχει διατυπωθεί και η αποκλίνουσα θέση¹⁴⁴, που αρνείται την ύπαρξη περιουσιακής ζημίας, εάν ο υπάλληλος παρέχει με τον προσήκοντα τρόπο την εργασία του, οπότε αντισταθμίζει το μισθό που λαμβάνει. Η άποψη αυτή έχει επικριθεί με το επιχείρημα ότι το Κράτος δεν είναι υποχρεωμένο κάθε φορά να υπολογίσει κατά πόσο ο στερούμενος το τυπικό προσόν υπάλληλος θα μπορούσε, να έχει παράσχει χρήσιμη και κατάλληλη εργασία.

Κατ' άλλη διατύπωση¹⁴⁵, σε περιπτώσεις διορισμών στο Δημόσιο, εκτός από την αξιολόγηση της ποιότητας της παρεχόμενης εργασίας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και άλλοι παράγοντες, όπως η υποχρέωση αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλλά και η προσωπικότητα του διορισθέντος υπαλλήλου. Έτσι, γίνεται δεκτή η ύπαρξη βλάβης, όταν δεν υπάρχουν τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα ή εκπαίδευση, αλλά και όταν ο ίδιος ο υπάλληλος προσωπικά κρίνεται ακατάλληλος. Κατά την άποψη αυτή, η έλλειψη των συγκεκριμένων απαιτούμενων προσόντων ισοδυναμεί με αδυναμία εκτέλεσης, ακόμη και αν εν τοις πράγμασι ο υπάλληλος μπορεί να ανταποκριθεί στις υπαλληλικές του υποχρεώσεις.

Η έλλειψη δε επαγγελματικών προσόντων - ιδίως η αδυναμία εκπλήρωσης που οφείλεται στην απάτη – πρέπει να θεωρείται, ότι εμποδίζει την κατάφαση της ισοδύναμης αντιπαροχής, ακόμη και αν ο υπάλληλος έτσι κι αλλιώς μπορεί ή θα μπορούσε να έχει άριστη απόδοση στην εργασία του. Η άποψη αυτή, ότι δηλαδή σε τέτοιες περιπτώσεις δεν υφίσταται ισάξια αντιπαροχή, υποστηρίζεται και στο χώρο της νομολογίας με το επιχείρημα ότι το κράτος λόγω της μονοπωλιακής του θέσης στη θέσπιση των όρων προσλήψεως των υπαλλήλων του, δύναται να ορίζει μονομερώς και δεσμευτικά ποιος πληροί τις προϋποθέσεις πληρώσεως μιας θέσης εργασίας. Ως περίπτωση έλλειψης προσωπικής αξιοπιστίας, η οποία επιτρέπει την παραδοχή ότι υφίσταται περιουσιακή βλάβη, αναφέρεται η παραπλάνηση του

¹⁴³Βλ. Tiedmann K., Strafgesetzbuch, Leipziger Kommentar, σελ. 268

¹⁴⁴ Βλ. Artzt/Weber, ό.π., σελ. 513 με παραπομπή σε Geppert, Hirsch – FS 1999

¹⁴⁵ Βλ. Kindhäuser/Neumann/Paefgen, Nomos Kommentar Strafgesetzbuch Band 3, 5. Auflage, 2017, σελ. 718-719

Δημοσίου (ως εργοδότη) αναφορικά με προσωπικές περιστάσεις, οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατάληψη της επιδιωκόμενης θέσης εργασίας, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με το ποινικό μητρώο, τους ακαδημαϊκούς τίτλους ή οποιοδήποτε ιδιαίτερο γεγονός, για το οποίο αμείβεται ο συγκεκριμένος υπάλληλος¹⁴⁶.

2. Αιτιώδης σύνδεσμος

Στα πλαίσια της θεωρίας του ισοδυνάμου των όρων, πρέπει μεταξύ των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της απάτης να υπάρχει αναγκαίος αιτιώδης σύνδεσμος. Τούτο σημαίνει ότι η μεν πράξη εξαπάτησης του δράστη πρέπει να προκαλέσει στον παθόντα πλάνη, από την πλάνη δε αυτή πρέπει ο πλανηθείς να προβεί στην περιουσιακή διάθεση (πράξη, παράλειψη ή ανοχή), η οποία με τη σειρά της πρέπει να έχει ως άμεση συνέπεια την περιουσιακή βλάβη του ίδιου του πλανηθέντος ή τρίτου¹⁴⁷.

Η βλάβη, επομένως, πρέπει να είναι το *άμεσο αποτέλεσμα* της παράστασης, απόκρυψης ή παρασιώπησης του δράστη και όχι απλώς τυχαίο επακόλουθο, ενώ αντιθέτως, κατά την ορθότερη άποψη, δεν είναι απαραίτητο να είναι και το αποκλειστικό αποτέλεσμα, με την έννοια ότι μπορεί ο πλανηθείς να παραπείσθηκε στην περιουσιακή διάθεση και αν ακόμα συνέτρεξαν και άλλα περιστατικά. Αρκεί βέβαια από την ανάμειξη των άλλων περιστατικών να μην διακόπηκε ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της περιουσιακής διάθεσης και της παραπλανητικής συμπεριφοράς του δράστη (ως ισοδυνάμου όρου).

Παγίως πάντως γίνεται δεκτό ότι δεν στοιχειοθετείται απάτη όταν οι ψευδείς παραστάσεις τελέστηκαν μετά την επέλευση της περιουσιακής διάθεσης ή της βλάβης. Η παραδοχή αυτή καθίσταται ιδιαίτερος σημαντική για την ειδικότερη περίπτωση που πραγματεύεται η παρούσα, δεδομένου ότι κρίσιμος χρόνος της απάτης περί την πρόσληψη είναι αυτός της σύναψης της εργασιακής σύμβασης, ή και της τροποποίησης, ανανέωσης ή εν γένει μεταβολής της υπηρεσιακής του κατάστασης. Έτσι εάν κάποιος πέτυχε, για παράδειγμα, να προσληφθεί ή προαχθεί (τόσον στον ιδιωτικό όσον και στον δημόσιο τομέα) ή να μεταταχθεί (στον δημόσιο τομέα), χωρίς

¹⁴⁶ Βλ. Kindhäuser/Neumann/Paefgen, Nomos KommentarStrafgesetzbuch Band 3, 5. Auflage, 2017, σελ. 718-719

¹⁴⁷ Βλ. Μαργαρίτη Μ., ό.π.,σελ. 1288

να έχει εξαπατήσει τον εργοδότη του, αλλά εν συνεχεία, αφότου δηλαδή έχει λάβει χώρα η περιουσιακή διάθεση με την παραπάνω έννοια, παραστήσει ψευδή γεγονότα ή αποκρύψει ή παρασιωπήσει αληθινά, δύσκολα θα μπορεί να γίνει λόγος για στοιχειοθέτηση απάτης με την έννοια του άρθρ. 386 ΠΚ.

3. Η υλική αντιστοιχία βλάβης – οφέλους

Η θεώρηση της απάτης ως εγκλήματος περιουσιακής μετάθεσης, αναπόφευκτα προσαπαιτεί, παρότι για την κατάφαση του τετελεσμένου εγκλήματος δεν απαιτείται και η πραγματοποίηση του επιδιωκόμενου οφέλους, συμπεριφορά τουλάχιστον πρόσφορη να προσπορίσει στον δράστη κάποιο όφελος, το οποίο να συνδέεται με κάποια σχέση με την προκληθείσα ζημία, ως το υλικά αντίστοιχό της¹⁴⁸. Άλλοις λόγοις, το επιδιωκόμενο όφελος πρέπει να αποτελεί τον αντίποδα της βλάβης του παθόντος¹⁴⁹. Με τον όρο όφελος νοείται κάθε βελτίωση της οικονομικής κατάστασης του προσώπου, καθώς και η αύξηση της περιουσίας του προς το ευνοϊκότερο.

Παλαιότερα, υπό το καθεστώς της νομικής έννοιας της περιουσίας υποστηριζόταν ότι το απολεσθέν περιουσιακό στοιχείο ή η επιβάρυνση του πλανηθέντος έπρεπε να ταυτίζεται υλικά με το όφελος που αποκόμιζε ο δράστης (θεωρία της υλικής ταυτότητας). Η άποψη αυτή ερειδόταν στην προσέγγιση της απάτης ως εγκλήματος περιουσιακής μετατόπισης. Ο ωφελούμενος δράστης έπρεπε να αποκομίσει ακριβώς αυτό που απώλεσε ο πλανηθείς. Ενόψει της επικράτησης της οικονομικής θεωρίας διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει πλέον ανάγκη υλικής ταυτότητας, δεδομένου ότι για την ύπαρξη βλάβης δεν είναι απαραίτητη η περιουσιακή μετάθεση. Αυτό που προϋποθέτει, υπό την εκδοχή αυτή, η στοιχειοθέτηση της απάτης είναι η προέλευση αμοτέρων της περιουσιακής βλάβης και του επιδιωκόμενου οφέλους από την περιουσία του παθόντος¹⁵⁰. Η υλική αντιστοιχία αποτελεί, λοιπόν, ένα άγραφο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης, το οποίο συνίσταται σε μια

¹⁴⁸ Βλ. Παύλου Σ./Μπέκα Γ., 2011, Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, περιουσίας και ζωής, εκδ. Σάκκουλα Π.Ν., 2011 σελ. 283

¹⁴⁹ ΑΠ 808/1974, ΠοινΧρον ΚΕ', σελ. 171

¹⁵⁰ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 479

λογιστική σύγκριση της περιουσίας του προσώπου πριν και μετά την περιουσιακή μετάθεση.

4. Υποκειμενική Υπόσταση

4. 1 Υπαιτιότητα

Από τη διάταξη του άρθρ. 386 παρ. 1 ΠΚ, κατά την οποία *«όποιος με σκοπό να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων τιμωρείται»*, προκύπτει ότι τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης, ως επίσης και ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ αυτών, πρέπει να επικαλύπτονται από δόλο του δράστη, ο οποίος αρκεί να είναι και ενδεχόμενος (άρθρ. 27 ΠΚ), εξαιρουμένου του ψευδούς χαρακτήρα της παράστασης, απόκρυψης ή παρασιώπησης, ως προς το οποίο απαιτείται γνώση, ήτοι τουλάχιστον άμεσος δόλος β' βαθμού (άρθρ. 27 παρ. 2 εδ. α' ΠΚ). Ως εκ τούτου, ειδικά για την πράξη της ψευδούς παράστασης, απόκρυψης ή ανοχής απαιτείται άμεσος δόλος β' βαθμού (αναγκαίος δόλος). Από την άλλη, απάτη εξ αμελείας τελούμενη δεν νοείται (άρθρ. 26 παρ. 1 ΠΚ).

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι, για παράδειγμα, ο υποψήφιος για τη θέση οδηγού σε εταιρεία μεταφορών πρέπει τη στιγμή που παριστά ψευδώς ότι έχει δίπλωμα οδήγησης ή αποκρύπτει ότι δεν έχει σχετική ικανότητα, αφενός μεν πρέπει να γνωρίζει και να αποδέχεται το ενδεχόμενο να βλάψει ξένη περιουσία (διότι ο συγκεκριμένος εργοδότης έχει αποβλέψει ακριβώς στην ικανότητά του αυτή και τον προσλαμβάνει με τον συγκεκριμένο μισθό για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ώστε η έλλειψη του προσόντος αυτού να καθιστά τον εργαζόμενο άχρηστο για τις συγκεκριμένες οικονομικές ανάγκες του), αφετέρου δε να γνωρίζει ότι η παράσταση του γεγονότος της κατοχής σχετικού διπλώματος δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (προϋπόθεση που εν τοις πράγμασι στο συγκεκριμένο παράδειγμα θα συντρέχει).

4.2 Σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους

Για στοιχειοθέτηση της απάτης, εκτός από τα στοιχεία που απαρτίζουν την αντικειμενική υπόσταση, απαιτείται και ένα πρόσθετο στοιχείο, αναγόμενο στην υποκειμενική διάθεση του δράστη, ήτοι ένας περαιτέρω σκοπός του δράστη να περιποιήσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο περιουσιακό όφελος¹⁵¹. Ο σκοπός αυτός συνιστά υποκειμενικό στοιχείο του αδικού (έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης). Τούτο σημαίνει, ότι, εφόσον δεν συντρέχει το στοιχείο αυτό, δεν στοιχειοθετείται εξ υπαρχής η αντικειμενική υπόσταση της απάτης.

Το επιδιωκόμενο όφελος πρέπει να είναι περιουσιακό, με την έννοια ότι πρέπει να τελεί σε σχέση υλική αντιστοιχίας προς την περιουσία του παθόντος, όπως αναλυτικότερα εκτέθηκε παραπάνω. Αναφορικά δε με το στοιχείο του «*παράνομου*», γίνεται δεκτό ότι υπάρχει, όταν το επιδιωκόμενο περιουσιακό όφελος απαγορεύεται από κάποια διάταξη του ιδιωτικού ή δημόσιου δικαίου¹⁵², όταν δηλαδή έρχεται σε αντίθεση με την κατεστημένη τάξη της περιουσίας¹⁵³. Υπάρχουν, εντούτοις περιπτώσεις στις οποίες η ένταξη του συγκεκριμένου περιουσιακού στοιχείου στην περιουσία του δράστη δεν αποδοκιμάζεται από το δίκαιο καθεαυτή. Τούτο θα συμβαίνει, καταρχήν, όταν ο δράστης έχει νόμιμη προϋφιστάμενη ληξιπρόθεσμη και απαιτητή αξίωση, η οποία δεν είναι άσχετη με το επιδιωκόμενο όφελος. Στην απάτη περί την πρόσληψη, φυσικά, τέτοια προϋφιστάμενη σχέση δυσχερώς μπορεί να νοηθεί.

Άλλωστε, όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί¹⁵⁴, υπό το κράτος της νομικής-οικονομικής θεωρίας για την περιουσία, η όποια αναφορά στο στοιχείο του παράνομου αποτελεί πλεονασμό, γενομένου δεκτού ότι εφόσον η περιουσία απαρτίζεται μόνον από οικονομικά αγαθά που δεν αποδοκιμάζονται από την έννομη τάξη, η πρόκληση περιουσιακής βλάβης σημαίνει κατά λογική αναγκαιότητα ότι το εξ αυτής περιεχόμενο όφελος θα είναι παράνομο. Συνεπώς, το ίδιο ισχύει και επί προσλήψεως που έχει γίνει κατόπιν απατηλής συμπεριφοράς του υποψηφίου, που εφόσον κριθεί ότι προκάλεσε στον εργοδότη περιουσιακή, βλάβη ενόψει της σύγκρισης παροχής και αντιπαροχής, κατά τα παραπάνω, παρέλκει η αξιολόγηση του νόμιμου χαρακτήρα του σκοπούμενου οφέλους.

¹⁵¹ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 482

¹⁵² Βλ. Σπινέλλη Δ., ό.π., σελ. 112

¹⁵³ Βλ. Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 128

¹⁵⁴ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 485, με παραπομπή σε Maurach/Schroeder/Maiwald

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. Ποινικές κυρώσεις

Η απάτη στη βασική της μορφή τιμωρείται κατ' άρθρ 386 παρ. 1 εδ. α' με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών, ενώ κατά τη διάταξη του άρθρ. 386 Π.Κ. παρ. 3 η απάτη διώκεται πλέον σε βαθμό κακουργήματος: α) αν ο υπαίτιος διαπράττει απάτες κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια και το συνολικό όφελος ή η συνολική ζημία υπερβαίνουν το ποσό των 30.000 ευρώ αντί των 15.000 ευρώ ή β) αν το περιουσιακό όφελος ή η προξενηθείσα ζημία υπερβαίνουν το ποσό των 120.000 ευρώ αντί των 73.000 ευρώ. Περαιτέρω δε, διακεκριμένη κακουργηματική μορφή τέλεσης της απάτης προβλέπεται στο άρθρ. 1 παρ. 1 του Ν. 1608/1950 περί καταχραστών δημοσίου χρήματος.

1.1 Η κατ' επάγγελμα τέλεση

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 13 στοιχ. στ' ΠΚ «κατ' επάγγελμα τέλεση του εγκλήματος συντρέχει, όταν από την επανειλημμένη τέλεση της πράξης ή από την υποδομή που έχει διαμορφώσει ο δράστης με πρόθεση επανειλημμένης τέλεσης της πράξης προκύπτει σκοπός του δράστη για πορισμό εισοδήματος». Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι για τη συνδρομή της επιβαρυντικής περιστάσεως της τελέσεως του συγκεκριμένου εγκλήματος κατ' επάγγελμα, απαιτείται αντικειμενικά επανειλημμένη τέλεση αυτού, χωρίς απαραίτητως να έχει προηγηθεί και καταδίκη του δράστη. Για τη θεώρηση του εγκλήματος ως κατ' επάγγελμα τελούμενου, απαιτείται να έχουν προηγηθεί και άλλες ομοειδείς πράξεις, ώστε να υπάρχουν συνολικά τουλάχιστον δύο¹⁵⁵. Επανειλημμένη τέλεση συντρέχει και επί διαπράξεως του εγκλήματος κατ' εξακολούθηση, αφού πρόκειται για μορφή πραγματικής ομοειδούς συρροής. Αλλά και όταν η αξιόποινη πράξη τελείται για πρώτη φορά, όχι όμως ευκαιριακά αλλά

¹⁵⁵ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 175

βάσει σχεδίου, δηλαδή όταν από την υποδομή που έχει διαμορφώσει ο δράστης και την οργανωμένη ετοιμότητά του με πρόθεση επανειλημμένης τελέσεως, προκύπτει σκοπός του για πορισμό εισοδήματος καταφάσκει η περίπτωση της κατ' επάγγελμα τέλεσης¹⁵⁶. Στην έννοια δε του εισοδήματος περιλαμβάνονται όλα εκείνα τα έσοδα, που μπορούν να αποτιμηθούν σε χρήμα και συμβάλλουν (εν όλω ή εν μέρει) σε σταθερό βιοπορισμό του δράστη¹⁵⁷.

Υποκειμενικά απαιτείται δόλος του δράστη της απάτης να πορισθεί εισόδημα από την επανειλημμένη τέλεση της πράξης, ήτοι να γνωρίζει και τουλάχιστον να αποδέχεται, κάθε μεμονωμένη φορά που προβαίνει στην τέλεση του εγκλήματος, ότι θα το επαναλάβει.

1.2 Η κατά συνήθεια τέλεση

Στο εδ. β' του άρθρ. 13 περίπτ. στ' ΠΚ, ορίζεται ότι κατά συνήθεια τέλεση του εγκλήματος συντρέχει, όταν από την επανειλημμένη τέλεση αυτού προκύπτει σταθερή ροπή του δράστη προς τη διάπραξη του συγκεκριμένου εγκλήματος, ως στοιχείο της προσωπικότητάς του, ενώ δεν συντρέχει κατά συνήθεια τέλεση. Η ύπαρξη εγκληματικής ροπής κρίνεται από την εν γένει προηγούμενη συμπεριφορά του δράστη της πράξης¹⁵⁸. Εξ αυτού συνάγεται ότι κρίνεται ad hoc κάθε φορά το πόσες φορές πρέπει να διαπιστωθεί η τέλεση της πράξης, προκειμένου να γίνει δεκτό, ότι υπάρχει τέτοια ροπή, ενώ είναι μάλλον αυτονόητο ότι δεν συντρέχει η εν λόγω περίπτωση, όταν η αξιόποινη πράξη τελείται για πρώτη φορά.

¹⁵⁶ **ΑΠ 1486/2011** ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, **ΑΠ 486/2014**, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, **ΑΠ 338/2014** ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, **ΤριμΕφΑυτΣτεΕλ 113/2016**, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, με την οποία καταδικάστηκε για πλαστογραφία μετά χρήσεως και απάτη κατ' εξακολούθηση και κατ' επάγγελμα, με επιδιωκόμενο όφελος και αντίστοιχη ζημία του Δημοσίου που υπερέβαινε το ποσό των 30.000 ευρώ, προσληφθείς με πλαστό απολυτήριο Γυμνασίου! στο τμήμα καθαριότητας του Δήμου (αντίθ. εισαγγελική πρόταση).

¹⁵⁷ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 176

¹⁵⁸ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, σελ. 518

1.3 Η κατ' εξακολούθηση τέλεση

Από το άρθρ. 98 του ΠΚ¹⁵⁹ προκύπτει, ότι κατ' εξακολούθηση έγκλημα είναι εκείνο το οποίο τελείται από το ίδιο πρόσωπο και απαρτίζεται από περισσότερες ομοειδείς μεταξύ τους πράξεις, διακρινόμενες χρονικά, που προσβάλλουν το ίδιο έννομο αγαθό και εκδηλώνονται εξωτερικώς βάσει ταυτότητας αποφάσεως καταλαμβάνουσας το σύνολο των επιμέρους πράξεων¹⁶⁰.

Ειδικότερα, σε περίπτωση απάτης, κατά την οποία ο δράστης προέβη διαδοχικά σε απατηλές διαβεβαιώσεις, κάθε μία από τις οποίες οδήγησε και σε ιδιαίτερη περιουσιακή διάθεση από τον ίδιο παθόντα, συντρέχουν περισσότερες πράξεις και ανακύπτει θέμα απάτης κατ' εξακολούθηση. Δηλαδή, τότε μόνο θα υπήρχαν περισσότερες πράξεις, που, αν συνδέονταν και με την ταυτότητα της αποφάσεως προς τέλεσή τους, θα αποτελούσαν εξακολούθηση τέλεσης αυτής, αν, κάθε επιζήμια για τον παθόντα πράξη ήταν αποτέλεσμα χωριστής απάτης του εξαπατηθέντος, που προηγήθηκε από χωριστή απατηλή συμπεριφορά του κατηγορουμένου. Διαφορετική όμως είναι η περίπτωση των συνεχών ψευδών παραστάσεων που επαναλαμβάνονται μέχρις ότου καλλιεργηθεί στο εξαπατώμενο πρόσωπο η επιδιωκόμενη πλάνη, οπότε πρόκειται για μία μοναδική πράξη απάτης¹⁶¹.

Όταν, όμως, συνεπεία της άπαξ επελθούσης πλάνης προβαίνει σε πλείονες και σε διάφορους χρόνους επιζήμιες πράξεις, υπάρχει μία μόνο πράξη απάτης και όχι περισσότερες εξακολουθητικώς τελούμενες. Συναφώς, επί απάτης που συνεπάγεται περιοδικές καταβολές εκ μέρους του εξαπατηθέντος, συνιστάμενες στη χωρίς

¹⁵⁹ Το άρθρο 98 ΠΚ προβλέπει ότι «Αν περισσότερες από μία πράξεις του ίδιου προσώπου συνιστούν εξακολούθηση του ίδιου εγκλήματος, το δικαστήριο μπορεί, αντί να εφαρμόσει τη διάταξη του άρθρου 94 παρ. 1, να επιβάλει μία και μόνο ποινή· για την επιμέτρησή της το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το όλο περιεχόμενο των μερικότερων πράξεων. 2. Η αξία του αντικειμένου της πράξεως και η περιουσιακή βλάβη ή το περιουσιακό όφελος που προκύπτουν από την κατ' εξακολούθηση τέλεση του εγκλήματος λαμβάνονται συνολικά υπόψη αν ο δράστης απέβλεπε με τις μερικότερες πράξεις του στο αποτέλεσμα αυτό. Στις περιπτώσεις αυτές ο ποινικός χαρακτήρας της πράξεως προσδιορίζεται με βάση τη συνολική αξία του αντικειμένου και τη συνολική περιουσιακή βλάβη ή το συνολικό περιουσιακό όφελος που ανάλογα με το έγκλημα επήλθε ή σκοπήθηκε».

¹⁶⁰ ΑΠ 877/2015, ΠοινΧρον, ΞΣΤ', σελ. 449

¹⁶¹ ΑΠ 125/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

υποχρέωση καταβολής ενός επιδόματος ή ενός μισθώματος, μισθού ή συντάξεως, όπως στις περιπτώσεις της «συνταξιοδοτικής» απάτης, «μισθωτικής» απάτης ή απάτης περί την πρόσληψη, δεν συντρέχει περίπτωση κατ' εξακολούθηση τέλεση της απάτης, αφού για να υπάρξει εξακολουθούν έγκλημα, θα πρέπει να διαπράττεται κάθε φορά μία νέα αυτοτελής απάτη, ενώ η χρησιμοποίηση αλληπάλληλων ψευδών παραστάσεων αποκρύψεων ή αποσιώπησαν για την πρόκληση η διατήρηση της πλάνης που οδηγεί στην ίδια συνολική ζημιά έστω και αν επέρχεται τμηματικά δεν δημιουργεί τέτοιες αλληπάλληλες αυτοτελείς απάτες¹⁶².

Αναφορικά δε με τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η εξαπάτηση είναι το αποτέλεσμα της θετικής ενέργειας της ψευδούς παράστασης, εύστοχα παρατηρείται, ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η απάτη συνεχίζεται με τη μορφή της παράλειψης άρσης της πλάνης του θύματος, ως ένα δήθεν έγκλημα της γνήσιας παράλειψης. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στη μετατροπή κάθε στιγμιαίου εγκλήματος σε διαρκές και κάθε εγκληματική ενέργεια σε σύνθετη συμπεριφορά (ενέργειας και παράλειψης), που έχει ως συνέπεια η διάπραξή της να διαρκεί για όσο χρονικό διάστημα δεν επέρχονται ακόμη τα τελικά αποτελέσματά τους. Έτσι, σε περίπτωση που η πλάνη του θύματος και η περιουσιακή διάθεση, την οποία επιχειρεί, προκαλείται με θετική ενέργεια, η παράλειψη άρσης αυτής της διάθεσης είναι ποινικά αδιάφορη.

Παρόλα αυτά, διαφορετική ήταν η θεώρηση του Συμβουλίου Εφετών Ευβοίας, το οποίο με την *υπ' αριθμ. 2/2018* απόφασή του ασχολήθηκε με την περίπτωση υπαλλήλου, ο οποίος το έτος 2004 προκειμένου να συμμετάσχει στον διαγωνισμό που προκηρύχθηκε με προκήρυξη διαγωνισμού για την πλήρωση οργανικών θέσεων μόνιμου προσωπικού με σειρά προτεραιότητας μεταξύ άλλων και μίας θέσης ειδικότητας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κλάδου ΔΕ 5 Δομικών Έργων που θα καλυπτόταν με απαραίτητο τυπικό προσόν πρόσληψης για την ως άνω ειδικότητα (ΔΕ) οποιοδήποτε πτυχίο ή δίπλωμα ή απολυτήριο τίτλο ειδικότητας Τεχνικού Δομικών Έργων ή αντίστοιχο πτυχίο ή δίπλωμα ή απολυτήριο τίτλο.

Προς διορισμό ο κατηγορούμενος, νόθευσε πτυχίο μέσης δημόσιας συναφούς Τεχνικής Σχολής, το οποίο και προσκόμισε ως συνημμένο δικαιολογητικό κατά τη διαδικασία κατάθεσης των αιτήσεων, που έλαβε χώρα κατόπιν προκήρυξης

¹⁶² ΑΠ1301/2001, ΠοινΧρον 2002.481 επ

διαγωνισμού πλήρωσης οργανικών θέσεων μόνιμου προσωπικού. Με τη χρήση του εν λόγω πιστοποιητικού πέτυχε να αξιολογηθεί επιτυχώς, και εν τέλει να διοριστεί σε κενή οργανική θέση υπαλλήλου κλάδου ΔΕ.

Στην υπό κρίσιν υπόθεση κρίθηκε, εν τέλει, ότι τελέστηκε απάτη εις βάρος κατ' εξακολούθηση και πλαστογραφία με χρήση σε βάρος Ο.Τ.Α. με συνολικό σκοπούμενο όφελος και αντίστοιχη περιουσιακή ζημία άνω των 120.000 ευρώ, αλλά και άνω των 150.000 ευρώ, απορριπτομένων των ισχυρισμών περί ισάξιας αντιπαροχής υπηρεσιών και περί μη συνδρομής των στοιχείων της κατ' εξακολούθηση τέλεσης του εγκλήματος της απάτης. Ειδικότερα, ο εξακολουθητικός χαρακτήρας της απάτης κρίθηκε ότι *συνίστατο στο γεγονός ότι κάθε λήψη μηνιαίου μισθού του κατηγορουμένου αποτελεί νέα πράξη και προκαλεί νέες βλάβες στην περιουσία του Ο.Τ.Α.*».

Από την άλλη, με την *υπ' αριθμ 602/2016* απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πειραιά, αναδείχθηκε η αδυναμία υπολογισμού της επικαλούμενης από το Δημόσιο περιουσιακής ζημίας¹⁶³, γενομένων δεκτών, μεταξύ άλλων ότι «Υπό τα δεδομένα αυτά, ενδεχομένως, το όφελος που προσπορίστηκαν οι κατηγορούμενοι να είναι κατά τι μεγαλύτερο σε σχέση με τις αποδοχές που θα ελάμβαναν με βάση τις ανωτέρω διατάξεις, πλην όμως το τυχόν υπερβάλλον τούτο ποσό αφενός δεν μπορεί να υπολογισθεί επακριβώς και αφετέρου σε καμιά περίπτωση δεν υπερβαίνει το ποσό των 120.000 ευρώ, όπως εύκολα μπορεί να συναχθεί». Εξήχθη, λοιπόν, το εύλογο συμπέρασμα, πως «Κατά συνέπεια η πράξη των κατηγορουμένων δεν θεμελιώνει το έγκλημα της κακουργηματικής απάτης σε βάρος του Δημοσίου και έπρεπε να κηρυχθούν αθώοι της δεύτερης πράξης».

Με το *υπ' αριθμ. 25/2016* βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Δυτικής Μακεδονίας έγινε δεκτό, ότι επί απάτης που συνεπάγεται περιοδικές καταβολές εκ μέρους του εξαπατηθέντος, συνιστάμενες στη χωρίς υποχρέωση καταβολή ενός επιδόματος ή ενός μισθώματος, μισθού ή συντάξεως (όπως π.χ. στις περιπτώσεις απάτης περί την πρόσληψη), δεν συντρέχει περίπτωση κατ' εξακολούθηση τέλεσης απάτης, αφού για να υπάρξει εξακολουθούν έγκλημα, θα πρέπει να διαπράττεται κάθε φορά μια νέα αυτοτελής απάτη. **Αλλά η χρησιμοποίηση αλλεπάλληλων ψευδών**

¹⁶³ Κάτι που ανακύπτει εν τοις πράγμασι πολλάκις σε αντίστοιχες περιπτώσεις, πλην όμως το καταληκτικό πόρισμα των αποφάσεων τείνει υπέρ της στοιχειοθετήσεως απάτης λόγω μη ισάξιας αντιπαροχής και μάλιστα σε κακουργηματικό βαθμό.

παραστάσεων, αποκρύψεων ή αποσιωπήσεων για την πρόκληση ή διατήρηση μιας πλάνης, που οδηγεί στην ίδια συνολική ζημία, έστω κι αν επέρχεται τμηματικώς, δεν δημιουργεί αλλεπάλληλες αυτοτελείς απάτες.

Ο κατηγορούμενος, στην περίπτωση αυτή νόθευσε το απολυτήριο λυκείου του με σκοπό την παραπλάνηση των αρμοδίων υπαλλήλων και την πρόσληψή του ως συνοριακού φύλακα, ενώ οι αποδοχές που έλαβε, με αντίστοιχη βλάβη της περιουσίας του Δημοσίου, κρίθηκαν ως παράνομες αφού υπήρξαν το αποτέλεσμα της παράνομης πρόσληψής του. Η ως άνω απάτη τελέστηκε άπαξ, ήτοι με την υποβολή νοθευμένου τίτλου, που έλαβε χώρα το έτος 2000, οι δε εκ μέρους του κατηγορουμένου, κατά τον καθ' έκαστο χρόνο καταβολής, των μηνιαίων αποδοχών και επιδομάτων αποσιωπήσεις της προηγούμενης απατηλής συμπεριφοράς του, που είχε ως αποτέλεσμα την πρόσληψή του, δεν συνιστούν κατ' εξακολούθηση τέλεση απάτης. Όσον αφορά την πράξη της πλαστογραφίας με χρήση, κρίθηκε και αυτή ως τελεσθείσα άπαξ, κατά τον χρόνο που νοθεύτηκε και κατατέθηκε το νοθευμένο απολυτήριο στην υπηρεσία του κατηγορουμένου. Έτσι, το Συμβούλιο έπαυσε οριστικά την ποινική δίωξη για τα αδικήματα της κακουργηματικής πλαστογραφίας με χρήση πλαστού και της απάτης κατ' εξακολούθηση.

Περαιτέρω, το ζήτημα αντιμετωπίστηκε προς την ορθή κατεύθυνση και με το **υπ' αριθμ. 1762/2017 βούλευμα** του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών¹⁶⁴, που υιοθέτησε την εισαγγελική πρόταση να μην γίνει κατηγορία για απάτη ως κατ' εξακολούθησιν τελεσθείσα, στηριζόμενη στην παραπάνω επιχειρηματολογία, έπαυσε δε την ποινική δίωξη λόγω παραγραφής. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση αυτή, παρότι, ότι οι ενέργειες του κατηγορουμένου, με αντίστοιχη βλάβη της περιουσίας του Δημοσίου κρίθηκαν ως παράνομες, αφού υπήρξαν αποτέλεσμα της παράνομης πρόσληψής του, εντούτοις έγινε δεκτό ότι η πράξη της απάτης **τελέστηκε άπαξ**, ήτοι με την υποβολή του πλαστού πιστοποιητικού σπουδών που έλαβε χώρα με την υποβολή αίτησης - υπεύθυνης δήλωσης και την προσκόμιση δικαιολογητικών για την πρόσληψή του. Οι εκ μέρους του κατηγορουμένου, σε καθέκαστο χρόνο καταβολής των μηνιαίων αποδοχών και επιδομάτων αποσιωπήσεις της προηγούμενης απατηλής συμπεριφοράς του, που είχε ως αποτέλεσμα την πρόσληψή του, δεν συνιστούν αυτοτελώς απάτες και συνεπώς δεν συντρέχει περίπτωση κατ' εξακολούθηση τέλεσης της απάτης. Περαιτέρω και η αποδιδόμενη αθέμιτη παρασιώπηση αληθινών γεγονότων, τα οποία

¹⁶⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να γνωστοποιήσει, κατά την κατηγορία, λόγω της προγενέστερης παράνομης πράξης του, προσκρούει στο θεμελιώδες δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης, που αποτελεί συστατικό στοιχείο της δίκαιης δίκης¹⁶⁵, όπως παγίως δέχεται η νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. παγίως δέχεται η νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αλλά και σύμφωνα με το άρθρ. 14 παρ. 3 περ. ζ' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Αλλά και με την *υπ' αριθμ 1797/2017* απόφαση του εφετείου Θεσσαλονίκης, κρίθηκε ότι *«Οι εκ μέρους του κατηγορουμένου, κατά τον καθ' έκαστο χρόνο καταβολής των μηνιαίων αποδοχών και επιδομάτων, αποσιωπήσεις της προηγηθείσας ως άνω απατηλής συμπεριφοράς του, που είχε ως αποτέλεσμα την πρόσληψή του, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα στην οικεία θέση της προηγηθείσας νομικής σκέψης, δεν συνιστούν αυτοτελείς απάτες, καθόσον δεν υφίστατο νομική υποχρέωσή του προς ανακοίνωσή τους ούτε από το νόμο, ούτε από τη σχέση εργασίας του, αλλά και ούτε από τα συναλλακτικά ήθη και την καλή πίστη, αφού τέτοια υποχρέωσή του έρχεται σε πρόδηλη αντίθεση με το δικαίωμα της αυτοϋπόθαλψης του δράστη, δηλαδή το δικαίωμά του να αρνηθεί να αποκαλύψει προγενέστερη επικίνδυνη ενέργειά του, η οποία συνεπάγεται ποινική ή πειθαρχική δίωξή του»*. Έτσι, η εν λόγω απόφαση κατέληξε στο ότι *«στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν συντρέχει περίπτωση κατ' εξακολούθηση τέλεσης της απάτης και συνεπώς, κατ' ορθότερο νομικό χαρακτηρισμό, η αποδιδόμενη στον κατηγορούμενο πράξη είναι αυτή της απάτης, άπαξ τελεσθείσας, υπό τη μορφή της παράστασης ψευδών γεγονότων ως αληθινών που στρέφεται σε βάρος του Ελληνικού Δημοσίου και όχι κατ' εξακολούθηση, υπό τη μορφή της παρασιώπησης αληθινών γεγονότων διά της παραλείψεως ανακοίνωσής τους»*¹⁶⁶.

¹⁶⁵ ενδεικτική νομολογία ΑΠ 268/2011, ΠοινΔ 2011 σελ. 1285, ΑΠ 923/2009, ΝοΒ 58 σελ. 185, Ολ. ΑΠ 2/1999, ΠοινΧρ ΜΘ' σελ. 811

¹⁶⁶ Η απόφαση εκδόθηκε ύστερα από σειρά όμοιων κατά περιεχόμενο αποφάσεων του Εφετείου Θεσσαλονίκης, τις οποίες μνημονεύσει στο σώμα της και ειδικότερα τις: ΣυμβΕφΘεσ 41/2017, που έπαυσε, υπό παρόμοιες συνθήκες, την ασκηθείσα σε βάρος ετέρου κατηγορουμένου ποινική δίωξη για την πράξη της κακουργηματικής απάτης, δεχθέν ότι τελέσθηκε άπαξ, με συνολική ζημία του Ελληνικού Δημοσίου 655.402,16 ευρώ, με τη χρήση πλαστού πανεπιστημιακού πτυχίου από το Τμήμα Φυσικής του ΑΠΘ για την πρόσληψή του στον Εθνικό Οργανισμό Καπνού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσ/νίκης, ΣυμβΕφΘεσ 28/2017, που έπαυσε υπό παρόμοιες περιστάσεις την ασκηθείσα εναντίον άλλης κατηγορουμένης ποινική δίωξη για την πράξη της κακουργηματικής απάτης, δεχθέν ότι τελέσθηκε άπαξ, με συνολική ζημία του Ελληνικού Δημοσίου 289.285,00 ευρώ, με

Νομολογιακά σημαντική υπήρξε όμως ως προς το ζήτημα της κατ' εξακολούθησιν τέλεσης και η συνεισφορά του *υπ' αριθμ. 532/2016 βουλεύματος* του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης, με το οποίο κρίθηκε ότι *η εξακολουθητική παρασιώπηση του κατηγορουμένου δεν θεμελιώνει αυτοτελή απάτη, καθόσον με αυτήν ο κατηγορούμενος απλώς διατηρούσε την αρχική πλάνη που είχαν σχηματίσει οι αρμόδιοι υπάλληλοι του Δήμου σχετικά με το νόμιμο της προσλήψεώς του και στη συνέχεια της μετατάξεώς του, που δημιουργήθηκε συνεπεία των δικών του προηγούμενων ψευδών παραστάσεων, και δεν παρεμπόδιζε με αυτήν, καίτοι είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση, τον σχηματισμό επιγενόμενης πλάνης, οφειλόμενης σε μεταγενέστερη μεταβολή της πραγματικότητας ή δεν ήρε μια καινούργια πλάνη που δημιουργήθηκε αργότερα κατόπιν νέας μεταβολής της πραγματικότητας*. Περαιτέρω, με το εν λόγω βούλευμα κρίθηκε ότι σε κάθε περίπτωση η αρχική θετική συμπεριφορά του κατηγορουμένου που εκδηλώθηκε (με την προσκόμιση του πλαστού) και η οποία υπήρξε αιτιώδης για την πρόκληση του της πλάνης, αρκεί για τη στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος της απάτης, οι δε μεταγενέστερες παραλείψεις απωθούνται ως επικουρικές, σύμφωνα με το κριτήριο της αιτιότητας, ενόψει του ότι η πράξη πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ενότητα και όχι να διασπάται τεχνητά σε αυτοτελή τμήματα.

Τέλος, η θέση του Αρείου Πάγου σχετικά με το ζήτημα της κατ' εξακολούθησιν τελέσεως απάτης περί την πρόσληψη διατυπώθηκε για πρώτη φορά με την πρόσφατη *υπ' αριθμ. 1074/2018* απόφασή του (σε Συμβούλιο)¹⁶⁷, που λογικά θα άρει εφεξής τις όποιες αμφιταλαντεύσεις των δικαστηρίων της ουσίας. Με την εν λόγω απόφαση αναιρέθηκε βούλευμα, με το οποίο είχε γίνει δεκτό, ότι ο κατηγορούμενος προκειμένου να προσληφθεί στα σώματα ασφαλείας της Αστυνομίας, προσκόμισε πλαστό τίτλο σπουδών, εξαπατώντας έτσι το Δημόσιο κατ' εξακολούθηση και ειδικότερα τόσον με την ψευδή παράσταση όσον και με την

τη χρήση πλαστής βεβαίωσης προϋπηρεσίας για την πρόσληψή της στη Θεολογική Σχολή του Α.Π. Θεσ/νίκης, ΣυμβΕφΘεσ 483/2017, που έπαυσε, υπό παρόμοιες περιστάσεις, την ασκηθείσα σε βάρος ετέρου κατηγορουμένου - Αστυνομικού ποινική δίωξη για τις πράξεις της κακουργηματικής απάτης και της κακουργηματικής χρήσης πλαστού εγγράφου, δεχθέν ότι τελέσθηκαν αμφότερες άπαξ, με συνολική ζημία του Ελληνικού Δημοσίου 330.637,87 ευρώ, με τη χρήση πλαστού πτυχίου - απολυτηρίου Λυκείου για την πρόσληψή του ως Ειδικός Φρουρός).

¹⁶⁷ Στον ιστότοπο: www.areiospagos.gr

μετέπειτα αποσιώπηση. Κατά το σκεπτικό του αρεοπαγίτικου βουλεύματος δεν προσδιορίζετο σε τι συνίστατο η παράσταση των ψευδών γεγονότων σαν αληθινών (θετική ενέργεια) και εξάλλου ο άλλος τρόπος τέλεσης παρασιώπηση), που γίνεται με παράλειψη, προϋποθέτει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση και όχι μόνο την πηγάζουσα από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, πλην όμως, στην προκειμένη περίπτωση, τέτοια υποχρέωση, δεν προσδιορίζετο κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο ενώ η αναφορά και των δύο υπαλλακτικών τρόπων τέλεσης της απάτης για την ίδια συμπεριφορά, δημιουργεί ασάφεια και αντίφαση με αποτέλεσμα να καθίσταται ανέφικτος ο έλεγχος της ορθής ή μη εφαρμογής της ουσιαστικής ποινικής διάταξης.

1.4 Απάτη εις βάρος του Δημοσίου (Ν. 1608/1950)

Το έγκλημα της απάτης, κατ' άρθρ. 386 ΠΚ, περιλαμβάνεται στον κατάλογο των αδικημάτων του άρθρ. 1 παρ.1 Ν.1608/1950 *«περί αυξήσεως των ποινών των προβλεπόμενων διά τους καταχραστάς του δημοσίου»*, σύμφωνα με το οποίο στον ένοχο των συμπεριλαμβανομένων σε αυτό αδικημάτων, μεταξύ των οποίων και το άρθρ. 386 ΠΚ, *«εφόσον αυτά στρέφονται κατά του Δημοσίου ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή κατά άλλου νομικού προσώπου από εκείνα που αναφέρονται στο άρθρο 263Α του ΠΚ, και το όφελος που πέτυχε ή επιδίωξε ο δράστης ή η ζημία που προξενήθηκε ή οπωσδήποτε απειλήθηκε στο Δημόσιο ή στα πιο πάνω νομικά πρόσωπα, υπερβαίνει το ποσό των 150.000 ευρώ, επιβάλλεται η ποινή της κάθειρξης και, αν συντρέχουν ιδιαζόντως επιβαρυντικές περιστάσεις, ιδία δε όταν ο ένοχος εξακολούθησε επί μακρό χρόνο την τέλεση του εγκλήματος ή το αντικείμενο αυτού είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, επιβάλλεται η ποινή της ισόβιας κάθειρξης»*. Συνεπώς, για την εφαρμογή αυτής της ιδιαίτερα διακεκριμένης παραλλαγής της απάτης, προϋποτίθεται ότι το επιδιωκόμενο από το δράστη όφελος ή η προξενηθείσα ζημία υπήρξε μεγαλύτερη του ποσού των 150.000 ευρώ.

Επί απάτης τελούμενης κατ' εξακολούθηση και στρεφόμενης κατά του Δημοσίου, ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, για τον προσδιορισμό του οφέλους που επιδιώχθηκε ή της ζημίας που απειλήθηκε καθώς και για τον

προσδιορισμό του αντικειμένου του εγκλήματος ως ιδιαίτερα μεγάλης αξίας¹⁶⁸, λαμβάνεται υπόψη το όλο περιεχόμενο των μερικότερων πράξεων, σύμφωνα με την ειδική διάταξη του άρθρου 16 παρ.2 ν.δ. 2576/1953 που αφορά στα περιοριστικά αναφερόμενα εγκλήματα του άρθρου 1 του ν. 1608/1950 και δεν έχει καταργηθεί ούτε ρητώς ούτε σιωπηρώς από τις διατάξεις των άρθρων 52 παρ.4 ν. 2721/1999 και 98 παρ. 2 Π.Κ. ως ειδική διάταξη που κατισχύει της νεώτερης γενικής του άρθρου 98 παρ.2 Π.Κ. Επισημαίνεται δε, ότι η αόριστη νομική έννοια της «*επί μακρό χρόνο εξακολούθησης του εγκλήματος*», δεν ταυτίζεται με το κατ' εξακολούθησιν έγκλημα, το οποίο απαιτεί όπως οι επιμέρους πράξεις έχουν ιστορική συνέχεια και χρονική αμεσότητα, ήτοι δεν απέχουν χρονικά πολύ μεταξύ τους¹⁶⁹.

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι ο Ν. 1608/1950 δεν θεσπίζει νέα αδικήματα κατά του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ, αλλά αναβιβάζει το πλαίσιο ποινής (πρόσκαιρη κάθειρξη) για πράξεις που προβλέπονται ήδη στον ποινικό κώδικα, όταν αυτές στρέφονται κατά του Δημοσίου και το όφελος που πέτυχε η επιδίωξη ο δράστης ή η ζημιά που προξενήθηκε ή απειλήθηκε στο Δημόσιο υπερβαίνει το προαναφερόμενο ποσό¹⁷⁰.

Πράγματι, η απειλή της εσχάτης των ποινών για εγκλήματα περιουσιακού χαρακτήρα αντίκειται στην αξιολογική κλίμακα των εννόμων αγαθών, όπως αυτή αποτυπώνεται στον Ποινικό κώδικα και το Σύνταγμα, προσβολής συλλογικών ή ατομικών αγαθών υπέρτατης σημασίας, όπως της ανθρώπινης ζωής, της ανθρώπινης αξίας ή του πολιτεύματος θα δικαιολογούσαν την επιβολή του *ultimum refugium* των κυρώσεων. Για τον λόγο αυτό, ο Ν. 1608/1950, ορθώς επισημαίνεται ότι δεν αποτελεί αποτελεσματικό όπλο για την προστασία της δημόσιας περιουσίας, αλλά επικίνδυνο απολίθωμα η πλήρης κατάργησή του αποτελεί επείγουσα ανάγκη¹⁷¹.

¹⁶⁸ Βλ. Μέτο Στ., Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο, ΠοινΔικ 2018.613 (Με το *υπ' αρίθμ. 214/2016* βούλευμα του ΣυμβΕφΑθηνών (αδημ.) παραπέμφθηκε για χρήση πλαστού και απάτη με τις επιβαρυντικές περιστάσεις του Ν. 1608/1950 με υπολογιζόμενη ζημία ύψους 250.000 ευρώ (επρόκειτο για το σύνολο των μισθών του!), που θεωρήθηκε ως ιδιαίτερος μεγάλης αξίας και με απειλούμενη ποινή ισόβιας κάθειρξης, υπάλληλος που προσελήφθη στον κλάδο ΔΕ Πληρωμάτων Ασθενοφόρων του ΕΚΑΒ, με αλλοιωμένο (ως προς το βαθμό τίτλο) σπουδών).

¹⁶⁹ Βλ. Αναγνωστόπουλο Ηλ., Το ελληνικό δημόσιον και οι καταχραστές του, Ποινικά Χρονικά, ΜΕ', 1995, σελ. 888.

¹⁷⁰ Βλ. Αναγνωστόπουλο, Ηλ., ό.π.

¹⁷¹ Βλ. Αναγνωστόπουλο Ηλ., ό.π.

2. Χρόνος τέλεσης - παραγραφή

Σύμφωνα με το άρθρ. 111 παρ. 1 ΠΚ, το αξιόποινο εξαλείφεται με την παραγραφή, ενώ κατά τις παρ. παρ. 2 και 3 τα κακουργήματα παραγράφονται μετά είκοσι έτη, αν ο νόμος προβλέπει γι αυτά την ποινή του θανάτου ή της ισόβιας κάθειρξης, β) μετά δέκα πέντε έτη, σε κάθε άλλη περίπτωση, ενώ τα πλημμελήματα παραγράφονται μετά πέντε έτη. Περαιτέρω δε, σύμφωνα με το άρθρ. 113 η προθεσμία παραγραφής αρχίζει πάντως από την ημέρα που τελέσθηκε η αξιόποινη πράξη και αναστέλλεται για όσο χρόνο διαρκεί η κύρια διαδικασία και ώσπου να καταστεί αμετάκλητη η καταδικαστική απόφαση, όχι πάντως περισσότερο από πέντε έτη για τα κακουργήματα και τρία έτη για τα πλημμελήματα. Σύμφωνα δε με τη διάταξη του άρθρ. 17 ΠΚ, ως χρόνος τελέσεως της πράξεως θεωρείται εκείνος κατά τον οποίο ο υπαίτιος ενήργησε ή όφειλε να ενεργήσει, ενώ είναι αδιάφορος ο χρόνος κατά τον οποίο επήλθε το αποτέλεσμα, εκτός αν άλλως ορίζεται στο νόμο. Χρόνος τελέσεως της απάτης, ειδικότερα, θεωρείται εκείνος κατά τον οποίο ο δράστης με σκοπό παρανόμου περιουσιακού οφέλους ενήργησε και ολοκλήρωσε την απατηλή συμπεριφορά του, δηλαδή προέβη στις ψευδείς παραστάσεις συνεπεία των οποίων παραπλανήθηκε (πείσθηκε) ο παθών ή τρίτος. Άλλωστε είναι αδιάφορος και ο τυχόν μεταγενέστερος χρόνος επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας του παθόντος με την οποία ολοκληρώνεται η απάτη καθώς και ο χρόνος που επιχειρήθηκε η ζημιογόνος ενέργεια ή παράλειψη του θύματος, δεδομένου ότι δεν ορίζεται άλλως στο νόμο¹⁷².

Αν όμως για την τέλεση λαμβάνουν χώρα πλείονες συνεχιζόμενες ψευδείς παραστάσεις που επαναλαμβάνονται μέχρι να καλλιεργηθεί στο εξαπατώμενο πρόσωπο η σκοπούμενη από τον δράστη πλάνη με την απόσπαση της εμπιστοσύνης του, τότε ο χρόνος τελέσεως συμπίπτει με την τελική ολοκλήρωση της απατηλής

¹⁷² Βλ. ΕφΑθηνών 514/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΣυμβΕφΘεσ 532/2016, ΠοινΔικ 2017.293, όπου θεωρήθηκε ότι χρόνος τελέσεως θεωρείται το διάστημα αφού ο προσληφθείς έκανε χρήση του πλαστού πτυχίου που ο ίδιος κατήρτισε και έπεισε άλλους, και δη τους υπαλλήλους του Δήμου, σε πράξεις με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών, ενώ είναι αδιάφορος ο μεταγενέστερος χρόνος επελεύσεως της ζημίας του ως άνω ΟΤΑ με την οποία ολοκληρώνεται η απάτη, καθώς και ο χρόνος που επιχειρήθηκε η ζημιογόνος ενέργεια του παθόντος ΟΤΑ.

συμπεριφοράς¹⁷³. Υπογραμμίζεται δε, πως ούτε οι μετά την εξαπάτηση ψευδείς παραστάσεις του δράστη προς διατήρηση του οφέλους, που πέτυχε με την αρχική εξαπάτηση μπορούν να θεωρηθούν ότι συρρέουν αληθινά με την πρώτη, εκτός εάν προκαλείται και νέα διαφορετική βλάβη στην περιουσία του παθόντος.

3. Απόπειρα

Η απάτη θεωρείται τετελεσμένη, όταν επέλθει η βλάβη της περιουσίας του παθόντος χωρίς να απαιτείται και η πραγμάτωση του περιουσιακού οφέλους¹⁷⁴, που προϋποτίθεται μόνον για την ουσιαστική αποπεράτωση των εγκλημάτων αποτελέσματος, ως εν προκειμένω. Έτσι, απόπειρα απάτης, κατ' άρθρ. 42 επ. ΠΚ, θα υπάρχει όταν η πράξη δεν ολοκληρώθηκε, σύμφωνα με τον τρόπο που ανωτέρω περιγράφηκε, αλλά άρχισε η πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης, με σκοπό αθέμιτου περιουσιακού οφέλους, που ως επακόλουθο θα είχε τη βλάβη της ξένης περιουσίας¹⁷⁵. Η αρχή εκτέλεσης της απάτης συμπίπτει με το χρονικό εκείνο σημείο, κατά το οποίο ο δράστης επιχειρεί πράξη που κατατείνει στην πρόκληση ή διατήρηση της πλάνης του άλλου, ήτοι ψευδή παράσταση, απόκρυψη ή παρασιώπηση.

Όταν με την πράξη εξαπάτησης προκαλούνται πλείονες περιουσιακές διαθέσεις, η τετελεσμένη απάτη καταφάσκεται είτε με την αρχική περιουσιακή ζημιά, που, όπως προελέχθη, μπορεί να συνίσταται είτε σε οριστική απώλεια περιουσιακού στοιχείου είτε σε περιέλευση της περιουσίας σε κατάσταση κινδύνου, όπως συμβαίνει με την ανάληψη υποχρέωσης που συνιστά ήδη ενεστώσα ζημιά και ως εκ τούτου η εκπλήρωσή της θα οδηγεί σε περαιτέρω βλάβη¹⁷⁶. Αντίστοιχα, λοιπόν, η πρόσληψη

¹⁷³ Βλ. ενδεικτικά **ΣυμβΠλημΑιγίου 61/2013**, ΠοινΔικ 2014. (:Οι συνεχιζόμενες ψευδείς παραστάσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την πρόκληση μίας πλάνης συνιστούν ένα έγκλημα απάτης, μία δε πράξη τελείται και αν ο πλανηθείς προβεί με βάση τις ίδιες και επαναλαμβανόμενες παραστάσεις σε περισσότερες μετά ταύτα περιουσιακές διαθέσεις από τις οποίες υφίσταται πλείονες βλάβες στην περιουσία του.

¹⁷⁴ Βλ. Παπαχαλαράμπος Χ., Υπερ 1994, σελ. 725

¹⁷⁵ Βλ. Μαργαρίτη Μ., ό.π., σελ. 1311

¹⁷⁶ Βλ. Παπαχαλαράμπος Χ., Υπερ 1994, σελ. 728, με παραπομπές σε γερμανική θεωρία (:Απόπειρα απάτης υπάρχει και όταν η απειλή της περιουσίας που ταυτίζεται με τη βλάβη υπολογίζεται, βάσει την νομικής – οικονομικής θεωρίας της περιουσίας, όχι αυστηρά οικονομικά αλλά ως γέννηση π.χ.

μετά από ψευδείς παραστάσεις θεμελιώνει ζημιά για τον εργοδότη που αναλαμβάνει την υποχρέωση να του παρέχει μισθό δυσανάλογος μεγάλο για τις ικανότητες του, ενώ οι παροχές (μισθοί) που ακολουθούν επιτείνουν *την ήδη επελθούσα ζημιά*¹⁷⁷!

4. Ζητήματα συρροής

i. Από τη θεωρία ομόφωνα γίνεται δεκτό ότι η *απόπειρα απάτης* απορροφάται από την πλαστογραφία μετά χρήσεως ή τη χρήση του πλαστού εγγράφου (κακουργηματική ή πλημμεληματική), όταν τα γεγονότα που παραστάθηκαν ψευδώς ταυτίζονται με εκείνα που συγκροτούν τη χρήση του πλαστού εγγράφου και δεν συντρέχουν άλλες επιπρόσθετες ψευδείς παραστάσεις. Τούτο δε, διότι σε περίπτωση κατάφασης της αντίθετης εκδοχής περί αληθινής συρροής θα οδηγούμασταν σε διπλή απαξιολόηση του αυτού στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης. Σε κάθε άλλη περίπτωση, η απόπειρα απάτης, που δεν συντρέχει με ταυτόχρονη χρήση του πλαστού, ως έγκλημα διακινδύνευσης της περιουσίας, θα συρρέει με την πλημμεληματική πλαστογραφία αληθινά¹⁷⁸.

ii. Διαφορετική και προσεκτικότερη όμως πρέπει να είναι η προσέγγιση της *ολοκληρωμένης απάτης* με την πλαστογραφία μετά χρήσεως στην περίπτωση που τα γεγονότα που παραστάθηκαν ψευδώς ταυτίζονται με εκείνα που συγκροτούν τη χρήση του πλαστού εγγράφου. Κατά την κρατούσα στη νομολογία άποψη, η συρροή είναι αληθινή¹⁷⁹, διότι κάθε έγκλημα από αυτά είναι αυτοτελές, εφόσον η αντικειμενική τους υπόσταση στοιχειοθετείται από ιδιαίτερα περιστατικά και καμία δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της άλλης. Από την άλλη, μέρος της θεωρίας¹⁸⁰, διακρίνει τη συρροή της απάτης με την πλαστογραφία ανάλογα με το εάν η τελευταία

αξιώσεως αποζημιώσεως, αφού και όταν ακόμα αυτή η αξίωση δεν υπάρχει, δεν εμποδίζεται η στοιχειοθέτηση απόπειρας).

¹⁷⁷ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 486

¹⁷⁸ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 162

¹⁷⁹ **ΑΠ 1315/2016**, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 669/2016, **ΕΦΠειρ 78/2017**, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (:η απάτη συρρέει αληθινά με την πλαστογραφία, γιατί κάθε μια πράξη είναι αυτοτελής και στοιχειοθετείται από ιδιαίτερα περιστατικά, δεν αποτελεί δε η μια στοιχείο ή επιβαρυντική περίπτωση της άλλης, ούτε αποτελεί αναγκαίο μέσο για την τέλεσή της).

¹⁸⁰ Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 139-140,

τελείται στη βασική της μορφή (πλημμεληματική) ή σε βαθμό κακουργήματος, δεχόμενη στο σύνολό της, ότι η συρροή είναι αληθινή, όταν πρόκειται για πλαστογραφία μετά χρήσεως σε βαθμό πλημμελήματος και τελείται με σκοπό παράνομου περιουσιακού οφέλους. Η άποψη αυτή στηρίζεται στην ετερότητα των προσβαλλόμενων εννόμων αγαθών.

Όταν όμως η πλαστογραφία μετά χρήσεως προσλαμβάνει κακουργηματικό χαρακτήρα, σύμφωνα με το εδ. α' της παρ. 3 του άρθρ. 216 ΠΚ, υποστηρίζεται ότι απορροφά την απάτη, ενόψει του κοινού σκοπού των δύο πράξεων προς αποκόμιση περιουσιακού οφέλους. Στην περίπτωση αυτή υποστηρίζεται ότι η πλαστογραφία (άρθρ. 216 παρ. 3 εδ. α') εμπεριέχει και όλα τα στοιχεία της απάτης, ενώ η επέλευση της περιουσιακής βλάβης οδηγεί συγχρόνως σε τυπική ολοκλήρωση της απάτης και ουσιαστική αποπεράτωση της πλαστογραφίας του άρθρ. 216 παρ. 3. Έτσι, προκρίνεται η λύση της φαινομένης συρροής με το επιχείρημα πάλι της αποφυγής της διπλής απαξιολόγησης.

Ωστόσο, δεν συμβαίνει το ίδιο στην διακεκριμένη περίπτωση του εδ. β' της παρ. 3, που αναφέρεται στις επιβαρυντικές περιστάσεις της κατ' επάγγελμα και κατά συνήθεια τέλεσης, διότι τότε οι επιβαρυντικές περιστάσεις υποδηλώνουν απλώς την ιδιαίτερη ένταση με την οποία πλήττεται το προστατευόμενο με το άρθρ. 216 ΠΚ έννομο αγαθό, ήτοι η ακεραιότητα των υπομνημάτων. Έτσι, στην τελευταία αυτή περίπτωση η συρροή μεταξύ απάτης και τελούμενης σε βαθμό κακουργήματος πλαστογραφίας (κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια) είναι αληθινή, προκειμένου να καλυφθεί η απαξία που ενέχει η κάθε συμπεριφορά αυτοτελώς¹⁸¹, αλλά και να παρασχεθεί δραστικότερη προστασία στα υπομνήματα¹⁸².

Τέλος, η απάτη συρρέει αληθινά τόσο με την υφαρπαγή ψευδούς βεβαιώσεως, όσο και με την απόπειρα αυτής¹⁸³, λόγω ετερότητας των προστατευόμενων εννόμων αγαθών.

4. Ζητήματα πλάνης

¹⁸¹ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 165

¹⁸² Βλ. Παπαδαμάκη Α., ό.π., σελ. 141

¹⁸³ Βλ. Πατεράκη Ν. σε Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 169, **ΠλημΘεσ 161/1983** ΠοινΧρον, ΛΓ', σελ. 413 (για υποψήφιο σε διαγωνισμό που εμφανίσθηκε αντί άλλου).

i. Η άγνοια οποιουδήποτε στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης της τυποποιημένης στο άρθρ. 386 ΠΚ συμπεριφοράς συνιστά **πραγματική πλάνη** η οποία αποκλείει το δόλο του δράστη, σύμφωνα με το άρθρ. 30 παρ. 1 εδ. α' ΠΚ, στο οποίο ορίζεται ότι «*η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη, αν αυτός κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης αγνοεί τα πραγματικά περιστατικά που τη συνιστούν*». Τέτοια πλάνη μπορεί να αποτελεί η συχνά επικαλούμενη, σε περιπτώσεις προσκόμισης πλαστών τίτλων σπουδών, άγνοια των υποψηφίων ή προσληφθέντων υπαλλήλων περί της ίδιας της προσκόμισης των εν λόγω τίτλων, η οποία ενδέχεται να έχει γίνει από τρίτα πρόσωπα. Σε κάθε άλλη περίπτωση, δεν είναι λογικά δυνατή η άγνοια περί της ψευδούς παραστάσεως ή αποκρύψεως ή αποσιώπησης αληθινού γεγονότος. Περαιτέρω δε, κατά την παρ. 2 του ίδιου άρθρου «*δεν καταλογίζονται στο δράστη τα περιστατικά που κατά το νόμο επαυξάνουν το αξιόποινο της πράξης του αν τα αγνοούσε*». Έτσι, στην περίπτωση για παράδειγμα πρόσληψης σε ΝΠΔΔ, δεν θα πρέπει να αποδοθεί στον προσληφθέντα η επιβαρυντική κατάσταση του Ν. 1608/1950, αν αποδειγμένα αυτός αγνοούσε ότι με τη συμπεριφορά του προσέβαλε δημόσια περιουσία.

ii. Αν όμως η πλάνη του δράστη αφορά στην ερμηνεία της έννοιας του παρανόμου που επηρεάζει την υπαγωγή της δικής του συμπεριφοράς, τότε ο δράστης θα τελεί σε **νομική πλάνη**, σύμφωνα με το άρθρ. 31 «*Μόνη η άγνοια του αξιοποίνου δεν αρκεί για να αποκλείσει τον καταλογισμό... Η πράξη όμως δεν καταλογίζεται στο δράστη αν αυτός πίστεψε λόγω πλάνης ότι είχε δικαίωμα να τελέσει την πράξη και η πλάνη του αυτή ήταν συγγνωστή*». Αυτονόητο είναι πως ζήτημα νομικής πλάνης δεν μπορεί να ανακύψει ως προς την αρχική απατηλή συμπεριφορά του εργαζομένου, ο οποίος με παράσταση ψευδών γεγονότων, απόκρυψη κ.λπ. πέτυχε την πρόσληψή του, αφού η η άγνοια περί του αξιοποίνου χαρακτήρα της συμπεριφοράς αυτής είναι νομικά αδιάφορη, ενώ δεν μπορεί να γίνει λόγος για συγγνωστή πλάνη οποιουδήποτε μέσου συναλλασσόμενου. Χρήζει όμως επισημάνσεως, ότι στις περιπτώσεις που γίνεται δεκτή η κατ' εξακολούθηση απάτη, ως στοιχειοθετούμενη με την επαναλαμβανόμενη αθέμιτη αποσιώπηση και λήψη του μηνιαίου μισθού από τον παρανόμως προσληφθέντα, ενδέχεται να μην γνωρίζει ότι με τη συμπεριφορά του πραγματώνει έτερο τρόπο παραπλάνησης (ήτοι αποσιώπηση) και συνεπώς κάθε επιμέρους «παράλειψή» του συνιστά νέα απάτη, που θα μπορούσε να τιμωρηθεί και αυτοτελώς.

5. Άρση του αδικού

Υποστηρίζεται¹⁸⁴ ότι, υπό αυστηρές προϋποθέσεις θα μπορούσε να συντρέξει κατάσταση ανάγκης. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 25 παρ. 1 ΠΚ *«Δεν είναι άδικη η πράξη που τελεί κάποιος, για να αποτρέψει παρόντα και **αναπότρεπτο με άλλα μέσα κίνδυνο**, ο οποίος απειλεί το πρόσωπο ή την περιουσία του ίδιου ή κάποιου άλλου χωρίς δική του υπαιτιότητα, αν η βλάβη που προκλήθηκε στον άλλο είναι σημαντικά κατώτερη κατά το είδος και τη σπουδαιότητα από τη βλάβη που απειλήθηκε»*. Με αφετηρία ότι με τον κυρωτικό κανόνα του άρθρ. 386 ΠΚ προστατεύεται το έννομο αγαθό της περιουσίας, εάν ο υποψήφιος για τη θέση που καταλαμβάνει με απατηλή συμπεριφορά, διατρέχει ορισμένο κίνδυνο (π.χ. ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ή διατροφή ανήλικου τέκνου και έλλειψη άλλων οικονομικών πόρων), ο οποίος είναι παρών και δεν μπορεί να αποτραπεί με άλλον τρόπο (π.χ. εξεύρεση εργασίας για την οποία πληροί τις προϋποθέσεις τον δεδομένο χρόνο), τότε η δυνατότητα άρσης της άδικης συμπεριφοράς δεν μπορεί, καταρχήν, να αποκλεισθεί. Τούτο δε, διότι η κατεπείγουσα ανάγκη ικανοποίησης άμεσων βιοτικών αναγκών σχετίζεται με την προστασία σαφώς ανώτερων (και όχι απλώς ανάλογων) της περιουσίας εννόμων αγαθών, όπως η υγεία, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια κ.λπ. Σε κάθε, όμως περίπτωση, θα πρέπει να ερευνάται με ιδιαίτερη προσοχή το ενδεχόμενο συνδρομής των προϋποθέσεων του άρθρ. 25 ΠΚ σε ανάλογες περιπτώσεις, ιδίως ως προς το στοιχείο του «άλλως αναπότρεπτου» κινδύνου.

¹⁸⁴ Βλ. Μυλωνόπουλο Χ., ό.π., σελ. 507

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Συνοψίζοντας, από όσα αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της παρούσας, καθίσταται πλέον πρόδηλο ότι παρά τις όποιες διαφορετικές προσεγγίσεις, το σημείο εκείνο που πρέπει να εξετάζεται με ιδιαίτερη έμφαση, σε όσες περιπτώσεις ανακύπτει ζήτημα τέλεσης απάτης περί την πρόσληψη είναι βλάβη η της περιουσίας του παραπλανηθέντος εργοδότη. Κεντρική δε έννοια κατά τη διερεύνηση αυτή θα πρέπει να είναι πάντοτε το προστατευόμενο με το άρθρ. 386 ΠΚ έννομο αγαθό, που είναι η περιουσία και μόνον.

Όσον αφορά το πρόσωπο του εργαζομένου, πέραν του στοιχείου της αντιπαροχής του ως αντισταθμιστικού κριτηρίου της βλάβης, θα πρέπει σε ένα προγενέστερο στάδιο να εξετάζεται, αν το «γεγονός» ως προς το οποίο παραπλάνησε τον εργοδότη, μπορεί να θεωρηθεί, ότι συνάπτεται αμέσως με την εκάστοτε σύμβαση εργασίας και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτή, ώστε να υπέχει ευθύνη από τη παράσταση, απόκρυψη ή παρασιώπηση με την έννοια του άρθρ. 386 ΠΚ.

Θεωρώ πως σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις που η περιουσιακή διάθεση στην οποία προέβη ο εργοδότης, είτε καταβάλλοντας, είτε αναλαμβάνοντας απλώς την υποχρέωση να καταβάλει μισθό που αντισταθμίζεται πλήρως από ισάξια αντιπαροχή, ήτοι από εργασία εκτελούμενη σύμφωνα με τους όρους της συγκεκριμένης συμφωνίας και προσηκόντως ως προς τον τρόπο και την ποιότητά της, θα πρέπει για την ορθότητα του νομικού λόγου, να αποκλείεται αρχήθεν η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης, ελλείποντος του συστατικού στοιχείου της «περιουσιακής βλάβης» του εργοδότη. Το γεγονός δε, ότι ενδεχομένως να έχει τελεστεί συγχρόνως ή διαδοχικώς έτερο συρρέον έγκλημα, όπως συμβαίνει στις συνήθως εντοπιζόμενες περιπτώσεις της νομολογιακής πρακτικής, όταν ο εργαζόμενος έχει κάνει και χρήση πλαστού (μη αποδεικνυομένης της πλαστογραφίας καθεαυτής), δεν θα πρέπει να επηρεάζει την ορθή υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στο περιεχόμενο του άρθρ. 386 ΠΚ.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν, φυσικά, ότι σε καμία περίπτωση παράνομης πρόσληψης, δεν στοιχειοθετείται απάτη, απλά και μόνον λόγω της παροχής εργασίας ως μιας πραγματικής κατάστασης, αλλά ότι η κάθε περίπτωση πρέπει να κρίνεται *ad hoc* και σύμφωνα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις που την πλαισιώνουν. Εφόσον ο εργαζόμενος παρείχε τις υπηρεσίες του με την προσήκουσα συνέπεια και επιμέλεια,

σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη φύση και το είδος της συγκεκριμένης εργασίας, αλλά και τις πραγματικές προσωπικές ανάγκες του εκάστοτε εργοδότη, θα πρέπει να γίνεται δεκτό ότι για το αντίστοιχο διάστημα edικαιούτο αποδοχές ισόποσες με αυτές που προβλέπονται για τη συγκεκριμένη θέση, με αποτέλεσμα να απολείπεται το απαιτούμενο στοιχείο της βλάβης τουλάχιστον ως προς τον εργοδότη. Ενδεχομένως, υπό πολύ συγκεκριμένες συνθήκες που θα καθιστούσαν βέβαιη την πρόσληψη άλλου (ορισμένου) προσώπου στη θέση του «εξαπατήσαντος», να ορθό να γίνει δεκτή η περιουσιακή βλάβη του «τρίτου».

Αυτά φυσικά ισχύουν υπό τον περιορισμό ότι για τη συγκεκριμένη θέση δεν απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις ή δεξιότητες, τις οποίες ο εν λόγω υπάλληλος ή εργαζόμενος δεν διαθέτει και ότι ως εκ τούτου δεν προκύπτει καθ' οιονδήποτε τρόπο πως οι υπηρεσίες αυτές είναι υποδεέστερες από αυτές που θα παρείχε άλλος στη θέση του προσληφθέντος.

Περαιτέρω δε, ως προς τις περιπτώσεις εκείνες που η πρόσληψη συντελείται στο Δημόσιο Τομέα κρίνεται επιτακτική η νομοθετική παρέμβαση, ώστε να εξαιρεθούν από την εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 1608/1950, αν όχι να καταργηθεί στο σύνολό του ο νόμος ως αναχρονιστικός και αυστηρότατος για σωρεία εγκλημάτων οικονομικού χαρακτήρα, που σε κάθε περίπτωση ως διακεκριμένες μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς θα πρέπει να υπόκεινται σε κάποια διαβάθμιση ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση και σίγουρα μπορούν να αντιμετωπισθούν με την τροποποίηση και συμπλήρωση των αντίστοιχων διατάξεων του Ποινικού Κώδικα.

Εν κατακλείδι, η καθ' οιονδήποτε τρόπο επιβαλλόμενη κύρωση, πολλώ δε μάλλον, όταν πρόκειται για ποινή, που επισύρει ακόμα και στέρηση της ελευθερίας του προσώπου θα πρέπει να είναι πρόσφορη και αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτήν σκοπού. Τα μέσα επιβολής κρατικής εξουσίας, μεταξύ των οποίων και, ο νόμος ή η δικαστική απόφαση θα πρέπει να οριοθετούνται από τη Συνταγματική Αρχή της αναλογικότητας, κατ' άρθρο 25 παρ. 1 Συντ., ώστε η τιμώρηση του «δράστη» για την, ενέχουσα κοινωνικοηθική και νομική απαξία, πράξη που τέλεσε να μην καταλήγει εν τέλει στην ανατροπή της ισορροπίας που πρέπει να υπάρχει μεταξύ αφενός μεν του δημοσίου συμφέροντος που συνίσταται βεβαίως στην υπεροχή του νόμου, των περιουσιακών δικαιωμάτων των θιγόντων, αλλά και του κύρους της Πολιτείας, αφετέρου δε των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και της αξιοπρέπειάς του, ακόμη και όταν αυτός έχει παραβεί με τη συμπεριφορά του το νόμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνική

Αναγνωστόπουλου Ηλ., Το ελληνικό δημόσιον και οι καταχραστές του, Ποινικά Χρονικά, ΜΕ', 1995, σελ. 888

Ανδρουλάκη Ν., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, έκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2000

Ανδρουλάκη Ν., ΠοινΧρον ΜΕ', σελ. 678

Αποστολίδου Α., Απάτη – η πλάνη ως αποτέλεσμα πράξης εξαπατήσης και η περιουσιακή διάθεση στο έγκλημα της απάτης: άρθρο 386 ΠΚ, έκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2000

Γάφου Ηλ., Ποινικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, Τεύχ. ΣΤ', 1967

Δεληδήμου Ν., Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης, ΠοινΧρον ΞΔ', σελ. 477

Ζερδέλη Δ., Ατομικές εργασιακές σχέσεις, έκδ. Σάκκουλα, 2015

Ζερδέλη Δ., Η ελαττωματική σύμβαση εργασίας, ΕΕργΔ 1996, σελ. 737

Καρακατσάνη Αλ., Σύμβαση και σχέση εργασίας, 1995

Καράση Μ., Η προσυμβατική ευθύνη, ΧρΙΔ 2005, σελ. 772

Κονταξή Αθ., Ποινικός Κώδικας, Κατ' άρθρ. ερμηνεία, 2000, Τόμ. Β'

Κωνσταντινίδη Άγγ., ΠοινΧρον Ζ', σελ. 466

Ληξουριώτη Ι., Άκυρη σύμβαση εργασίας – αδικαιολόγητος πλουτισμός, ΕΕργΔ 1989.251

Μανωλεδάκη, Η διαλεκτική έννοια των εννόμων αγαθών, έκδ. Σάκκουλα, 1973

Μαργαρίτη Μ., Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία – εφαρμογή, έκδ. Σάκκουλα Π.Ν., 2014

Μέτου Στ., Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο, ΠοινΔικ 2018.613

Μπαλτά Σ., «Το ζήτημα της ύπαρξης ή μη περιουσιακής βλάβης του εργοδότη που έχει προσλάβει εργαζόμενο με πλαστό αποδεικτικό προσόντων ενόψει συγκεκριμένης θέσης εργασίας», παρατηρήσεις σε ΑΠ..., ΠοινΔικ 1/2017

Μπιτζιλέκη Ν., Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, εκδ. Σάκκουλα, 2004

Μυλωνόπουλου Χ., Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα της ιδιοκτησία και περιουσίας,, εκδ. Σάκκουλας Π.Ν., 2016

Μυλωνόπουλου Χ., Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 1997

Παπαδαμάκη Α., Τα περιουσιακά εγκλήματα, εκδ. Σάκκουλα, 2^η έκδ., 2016

Παπαθανασίου σε Χαραλαμπάκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Παπαχαραλάμπους, Υπερ, 1994, σελ. 725

Πατεράκη Ν. σε Κουράκη, Το έγκλημα της απάτης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2001

Παύλου Σ./Μπέκα Γ., Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας , περιουσίας και ζωής, εκδ. Σάκκουλα Π.Ν., 2011

Σπινέλλη Δ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών, Τόμ. Β΄

Σταθόπουλου Μ./Γεωργιάδη Απ., ΕρμΑΚ, Τόμ. Ι, Γενικά Αρχαί, εκδ. Π.Ν Σάκκουλα, 1978

Χαραλαμπάκη Α. /Γιαννίδη Ι., Ερμηνεία Ποινικού Κώδικα – Νομολογία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα

II. Γερμανική

Artzt/Weber, Strafrecht, Besonderer Teil, Lehrbuch, 2000

Harald Langels, Strafrecht BT 4, § 17 Sonderfragen des Betrugs

Kindhäuser/Neumann/Paefgen, Nomos KommentarStrafgesetzbuch Band 3, 5. Auflage, 2017

Tiedmann Klaus, Strafgesetzbuch, Leipzig Kommentar, Grosskommentar, 12, neu bearbeitete Auflage, § 263

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- BGHSt 45 (1), Anstellungsbetrug durch Verschweigen von MfS Tätigkeit στον ιστότοπο: <http://www.servat.unibe.ch/dfr>
- OLG Düsseldorf, Beschluss vom 18.11.2010, Az.: III-3 Rvs 145/10, στον ιστότοπο: www.de-jure.de
- Πλαστά ακόμη και πτυχία δημοτικού, στον ιστότοπο: www.kathimerini.gr
- Απάτη και ισάξια αντιπαροχή: Η περίπτωση των πλαστών τίτλων σπουδών, στον ιστότοπο: www.pikramenoslaw.gr

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 353/64 ΠοινΧρ ΙΕ΄, σελ. 15
- ΑΠ 1544/1984, ΠοινΧρον, 1985.488
- ΑΠ 1277/1990 (Συμβ.), ΜΑ΄, σελ. 564, με παρατηρήσεις Μυλωνόπουλου
- ΑΠ 1477/1990, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1203/99 ΠοινΧρ Ν΄ σελ. 610
- ΑΠ 1457/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1301/2001, ΠοινΧρον 2002.481
- ΑΠ 4/2003 ΠοινΛογ, 2033.45
- ΑΠ 625/2005 ΠοινΧρ ΝΣΤ΄
- ΑΠ 971/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 119/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1486/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 486/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 338/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 125/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

- ΑΠ 1315/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 836/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΠατρ 167/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΠλημΑιγίου 61/2013, ΠοινΔικ 2014
- ΠεντΕφΑθ 575/2018 ΠοινΔικ 2018.866, με σχόλια Τσάκωνα
- ΕφΘεσ (Συμβ) 532/2016, ΠοινΔικ 2017.295
- ΣυμβΠλημΑθ (Συμβ) 970/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΤριμΕφΔυτΣτεΕλ 113/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΠειρ 78/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΠατρ 167/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ,
- ΕφΑθ 637/2017, στον ιστότοπο www.pikramenoslaw.gr
- ΠεντΕφΑθ 575/2018, ΠοινΔικ 2018.866, με σχόλια Τσάκωνα
- ΣτΕ Ολομ. 1513/2014, στον ιστότοπο www.adjustice.gr
- ΣτΕΟλομ.3354/2013, στον ιστότοπο www.adjustice.gr
- ΣτΕ Ολομ. 1120/2016, στον ιστότοπο www.adjustice.gr
- ΣτΕ 1124/2016, στον ιστότοπο www.adjustice.gr
- ΕλΣυν: 1176/2018, στον ιστότοπο: dikastis.blogspot